

תיקוני מקוואות

לפי תקנת רבותינו

נשיאי חב"ד לדורותיהם

ונלוה אליו

סדר מכירת חמץ

לפי תקנת רבותינו

נערך על ידי

הרה"ת ר' שלום דובער לזין

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

ברוקלין נ.י.

770 איסטון פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושמונה לבריאה
שנת השלוש-מאות להולדת הבעל-שם-טוב

ב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

Tikunei Mikvo'ois lefi takonas raboiseinu

Copyrighted © 1998 by

"KEHOT" PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway, Brooklyn, N. Y. 11213

Tel. (718) 774-000 / FAX (718) 774-2718

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, N. Y. 11213

Tel. (718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148 / merkos@chabad.org

All rights reserved, including the right to reproduce this
book or portions thereof, in any form,
without prior permission, in writing, from the publisher,
except by a reviewer who wishes to quote brief passages

ISBN 0—8266—

ג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ב"ה

פתח דבר

בקשר עם חנוכת בית רבותינו נשיאינו אשר ברוסטוב ע"נ דון, שבו נתגלה ה"מקוה ע"ג מקוה" אשר יסד ובנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, מוציאים אנו בזה לאור את הספר "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו".

הספר כולל:

- א) סקירת אופני בניית המקוואות במשך הדורות.
- ב) סקירת אופני בניית המקוה בליובאוויטש וברוסטוב.
- ג) ביאור לתיקון המקוה של כ"ק אדמו"ר הזקן.
- ד) ליקוט ביאורי אדמו"ר ה"צמח צדק" לתקנת רבינו הזקן.
- ה) ביאור לתיקון המקוה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.
- ו) ליקוט מתשובות כ"ק אדמו"ר זי"ע בענין תיקוני מקוואות.
- ז) שיעורי מקוה לשיטת רבותינו.
- ז) מפתח עניני מקוה שבסדרת צמח צדק.
- ח) מבצע תיקוני מקוואות.
- ט) מכתבי רבני חב"ד - הערות לנושאים שנידונו בספר.

*

כבר בשנה שעברה ערכתי קונטרס עם מטרה דומה – "סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו".

(* לקיים מה שנאמר (בראשית כג, יז) "ויקם שדה עפרון גוי לאברהם למקנה", "תקומה היתה לו", "ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו, ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם גוי, וימצאו שם באר מים חיים" (בראשית כו, יח-ט).

ד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

כיון שקונטרס הנ"ל קטן בכמות, ואידי דזוטר מירכס, לכן צורף גם הקונטרס הזה – בסוף הספר שלפנינו.

*

גם התוכן של שתי המצוות האלו אחד הוא, כפי שנאמר במקוה (משנה סוף יומא):

אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל.

ובביעור חמץ נאמר (יהי רצון שאומרים בשריפת החמץ):

כשם שאני מבער חמץ מביתי ומרשותי כך תבער את כל החיצונים ואת רוח הטומאה תעביר מן הארץ.

ומבאר כ"ק אדמו"ר זי"ע את ההפרש שבין שני פסוקים אלו (אגרות-קודש חי"ז אגרת ו'תקב):

וזרקתי עליכם – הוא טהרת האדם (היחיד או הרבים או גם כללות בני"י) ובכ"ז מציאות הרע בעולם קיימת (וגם בפועל – באר"ה, בחיות וגם בערב רב) ובמילא גם אפשריות של פועל רע (גם בכל בני"י).

משא"כ ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ שהוא טהרת העולם, ובלשון רז"ל מביאו הק' ליצה"ר ושוחטו (סוכה נב, א) ... אופן ותקופה הב' שהם שנים שאין בהם לא זכות ולא חובה (שבת קנא, ב).

שהם שני התקופות בימות המשיח, יבוא ויגאלינו במהרה בימינו אמן.

שלום דובער לוי

ימי הגאולה י"ב-י"ג תמוז, ה'תשנ"ח
ברוקלין, נ.י.

ה תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מפתח

ג	פתח דבר .....
ט	המקוואות בדורות הראשונים .....
י	הטבילה בנהרות .....
יב	חפירה לצד הנהר .....
יד	תיקון המקוה של רבינו הזקן .....
טז	תקנת המקוואות החמים .....
יח	דיני תיקוני המקוה ועשייתה .....
לב	מקוה של מי גשמים .....
לג	עדיפות מקוה שע"ג מעיין .....
לז	המקוה בליובאוויטש .....
מ	בנייתו מחדש בשנת תרס"ז .....
מג	המקוה ברוסטוב .....
מט	רשימה ע"ד בנין ותיקון מקוה .....
סא	המקוואות שבנה עבור הפליטים .....
סג	חשש "נתן סאה ונטל סאה" .....
סה	החלפת המים שבאוצר התחתון .....
סח	מעלותיה של מקוה ע"ג מקוה .....
סח	נקב ההשקה הפתוח .....
סט	נקיות המים שבמקוה הטבילה .....
ע	חסכון בחימום ובבניה .....
עא	זחילה בין אוצרות המים .....
עב	מעלת החיבור שמלמעלה למטה .....
עה	שיטת ה"דברי חיים" .....
עו	חיבור ע"י קטפרס .....
עח	השקה ע"י סילון מים .....
פא	הוראות נוספות בתיקוני מקוה .....
פא	חרסינות על כותלי ורצפת המקוה .....
פא	מקוה ע"י קרח ושלג .....

ו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

- פב ..... בור הזריעה
- פה ..... השקה למקוה מרודד
- פז שיעורי מקוה** .....
- פז ..... שיטת רבינו הזקן
- צ ..... שיטת רבינו ה"צמח צדק"
- צא ..... שיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע
- צא ..... שיטת כ"ק אדמו"ר זי"ע
- צב ..... שיעור אוצר התחתון
- צב ..... שיעור רביעית ושיעור מקוה
- צד ..... אורך וגובה המקוה
- צו מפתח עניני מקוה בסדרת צמח צדק** .....
- קיד מבצע תיקוני מקוואות** .....
- קיד ..... כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע
- קיו ..... כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע
- קכז ..... כ"ק אדמו"ר זי"ע
- קלא מכתבי רבני חב"ד** .....
- קלא ..... הגה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי
- קלו ..... הגה"ח הרב אברהם יוסף הלוי העלער
- קלח ..... הגה"ח הרב עזריאל חייקין
- קלט ..... הגה"ח הרב יהודה ירוסלבסקי
- קמא ..... הגה"ח הרב הלל פעוזה
- קמז ..... הגה"ח הרב עזריאל זעליג שארפשטיין

סדר מכירת חמץ לפי תקנת רבותינו

המנהג לפני תקופת רבינו הזקן	קנג
זקיפת המעות במלוה	קנה
ערב קבלן	קנו
עייל ונפיק אזוזי	קנט
שכירות החדרים	קסב
קנין תקיעת כף	קסה
מסירת המפתחות	קסח
קנין אגב סודר	קעא
סדר המכירה	קעג
שטר הקנין	קעה
שטר ערב קבלן	קפז
שטר הרשאה	קפט
שטר הרשאה מרב לרב	קצב
שטר המכירה של רבותינו	קצד

ח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

פרק ראשון

המקוואות בדורות הראשונים

אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור (ויקרא יא, לו). פשוטם של דברים הם, שבאותם הימים לא היו המקוואות בנויות כבזמנינו אלה, הטבילה, כמו גם שאר השימוש במים, היה בעיקר ממעינות או מבורות מי גשמים שהמים נאגרים ונשמרים בו במשך השנה.

מהפסוק הזה למדו חז"ל את כל הלכות כשרות המקוואות, שאינן כשרות לטבילה אלא אלו הדומים ל"מעין" או ל"בור מקוה מים" האמורים בתורה. וכך אמרו בתורת כהנים על הפסוק הזה "אלו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפי' מילא בכתפו ועשה מקוה בתחילה יהיה טהור, ת"ל מעין, מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים".

מכאן למדו גם, אשר מי המעין מטהרים אפילו אם הם זוחלים, כדרכן של המעינות. ואילו בור של מי גשמים מטהר רק אם הוא באשבורן ואינו זוחל, כדרכן של בורות מאגרי מי גשמים שהם עומדים באשבורן במקום אחד.

מקוואות משני הסוגים האלו, מעין או בור מי גשמים, היו כמעט כל המקוואות שנבנו במשך הדורות הקדומים.

בורות מי הגשמים היו בדרך כלל במערות, ששם רגילין היו לטבול. וכך כותב הר"ש והברטנורא ברפ"ו דמקוואות: "משום שרוב טבילות שלהם במערות, קרי למקוה מערה"; "כל מקום ששנינו מקוה, דרכו להיות עשוי כמין בור או כמין שיח או כמין מערה".

סקירה, תרשימים ותמונות מהמקוואות הקדומים נדפסו בס' "מקוואות" של האדריכל יוסף שנברגר (ירושלים תשל"ד).

אמנם בורות אלו של מי גשמים, אי אפשר הי' להחליף את מימיהם עד שירדו גשמים. כיון שבארץ ישראל לא הי' יורד גשם בקיץ, לכן היו המים מעלים סרחון במשך הקיץ מרוב שימוש. עד אשר אמר רב ביבי אמר רב אסי (שבת יד, א):

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בתחלה היו טובלין במי מערות מכונסין וסרוחין, והיו נותנין עליהם מים שאובים [על גופן מים שאובין להעביר סרחון המקוה – רש"י], התחילו ועשאו קבע גזרו עליהם טומאה כו' [התחילו הטובלין ועשו השאובין קבע, לפיכך גזרו על השאובין טומאה – רש"י].

ומטעם זה היו מעדיפים לטבול במי מעין, במקום שהדבר הי אפשרי, כי שם המים נקיים תמיד.

הטבילה בנהרות

לא בכל מקום ולא בכל שעה היתה אפשרות לטבול במי מעין או בבורות של מאגרי מי הגשמים. הטבילה קלה היא יותר בנהרות וימים. אמנם ישנה מחלוקת בש"ס ובפוסקים אם הנהרות כשרים לטבילה.

הבעיה היא שהנהר יש בו תערובת של מי מעיינות ושל מי גשמים, והמים שבו זוחלין ואינן עומדים במקום אחד. ההלכה נפסקה בשו"ע (חיו"ד סי' רא ס"ב) שאם מי הגשמים שבנהר מרובים על מי המעיינות שבנהר (היינו בתקופת הגשמים) פסולה הטבילה בנהר, ואם מי המעיינות שבנהר מרובים על מי הגשמים שבו (היינו בתקופה שלא יורדים גשמים) כשרה הטבילה בו.

אמנם יש מתירים לטבול בנהר בכל תקופות השנה, "וכן נהגו ברוב המקומות, במקום שאין מקוה, ואין למחות ביד הנוהגין להקל, כי יש להם על מי שיסמוכו" (רמ"א שם).

מ"מ יש עוד כמה קשיים בטבילה בנהרות, כי המקום הוא בדרך כלל גלוי לכל והנשים מתביישות לטבול בו, ומתוך כך ממהרות בטבילתן ואין נזהרות לטבול כראוי, וגם הטיט שבנהר נכנס בין אצבעות הרגלים וגורם חציצה. לכן עמד אבוה דשמואל ותיקן תקנה גדולה (שבת סה, א), שבנה חדר מיוחד בשפת הנהר, עבור טבילת בנותיו, עם מחיצות ורצפה של מפץ, כדי שיעברו דרכן המים ומ"מ לא יראו אותם אנשים בטבילתן והטיט לא יכנס בין אצבעות רגליהם, וגם יועילו המחיצות שהמים שביניהן יעמדו במקום אחד ולא יהיו זוחלין.

נראה עתה מהי שיטת רבותינו בענין הטבילה בנהרות

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו יא

(באקראי, במקום שאין מקוה):

הצ"צ בחי' על הש"ס (קפ, א-ד) מביא ג' שיטות הפוסקים המתירים טבילה בנהר, א) דעת הסוברים דנהרא מכיפי' מיבריך ויש לו דין מעין שמטהר בזוחלין. ב) דעת הסוברים דבמקום שהי' הנהר הולך לארכו בלי הגשמים מותר לטבול גם במקום שנתרחב ע"י הגשמים. ג) דעת המתירים לטבול במקום שברור שהנהר מצד עצמו מתפשט רחבו אף בעת שלא רבו הגשמים. ומסיק:

יש להתיר לטבול בנהר ... לצד רוחב הנהר אף שרבו הנוטפין ... במקום שא"א בשום אופן לעשות מקוה, כגון בעיר שרובה ע[ובדי] כוכבים ומיעוט ישראלים דרים שם באקראי.

אבל לטבול בנהר במקום שברור שהנהר מצד עצמו מתפשט רוחבו באותו מקום אף בעת שלא רבו הנוטפין ... יש לסמוך בכהאי גוונא בשעת הדחק יותר מבאופן הראשון.

שיטות אלו הובאו אף בפס"ד צ"צ רעה, ב. וגם שם ח"ג טו, ג (חי' על קיצור פסקי הרא"ש) מסיק כאמור לעיל.

ובתשובת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת קסג) מברר את שיטות הפוסקים בזה, ומסיים:

ונר[אה] דבמקום שמתקנים את המקוה, וא"א לטבול בה ג"כ הדין כן, ואין מחייבין אותם לנסוע לעיר אחרת.

זאת כתב בשעה שתיקנו את המקוה בליובאוויטש, בקיץ תרס"ז. אך מ"מ הורה אל המ"ץ דליובאוויטש (שם אגרת קסח):

עתה באתי בדבר הקופאלני¹ שלא להעמידה בכל חלק הנהר שמן בית הריחיים ולמטה, כ"א בגובה הנהר, בסמוך להמרחץ, ועל השטרעם [זרם], שהוא עיקר מקום הלוח הנהר.

(I) בית המרחץ והטבילה שבנו בנהר, שבו ישתמשו במשך זמן בניית המקוה.

יב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

חפירה לצד הנהר

עם הדורות הלכה המקוה והתפתחה, לא היו זקוקים ל"מפץ" בתוך הנהר, אלא היו בונים את המקוה בבית מיוחד הסמוך לנהר הכשר, והמים היו מגיעים למקוה דרך נקב חלול באדמה המביא את המים מהנהר הכשר למקוה הטבילה.

השאלה היתה מהו דינם של מים אלו שבאים מהנהר דרך נקב חלול באדמה, דין נהר המוזכר לעיל או דין מעיין.

הצ"צ דן בזה בכמה מקומות (שו"ת חיו"ד סי' קסז, ס"ב. סי' שלו סל"א. חי' על הש"ס קעא, ד – קעב, ב), ומסיק:

וצריך לחלק דחופר בצד הנהר הוא דלא חשוב מעיין ... כיון שרק שטח מועט מהארץ מפסיק בין הנהר לחלל החפירה ... אבל כשהמים של הנהר עוברים דרך שטח רב מקרקע ועפר הארץ בענין שעי"ז הם נצללים ומזדככים כדרך כל מי מעיין, ה"ל מעיין ... והדברים שכתבתי הן דברי אאזמ"ר הגאון ז"ל בדרוש ע"פ עלי באר ענו לה¹, ואף שאין למידין מהדרש עכ"ז הדברים נכונים ומתקבלים ... ומ"מ נראה דבעינן עוד שיהיה ג"כ מקלח ונובע, ולא ע"ד שהכתלים בוצצים ... ומ"מ לענין איסור דאורייתא צ"ע אם לסמוך בזה להקל.

ובתשובת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת קסז עמ' שעז) מעיר על כך:

ואע"פ שלא החליט כן, מ"מ נר' שדעתו הק' דעת נוטה

(II) לקו"ת חקת סב, ב. הנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי מדרוש זה, בכת"ק 1025 עב, א (סי' מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ו עמ' רסט):

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו יג

לזה.

*

אנו דנים בתקופה שנמשכה עד לפני כמאה וחמשים שנה, שעדיין לא היו נפוצים מי ברז בכל מקום, כי אם מי מעינות נהרות ומאגרי מים, ומשם היו המים מובאים לבתים על ידי "שואבי מים". לא היתה אז אפשרות לסדר מקוה כבימינו אלה, שבתוך בנין מיוחד מוחזק בור של מי גשמים ואליו מחובר מקוה מי טבילה הנכשרים ע"י השקה וכיו"ב, שהרי החלפת מי מקוה שבו טובלים, מזמן לזמן ע"י שואבי המים, היא עבודה גדולה ועצומה, שלא בכל מקום היא אפשרית.

גם לאחר שנבנו, במספר מקומות, תעלות מובילי-מים, לא היתה עדיין רשת-צינורות, שתביא את המים לחצרות, אלא שואבי-המים הם היו הדולים ומביאים את המים לביתו של כל אדם. ובאשר למקוואות, בהכרח היה להסתמך באותם הימים על מקוואות הסמוכות ומחוברות למעיינות ונהרות, או לפחות תעלות מים, כאמור לעיל.

פרק שני

תיקון המקוה של רבינו הזקן

עדיין היה דבר אחד שהטריד את הנשים בטבילתן, והוא הקור של מי המקוה בימי החורף, ובזה אין הפרש בין "מעין ובור מקוה מים" לבין נהרות הכשרים לטבילה, שבכל אלו אי אפשר להחם את המים שבהם, ואם מחממים מים במיחם ושופכים לתוך המקוה של מי המעין או הנהר, הרי מיד יחזרו המים להיות קרים כמו שהיו בתחלה.

עד שעמד כ"ק אדמו"ר הזקן בעל התניא והשלחן ערוך ותיקן תקנה גדולה, ברשימה קצרה בשם "הלכות תקוני המקוה ועשייתה" שנדפסה בשו"ע שלו חיו"ד. ברשימה זו מבאר כ"ק אדמו"ר הזקן את אופן עשיית התיבה שבה טובלים, והיא מונחת בחפירת המקוה המחוברת למעין או לנהר הכשר לטבילה.

התיבה נעשית באופן שלא תקבל טומאה ותהיה כשרה למקוה טבילה והיא סתומה בסיד ובזפת באופן שמי חפירת המקוה אינן נכנסים בה ואין יוצאים ממנה אלא לאט לאט. אחר שהתיבה מתמלאית לאט לאט במי סאה מים כשרים מהנהר ממלא הבלן את התיבה במים חמין השאובין, שנשארים בחמימותן למשך זמן, כיון שהתיבה מזופפת כנ"ל.

עיקר הקושי במקוה זה הוא, שצריך לדייק שהתיבה לא יהי לה דין כלי, שאז אינה כשרה לטבילה וגם המים שבתוכה יהיו שאובין. והעצה לזה היא, שיהי נקב גדול בשולי התיבה, שמבטל את התיבה מהיות כלי.

אמנם באופן זה אי אפשר יהי למלאות את התיבה במים חמין, כי מיד יתערבו במים הצוננים שבמעין או באר ויצטננו מיד כל המים. ויתירה מזו, שזחילת המים דרך הנקב תפסול את המקוה שאינה נכשרת בזוחלין. והעצה לזה היא, שיעמידו את התיבה על רצפת החפירה, באופן שתסתום רצפת החפירת את נקב התיבה, ולא יצאו ממנה המים חמים.

ועדיין יש בעיה, שהרי המים החמים שמכניסים לתיבה הם מים שאובין שאינם כשרים לטבילה, וכיון שהנקב נסתם ע"י

טו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

רצפת החפירה שוב אין כאן השקה בין המים השאובין שבתוך התיבה ובין מי המעין או הבאר שבתוך החפירה. והעצה לזה היא, שגם כאשר הנקב מכוסה ברצפת החפירה, עדיין נכנסים מי סאה של מי המעין או הבאר אל התיבה לאט לאט, ואחרי שיש בה מי סאה מים כשרים מוסיפין בתוכה מים חמים, שנשארים בחמימותן במשך זמן הטבילה.

אמנם יש ראשונים הסוברים, שגם כלי מנוקב אסור לטבול בו עד שיהיו המים שבתוכו מעורבים למי המעין בנקב כשפופרת הנוד, וכאן הרי אינם מעורבים, כדי שתישאר חמימות המים שבתובה. והעצה לזה היא, שיעשו את הנקב שבשולי התיבה לפני שמחברים את השולים לדפנות, שאז לא הי' על התיבה תורת כלי מעולם, ובוזה יודו כולם שאין המים שבתוכה צריכים להיות מעורבים עם מי המעין בנקב כשפופרת הנוד.

ועדיין לא יצאנו ידי חובתינו, שהרי גם כאשר מעמידים את נקב התיבה על הקרקע עדיין לא נסתם בזה הנקב לגמרי ולא ישמרו המים חמים שבתובה, שיזלו החוצה דרך אותו נקב. והעצה לזה היא, שלאחר שמעמידים את התיבה ברצפת החפירה מחברים את התיבה לקרקע החפירה במסמרים ובחול, שנעשית בזה התיבה קבועה בארץ, שאז מתבטל ממנה שם כלי לגמרי, ואח"כ סותמים את הנקב בסיד, ושוב לא מקבל עי"ז שם כלי.

ועדיין יש פוסקים (שיובאו לקמן) הסוברים, שגם כלי שקבעוהו בקרקע ואח"כ חקקו בו ועשאוהו כלי אסור לטבול בו, וגם כאן אחרי שנסתם הנקב ברצפת החפירה ובסיד נעשית התיבה כלי ויהי א"א אסור לטבול בתוכה לשיטת פוסקים אלו. והעצה לזה היא, שלא יסתמו את הנקב בחומר העשוי לקיום כ"א בסיד, ועי"ז לא נעשתה התיבה כלי אפי' אחר שנסתם הנקב^{III}.

(III) אמנם יש אנשים יחידים הגרים בכפר רחוק מאד מהעיר, וקשה עליהם לבנות תיבה כזאת, עם כל הפרטים המבוארים כאן.

על כן התיר להם ה"צמח צדק" (חיו"ד סי' קסו וסי' שלג וחי' על הש"ס רסג, ב) להכניס תיבה גדולה לנהר עם נקב בתחתיתו כשפופרת הנוד (מבלי לבטלה מתורת כלי עי"י נקב טפח על טפח ומבלי לחברה לכתלים ולרצפה),

טז תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

תקנת המקוואות החמים

אודות תקנה זו של רבינו הזקן כותב כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (שו"ת חיו"ד סי' שלד, בהוצ' החדשה):

לכאורה הי' כוונת רבינו ז"ל בעשיית התיבה דוקא, כדי שע"ז יוכלו לעשותה חמה, שזה תיקון גדול הוא לשמירת הנזק מצינים כו' כמ"ש שומר נפשו וכו' וכש"כ בקור העצום דמדינתנו וחולשת המזג דנשים רכות כו'. וגם י"ל שיש קצת קפידא מדינא, דאם חשו שלא תטבול בטוב היכא דבעיתא^{IV} כש"כ שיש לחוש כן מפאת הקור.

ועוד כותב אודותיה בסי' קעו (ח"ג אות ב):

כל עיקר מגמתו בתיקון התיבה הוא, כדי שיהיו יכולים לחממה ע"י שיטילו מים חמין לתוך התיבה כדי שלא יזיקו המים הקרים ביותר במדינות אלו, ובפרט בימות החורף. וגם שתוכל לטבול במתינות קצת ולא תהיה דחופה ומבוהלת מחמת קרירות המים ביותר שיש לחוש שמחמת בהילות לא תפשוט קמטי' כ"כ וכה"ג. וע"ד שמצינו בש"ס אשה לא תטבול ע"ג כלי חרס משום דבעיתא, ופרש"י ולא טבלה שפיר, וכן בנמל לפר"ח^V, שממהרת לטבול מפני

לסתום הנקב ולמלאות התיבה מים חמים, לפתוח הנקב ולטבול ע"י השקה, מדין השידה תיבה שבים שטובלין בה ע"י חיבור לים בנקב כשפוח"י (משנה פ"ו מ"ה. שו"ע סי' ר"א ס"ט). והיינו שאם הים מקיף את התיבה מכל צד וגם יש בתיבה חיבור כשפופרת הנוד אל הים, אזי אפשר לטבול אפילו בתוך התיבה שהיא כלי. אלא שהצריך כמה תנאים לזה, עיי"ש.

ב"מקוה מים" עמ' קנח הביא כמה חששות שחששו האחרונים במקוה כזו, מטעם קבעו ולבסוף חקקו, וכבר נתבאר שעיקר טעם הצ"צ להקל בזה הוא מטעם טבילה בתיבה שבים שטובלין בה ע"י חיבור לים בנקב כשפוח"י, אף אם לא נתבטלה לגמרי מתורת כלי.

IV נדה סו, ב: דבעיתא (שלא תפול, ולא טבלה שפיר – רש"י). שו"ע סי' קצח סל"א: שמא תפחד שלא תפול ולא תטבול כראוי.

V נדה שם תוד"ה אשה לא תטבול בנמל: ולרבינו תם נראה כפירוש ר"ח לא תטבול בנמל כי בני אדם מצויין שם ובעיתא וממהרת מפני שבושה מבני אדם המצויין שם. וכן נפסק בשו"ע סי' קצח סל"ד.

ז' תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שבושה מבנ"א המצויין שם. וכמ"כ י"ל לכאורה כשהמים קרים ביותר, שג"כ ממהרת לטבול משום דבעיתא שלא יזיקו לה המים, או משום שקשה לסבול הצנה, והלכך עדיף טפי להטיל חמין לתוך המקוה.

וכך נשמע ממנו ז"ל, שהתפאר מאד במה שתיקן^{VI} מקוואות שיהיו יכולים לחממן (וכמדומה לי ששמעתי מאיש נאמן ששמע ממנו בנסיעתו בדרך לפני הסתלקותו, שזה א' מן ג' דברים^{VII} שהתקין הוא ז"ל בחייו ז"ע).

(VI) ראיתי ב"מקוה מים" עמ' קנח שכותב שמקוה כעין זו נזכרה ע"י הקדמונים, אמנם הספרים המובאים אצלו שם, שדנים במקוה כזו, הם רק מהתקופה שלאחרי תקנת רבינו הזקן. עוד הביא שם משו"ת נוי"ב ומשו"ת מאיר נתיבים, אמנם הם אינם דנים במקוה שרוצים לשפוך לתוכה מים חמים, כי את התקנה הלזו תיקן רבינו הזקן.

שוב העירני ידידי הרה"ת ר' יצחק שי' צירקינד ממ"ש בשלחן גבוה למוהר"ש מולכו (הובא בשדי חמד, פאת השדה ערך זרת, איתרצו עמ' א):

וכבר מעשה בא לידי בהיותי בעיר דוייראן בשנת התפ"ו, שראיתי בבית המרחץ שלהם שהיו טובלות הנשים בטבילה שבבית החיצון מקום שפושטי' בגדיהם, שגובה היה עד טבורה והמים קרים, והנשים היו מצטערות לטבול בה בימי החורף, שהיו צריכות לשטוח כדג ומתוך כך לא היו טובלות כראוי, כך שמעתי שם מפי הנשים יקרות, וכפיתי לבעליהן בכח רבני שאלוניקי שבאותו הדור לעשות טבילה אחרת בתוך המרחץ גבוה ג' אמות וממים חמין, וכן עשו.

ור"ל: א) הטבילה היתה בבית החיצון ששם אין אויר החדר מתחמם טוב בחורף. ב) שגובה המים הי' רק עד טיבורה שאז צריכה לשטוח בטבילה כדג. ג) כיון שהמים קרים, לכן לא היו טובלות כראוי. ולכן תיקן אשר: א) הטבילה תהי' בבית הפנימי. ב) המים יהיו גבוהים ג' אמות, ולא יצטרכו לשטוח בטבילה כדג. ג) מי המקוה יהיו חמים. אמנם לא נתבאר באיזה אופן חיממו את המים שבמקוה.

(VII) לא נתפרש כאן מה הם שני הדברים האחרים שהתקין בחייו. גם ב"בית רבי" פ"י (טז, ב הערה ה) ציטט דברים אלו, ולא פירש מה השנים האחרים. אמנם באחד מכתבי-היד (1844 מ, ב) מצויין על הגליון:

”סכיני[ם] מלוט[שים] ולהרב[ות] בצדק[ה]”.

אודות תקנת סכינים מלוטשים ראה שו"ת רבינו הזקן סי' ז, ואגרות-קודש שלו אגרת סא. ואודות להרבות בצדקה ראה אגה"ק סימנים ג-יב ועוד.

יח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ועוד כתב בזה שם סוס"י קעב :

מאד היה מקפיד כאזמ"ר נ"ע והיה מזהיר מאד שיעשו מקוה חמה, הן מצד בריאות הגוף בדורות חלופים כאלו כידוע והן מצד הדין, שלעוצם הקור ממהרת לטבול וא"א להקפיד כ"כ להפשיט הקמטים שבבטנה כו'.

*

רשימת "דיני תקוני המקוה ועשייתה" שרשם רבינו הזקן נכתבה בקצרה כאמור לעיל, אולם נכדו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" כתב ביאור ארוך לרשימה הזאת. הביאור נחלק לשלושה חלקים שבהם עשרות פרקי משנה ונדפס בשו"ת שלו חיו"ד סי' קעו. ועוד דן בזה בתשובות רבות.

מועתקת בזה רשימת רבינו הזקן "דיני תקוני המקוה ועשייתה". ובשוה"ג בא ביאור קצר, עפ"י שו"ת הצ"צ ועוד VIII.

דיני תקוני המקוה ועשייתה

נודע בשערים המצויינים בהלכה שגובה המים במקוה צריך להיות כחצי אמה ממעל לטיבורה IX בכדי שלא יהיו

והכוונה למעות ארץ הקודש שתיקן וניהל רבינו הזקן, שע"ז זכינו לאגרות הקודש בנושא הזה (ראה גם "תולדות חב"ד בארה"ק" עמ' יג-ד).

בכת"י נוסף (517 ט, א) מביא מדברי ה"צמח צדק" הנ"ל, ומפרש :

ושארי הדברים לא כתב שם מה הם, ומסתמא הם מהדברים הנזכרים לעיל, הב' נוסח התפלה שחידש והג' סכינים מלוטשים שחידש, והם כל הג' דברים.

(VIII) היו לי לעזר גם דבריו של הג"ר ירמ"י כץ בספרו "מקוה מים" (נ.י. תשנ"ב), עמ' קסה-קעא, שמבאר את תקנת כ"ק אדמו"ר הזקן בתיקוני המקוואות. ובעמ' קסה מביא מכמה פוסקים ששיבחו את תיקון המקוה של רבינו הזקן, שהוא על צד היותר טוב ומוכשר לצאת ידי כל הדיעות.

(IX) כ"כ הרשב"א בתשובותיו (הובאו בב"י סוס"י קצ"ח) : "אם אינו גבוה לפחות עד חצי חזה אין טובלין בו א"כ שוטח כל גופו בקרקע, לפי שאם אינו שוטח יצטרך עכ"פ לכוף קומתו הרבה וירבו הקמטים בבטנו וביריכותיו", "אין (ראוי) לסמוך על מקוה כזה שמא לא תטבול בו יפה יפה עד שיהיה בו ממעל לטיבורה זרת לפחות". וכן נפסק בשו"ע שם סל"ו

טי תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

קמטים בבטנה כאשר תשוו ראשה ביותר אם היא טובלת מעומד.

ולפי שקשה הדבר מאד להטיל מים חמין הרבה כ"כ למקוה לכן ההכרח הוא שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג^X לאורך התיבה דהיינו שתדחוק רגליה בדופן הקצר של התיבה סמוך לשולים ובידיה תאחוז בשליבה הסמוכה לדופן הקצר שכנגדו בשליבה התחתונה דוקא הסמוכה לשולי התיבה^{XI} בכדי שלא יהיה שערה צף

(ובהגהת הרמ"א בסי' ר"א ס"ו). ובבאר הגולה שם: "פ"י חצי אמה של ששה טפחים". ואף שיש כמה סוברים שזרת היא פחות מחצי אמה, רוב הפוסקים סוברים שהיא חצי אמה (ראה "שיעורי תורה" עמ' נה).

וראה שו"ת צ"צ סי' שלג: "שיהיו המים בגובה כל כך עד שיהיו למעלה מטבור האשה כמו ערך חצי אמה דהיינו כמו שלשה טפחים". ומ"ש בזה בשדי חמד (פאת השדה עמ' 3390 ערך זרת). וראה קובץ יגדיל תורה (נ.י.) חובי יג עמ' נג שהאריך בזה הרי"ד שי' קלויזנר.

(X) כמובא לעיל מתשובת הרשב"א: "א"כ שוטח כל גופו בקרקע". וכן הביא שם מרבינו ירוחם ומתשובת הגאונים ומתשובת הרי"ן, וכן נפסק בשו"ע שם ס"ז, ובהגהת הרמ"א בסי' ר"א ס"ו.

ויש שתמהו ע"ז, מהא דאיתא שלא תטבול בקומה זקופה מפני שיש מקומות שמסתתרים בה (שו"ע סי' קצח ס"ה), וא"כ גם כשתשכב כדג יתהוו בה קמטים, ות"י בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' נט, הובא במקוה מים עמ' קסח) לחלק בין זקפת לשוכבת, דאדרבא כל אבר התלוי בגוף מתפרד מהגוף כנראה בחוש.

(XI) כאן מדובר בתיבת עץ, שיורדים אליה בסולם הבנוי בה. רוחב התיבה אמה אחת וארכה שלוש אמות, הסולם קבוע בפנים התיבה – רחוק מהכותל הקצר ארבעה טפחים, ונשאר מקום פנוי בתיבה שתי אמות ושני טפחים, שבו מתפשטת האשה. בידיה אוחזת בשליבה התחתונה של הסולם וראשה בין השליבה הראשונה לשליבה השנייה.

וכעין זה הוא גם במקוואות שיורדים אליהם במדרגות, אם היא מקוה קטנה שטובלת בה האשה ע"י שטיחת גופה על הארץ, שצריך להיות בין סוף המדרגות לבין הכותל שכנגדו שתי אמות ושני טפחים, והאשה נוגעת ברגליה בכותל ואוחזת בידיה במדרגה התחתונה וראשה על גבי המדרגה התחתונה. וזוהי כוונת הדברים ברשימת הגר"י לנדא, ע"ד בנין ותיקון מקוה מדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב (דלקמן פרק חמישי):

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

על פני המים XII אפי' משהו ח"י XIII.

ואי לזאת צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים ורוחב השליבות באורך התיבה ערך ד' טפחים ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים (אם היא ארוכה XIV) וראשה יהיה על השליבה

טבילה במתיחת כל הגוף, בשים את הראש על השליבה התחתונה, כי כ"ק אדמו"ר בע"ל] הצ"צ אמר ל[כלתו ה]רבנית [רבקה] אם כ"ק רבנו [מוהרש"ב] נבג"מ, כי ככה עיקר הטבילה.

ולהעיר משו"ת צ"צ סי' שלג "ארכו ארבעה עשר טפחים ... ותטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג". ואולי ר"ל י"ד טפחים מלבד השליבות, וכנ"ל.

XII) ולכן לא תאחוז בידיה אלא את השליבה התחתונה ולא תשים את הראש אלא על השליבה התחתונה. ולכן לא סגי בטבילה באלכסון, במקוה קצרה יותר (ראה פתחי תשובה סי' ר"א סקמ"ב).

XIII) "משמע דהוא מדאורייתא" (שו"ת צ"צ חיו"ד סקנ"ח ס"א).

XIV) כלומר שאשה ארוכה זו, אשר מכף רגליה ועד קדקדה ג' אמות, ועד צוארה – י"ד טפחים.

וכתב ע"ז במקוה ישראל (סעי' ז אות לח ד"ה והנה):

ולכאורה יש לתמוה ע"ז דהא התוס' בפסחים ק"ט ע"ב ד"ה ברום כ' דקומת אדם הוא ג' אמות (שהוא י"ח טפחים) בלא הראש יעו"ש ... אמנם באמת ניחא שפיר ... גם בטובלת בכה"ג נמי יכולה לכפוף א"ע קצת ואין חשש כנ"ל וכמובן.

אמנם לא כך נראה מסגנון רבינו "שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים ... י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים (אם היא ארוכה)". גם באופן זה לא הי' סגי בשבעה טפחים גובה המים, שכאשר היא כופפת גופה צריכה יותר, כמובן.

והנראה בפשיטות, עפ"י המבואר לקמן פרק עשירי, כי לפני חזרה הי' רבינו סובר אשר האמה היא לערך 60 ס"מ, וא"כ אורך המקוה שהוא י"ח טפחים הם לערך 180 ס"מ, שזה ודאי מספיק גם לאשה ארוכה שמתחת גופה כדג.

והיינו שלפי השיעור שאמה היא לערך 60 ס"מ, בהכרח אשר ג' אמות כולל גם את הראש, ולפי השיעור שאמה היא לערך 8 ס"מ, בהכרח אשר ג' אמות הוא מלבד הראש.

כא תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

התחתונה, רק שלא יהיה שיעור חוץ למים כ"ל.

ורוחב התיבה מבפנים יהי' ששה טפחים מרווחים יותר מעט בכדי שיהיה כל שטח התיבה למטה עולה יותר ממאה טפחים טפח על טפח^{XV}.

וגובה המים במקוה יותר מעט משבעה טפחים מרווחים^{XVI}. ושם יעשו סי' בהתיבה להזהיר הבלן הממונה על המקוה שיזהר מאד בנפשו שלא לשפוך מים חמין השאובין לתיבה עד שיראה שמים הכשרים שבתבה הם מגיעים עד הסימן ועד בכלל בכדי שיהיה מים כשרים מ' סאה בריוח ולא בצימצום.

להזהיר האומן העושה התיבה^{XVII} שלא יחבר השוליים

ועוד יש להאריך בזה במ"ש רבינו הזקן בחאו"ח רס"י שמת "אורך גופו שהוא ג' אמות ואמה כדי לפשוט בה ידיו ורגליו", ואכ"מ.

(XV) כי וי' פעמים ח"י עולה ק"ח" (הגהת הצ"צ, שו"ת חיו"ד סי' שס, בהוצ' החדשה).

(XVI) "ועולה ס"ה תשניו ט[פח] ע[ל] ט[פח] מרווחים, ו[הוא] יותר משיעור מקוה ח"י ט[פחים] על ל"ו עולה תרמ"ח טע"ט" (הגהת הצ"צ שם).

(XVII) תיבה זו שטובלין בה, אין בונים אותה בתוך החפירה, כ"א מבחוץ, ואח"כ מכניסים אותה לתוך החפירה, ומחברים אותה לכתלי החפירה. כאן מבאר רבינו איך לבנות את התיבה באופן שלא יהיה עליה תורת כלי מעולם. ואח"כ יבאר איך לקבוע אותה בתוך החפירה.

אמנם ישנה אפשרות נוספת, לבנות מתחלה את התיבה בתוך החפירה, באופן שמעולם לא היתה כלי (ראה לקמן פרק רביעי, שכך נבנה המקוה בליובאוויטש), ואפשר דאז אין צריך נקב טפח על טפח לבטלה מתורת כלי. אך מ"מ לכתחלה החמיר הצ"צ (סי' קעב):

אלא דמ"מ מסתפינא להקל למעשה, ובפרט בלכתחלה ובמידי דאפשר לתקוני. לכן נ"ל שיעשו נקב טפח על טפח כמ"ש כאאזמו"ר נ"ע ... יכולים לסתום בסיד ככתוב שם.

אמנם לאידך גיסא החמיר באותה מקוה בפרט אחר, וכתב:

נלע"ד שבאם שאפשר לעשות השוליים מנסרים שאין רחבים כ"כ שיהיה כל א' ראוי למדרס הרגל בפני עצמה, כ"א ע"י חיבורו הרבה נסרים, יש לעשות כן, שלא יהיו ראויים למדרס קודם שחיברן למקוה ... והטעם

כב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

אל הדפנות עד שיעשה תחלה נקב בקצה השוליים (שיהיה תחת השליבות XVIII) בכדי שלא יהיה עליה תורת כלי מעולם XIX ויהיה הנקב טפח על טפח מרובע, שהוא

בזה לחוש לדעת הלבוש סי' קצ"ח סעיף ל"א [שחושש בזה לגזירת מרחצאות] ... ואע"ג שבתיקון המקוה של כאאזמו"ר נ"ע לא נז' תנאי זה ... משא"כ המקוה שלכם [שבנו מתחילה התיבה בתוך החפירה] דומה קצת למקוה דלובלין הנזכר בלבוש שם ... שלפ"ד הלבוש יש לגמגם בזה מחמת גזירת מרחצאות ... ואע"פ שאין הלכה כדבריו, יש לחוש לכתחלה אם אפשר לתקן השוליים מנסרים שאין רחבים.

XVIII) שלא יפריע הנקב הזה (שסותמים אח"כ בסיד, כדלקמן) לעמידת האשה בתוך התיבה.

XIX) משא"כ אם יחבר את השוליים לדפנות לפני עשיית הנקב בשוליים, תקבל התיבה מיד תורת כלי.

וכתב ע"ז הרה"ק רבי הלל מפאריטש (שו"ת צ"צ חיו"ד סי' קב):

לא ידעתי מה איכפת אם יהיה עליה תורת כלי מתחלה, אם אח"כ, קודם שיקבעו בארץ ינקבו ויבטלו אותה מתורת כלי ... אם לא שנאמר שזהו כדי לחוש לדעת הרא"ש, כמו שפי' ב"י דבריו, שסובר שאין לטבול בתוך הכלי כלל אפילו בנקב כשפ[ופרת] ה[נוד] ואח"כ חברו בארץ מחמת גזירה דלמא אתי למיטבל בלא נקב ... היכא שעשה הנקב בשוליים קודם שחיברה אל הדפנות הוא דלא אתי לאיחלופי לטבול בתוך הכלי בלא נקב כיון דלא הי' עליה תורת כלי מעולם ... רק א"כ אין הדבר מעכב כיון דכל הפוסקים פסקו דלא כהרא"ש, וגם הטור אינו סובר כן אליבא דהרא"ש גופי', וגם המחבר ורמ"א לא פסקו כן בש"ע.

ואדמו"ר הצ"צ (שם סי' קעו ח"א ס"א וסי"ד וסי' שלו ס"א) מבאר טעם הדבר:

לפי שהראב"ד מחמיר שלא לטבול תוך כלי אף שהוא מנוקב, אא"כ יהיו המים שבתוכו מעורבים עם מקוה בנקב שהוא כשפ"ה, וכ"ה גם דעת הריטב"א והרא"ש בתשו'. ועל כן הצריך אאזמו"ר הגאון ז"ל שלא יהיה על התיבה תורת כלי מעולם, שי"ל שבה יוצאין גם לפ"ד הראב"ד.

אח"כ הקשה בצ"צ שם (סי"ח) לאידך גיסא:

אך לכאורה נגד מה שהרווחנו בזה שלא יהיה על התיבה ת"כ מעולם לצאת לדעת הראב"ד והרא"ש והריטב"א, לעומת זה נתחדש חומרא גדולה לדעת הרמב"ם פ"ז מהל' כלים כ"ג שכתב וז"ל כלים שעשאן מתחלתן נקובים כמוציא רמון כגון הסל והפחלץ של גמלים והאפפירות מקבלים

כג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יותרXX מעט ממוציא רמוןXX לפי שאין אנו בקיאים

טומאה עד שיקרע רובן עכ"ל ... וא"כ בתיבה זו שעושין בה מתחלתה נקב כמ"ר, לדבריו הוי' כלי עד שתפחת רובה ... אך הנה הראב"ד השיגו שם ... ואף גם להרמב"ם צ"ל דסל ופחלץ כו' הן כלים שדרך להשתמש בהן תשמיש הראוי להן אף אם נקובים כרמונים ... משא"כ בתיבה זו שעושים אותה להחזיק מים ... א"כ נקב זה מקלקלה ומבטלה מת"כ, ול"ד כלל לסל ופחלץ (וראי' מים של שלמה דעשאו מתחלה נקוב כמ"ר שלא יטמאוהו ושלא יהיה כלי אלמא דאינו מקבל טומאה בכה"ג).

XXX בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' קעו ח"ג ס"א :

מ"ש שזהו טפח על טפח מרובע, אפשר ששיער בעצמו כן ע"י רמונים שהובאו לו, ושיער בבינוני כו'. ואפשר שמצא כן להפוסקים וכעת לא מצאתי גילוי דעת לזה. ואחר כתבי זה מצאתי ראייה שהוא קרוב לערך הנ"ל מברייתא דעירובין דכ"ח דמשמע התם דרמון גדול מתפוח. ויש עוד ראיות, אלא שאין כאן מקום להאריך. ודודי הרב מוהרי"ל נ"י הביא ראייה שהוא קרוב לערך הנ"ל ושאינו גדול יותר.

ובשו"ת צ"צ סי' קעה פירש הדבר יותר :

שיער כאזמו"ר נ"ע כ"ז ע"י הנסיון ממש, כי זכורני שבלאזני ראיתי

כד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ממה שהובא לו חצי עגול ככדור מקליפת רמון, וכמדומה שהובאו לו אז רמונים מאה"ק תובב"א, ואפשר שהובא לו כ"ז כדי לידע שיעור מ"ר.

אח"כ מביא ראיות לזה, ומסיים:

וכבר כתבתי שמסתברא כפסק אאזמו"ר נ"ע, וכ"ש שבודאי דבריו באו מצד הנסיון ג"כ.

עוד מאריך בזה בסי' שלה, ומסיים:

הלכך הדבר ברור לענ"ד שאין שום מקום ספק כלל שיהי' הרמון יותר מטפח וכנ"ל, וד' כאאזמו"ר נ"ע ברורים ואין לנטות מהן ימין ושמאל, וכנודע מדרכו בקדש לדקדק בשיעורי' ומדות, וכמו בענין הרביעית, וכ"ש בדבר גדול כזה.

אודות מדידת רבינו הזקן את שיעור הרביעית – לקמן פרק עשירי.

תשו' מהרי"ל הני"ל נדפסה בהוספות לשו"ע אדה"ז עמ' [1864] 32.

[לקמן פרק עשירי יתבאר, אשר לפי שיטת רבינו הזקן המבוארת כאן, שיעור הטפח הוא יותר 10- ס"מ. ואשר בסוף ימיו חזר בו משיעור זה, ושיעור הטפח שלאחר חזרה הוא פחות מ-9 ס"מ.

מ"מ נראה שלא חזר בו אלא משיעור הטפח, ולא משיעור הרמון, אשר עליו כותב הצ"צ "זכורני שבלאזני ראיתי ממה שהובא לו חצי עגול ככדור מקליפת רמון, וכמדומה שהובאו לו אז רמונים מאה"ק תובב"א, ואפשר שהובא לו כ"ז כדי לידע שיעור מ"ר". יוצא מזה אשר שיעור כמוציא רמון הוא יותר משיעור הטפח שלאחר חזרה.

ואולי יש לתוודך בזה את דברי המהרי"ל והצ"צ עם דברי החולקים שם].

(XXI) בשו"ע סי' רא ס"ז:

הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו נקב המטהרו (והיינו כמוציא זית – ש"ך) (וי"א דבעי' נקב כשפופרת הנוד, וכן יש להחמיר – רמ"א) וקבעו בארץ ועשהו מקוה ה"ז כשר.

מ"מ יש כמה פוסקים המצריכים בכלי עץ נקב כמוציא רמון (ראה שו"ת צ"צ חיו"ד סי' קעו ח"ב), שזהו שיעור נקב המטהרו מידי טומאה (כלים פי"ד מ"א. רמב"ם הל' כלים פי"ו ה"ב).

וגם מ"ש בשו"ע "ונקבו נקב המטהרו", יש לפרש דהיינו כשיעור המטהרו מידי טומאה, כלי חרס בכמוציא זית וכלי עץ בכמוציא רמון. "ואף את"ל שבב"י לא נתכוין לזה, מ"מ עכ"פ מלשון הש"ע אין היתר מפורש דסגי לכלי עץ [אלא] בכמ"ר ... וכמ"ש הרמב"ם, וכיון שנת' שכן העיקר א"כ

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו כה

בשיעור מוציא רימון (ש"א שהם ג' אחוזים זה בזה XXII).

ולא יכניס השולים תוך הדפנות, אלא יכניס הדפנות תוך חריצים שבשוליים, בכדי שהנקב שבשוליים יהיה סמוך מאד וסתום יפה בנסר חלק ששימו תחתיו XXIII כמשי"ת.

אחר שישפכו המים לגמרי מחפירת המקוה יקבע ב' נסרים חלקים בקרקעית המקוה של הרצפה סמוך לדופן בצד שיורידו שם התיבה, ואח"כ יורידו את התיבה לתוך המקוה לקרן זוית דהיינו שב' דפנות התיבה על"פ, שהן דופן הארוך והקצר, יהיו סמוכים ותכופים לדפנות המקוה, שהן בנין קבוע מעצים וישפילו התיבה ויורידוה עד למטה, ממש על הנסרים החלקים הקבועים על הרצפה ממש,

---

ודאי שאין להקל כלל נגד זה" (צ"צ שם ח"ג ס"א).

וב"מקוה מים" עמ' קסז ליקט מ"ש הפוסקים בחומרא זו של רבינו הזקן.

XXII) כמבואר במשנה כלים (פ"ד מ"ד), ויש בזה כמה פירושים, ופוסק רבינו כהמפרשים דהיינו שהנקב יהי קצת גדול יותר ממוציא רמון, כדי שיוכלו לעבור בו ג' הרמונים האחוזים זה בזה, בזה אחר זה (צ"צ שם ח"ג ס"א).

XXIII) היינו שאחר סיום בניית התיבה מכניסים אותה לחפירה ומעמידים אותה על גבי קרש חלק שמחובר לקרקע, כדי שהקרש התחתון הזה יסתום את הנקב שבשולי התיבה. ולכן הצריך להכניס את דפנות התיבה לתוך חריצי השולים "שאם יכניס השוליים לתוך הדפנות נמצא יהיה שולי הדפנות עודפים על שולי התיבה ויהי חלל בין שולי התיבה להנסר ולא תסתום יפה את הנקב שבשוליים, משא"כ כשיכניסו הדפנות תוך השוליים, נמצא שיכולים להדביק היטב הנסר לשולי הנקב, ויהיה הנקב שבשולי התיבה סתום היטב ע"י נסר זה" (צ"צ סי' קעו ח"ג ס"ב).

ומה שהצריך לדייק שהקרש התחתון יסתום היטב את הנקב הוא משני טעמים:

(א) כי לכמה דיעות יפסל המקוה ע"י זחילת המים דרך הנקב, מהתיבה אל המים שבחפירה (צ"צ סי' קע"ו ח"ג ס"ג עד יא. סי' שלו סכ"ב עד כז).

(ב) "בהיות שכל עיקר מגמתו בתיקון התיבה הוא כדי שיהיו יכולים לחממה ע"י שיטילו מים חמין לתוך התיבה ... לכך התחכם שיהיה הנקב שבשולים נסתם יפה, בכדי שלא יכנסו בו מים צוננים שמתחת לרצפה כמ"ש להלן גבי סתימת הסייד" (צ"צ שם ס"ב).

ויחברו XXIV שם התיבה במסמרים XXV של ברזל XXVI או

XXIV) "המתבאר מדברי הרמב"ם, דאע"פ שכבר ניקב הכלי נקב המטהרו ומושיבו ע"ג הארץ, אינו כשר לטבול תוכו, אא"כ קבעו או בנו בארץ באופן שע"ז יוצאת מתורת שיורי כלי לתורת בנין ... אע"ג דבהרמב"ם סגי כשיקברנו בארץ, י"ל בתיבה של עץ צריך חיבור טפי, ע"כ צריך ג"כ שיחברנו בענין היטב" (צ"צ סי' קעו ח"ג סט"ז וסי' שלו סל"ג-ד. וסי' קעב ס"א).

"ומ"מ אפשר שאינו מעכב, אלא שאם יש בנין קבוע מעצים צריך לחברו במסמרים, דעץ בעץ ודאי אינו מתהדק בהינוח לבד, אבל איה"נ בדליכא בנין קבוע מעצים, סגי כשמדביקים התיבה היטב לכותל וקרקע עולם, ולשפוף עפר היטב בחלל מועט שביניהם" (שם ח"ג ס"ז וסי' שלו סל"ה).

וראה עוד מה שליקט בזה ב"מקוה מים" עמ' קסט, אם צ"ל הקביעה דוקא במסמרים.

XXV) ואף שע"י מסמרים אלו מתחברת התיבה לנסר שתחתה ונסתם הנקב בסתימה של קיימא; ולקמן יתבאר שאף אחר שנקבע בארץ אם נסתם הנקב בסתימה של קיימא נעשה כלי ואין לטבול בו. מבאר הצ"צ (סי' קע"ו ח"ג ס"ב-טו) כמה טעמים שלא לחשוש לזה. אך מ"מ סיים וכתב:

ואעפ"כ נלע"ד שזה הנסר החלק שמתחת לנקב הסותם את הנקב, לא יהיה מחובר להתיבה כלל במסמרים, לא במסמר של ברזל ולא אפי' במסמר של עץ, ואעפ"כ יהיה סותם. ומה שצריך שתהיה התיבה מחוברת במסמרים להרצפה זהו תהיה מחוברת לשני נסרים אחרים שישומו תחתיה, אליהם תהיה מחוברת במסמרים כדרך שביאר אאזמו"ר הגאון ז"ל, אבל הנסר שמתחת לנקב יהיה נסר שלישי בלתי מחובר בשום מסמר להתיבה, רק יהיה מחובר במסמרים לרצפת המקוה, וא"כ בכה"ג אין שום מקום ופקפוק לומר שהתיבה נעשה כלי ע"ז, ועכ"ז יהיה נסתם הנקב ע"י הנסר חלק הנ"ל, ויוכלו להחם המקוה במים חמין.

ועד"ז בחי' על הש"ס קעו, א. ובסי' שלו סל"ו כתב:

ואעפ"כ לכתחלה נכון לקבוע הנסרים להרצפה מתחלה במסמרים רבים יותר מאשר יחברו התיבה להנסרים, עד"מ שאם בחיבור התיבה להנסרים יתן לכל נסר ב' מסמרים אזי יתן תחלה בין נסר לנסר בחיבור אל הרצפה ד' מסמרים, וא"כ כיון שחיבור הנסרים להרצפה יהי' ביותר מחיבור התיבה להנסר אזי ודאי לא יהיו ניטלים עם התיבה, וא"כ אין עליה שם כלי בלי שום נדנוד ספק בעולם.

XXVI) וכתב הצ"צ (שו"ת סי' קסב):

לכאורה יש לחוש כשתיבה עשויה ע"י מסמרים של ברזל שמחזיקים

כז תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

של עץ הנכנסים תוך הנסרים ותוך הרצפה ממש^{XXVII} וגם

אותה, אף שהיא מנוקב מ"מ שמא הוי כפשוטי כלי מתכת שמקבלים טומאה ... אך ... כלי מתכת שנקוב בכמוציא רמון טהור לגמרי ...

לכאורה י"ל דמ"מ ישאר הטומאה מהמסמרים שהן פשוטי כלי מתכת ... ואולי י"ל דלא אזלינן בתר המעמיד אלא כשאין המעמיד טפל לגמרי ... לפ"ז שהתיבה הוא עיקר דעיקר י"ל לא אזלינן בתר המסמרים של ברזל שהן ודאי טפל לגמרי אליה ...

ובאמת לבד זה אין בזה שום חשש, דמאחר שהמסמרים קבועים בהתיבה שהיא מחוברת לקרקע א"כ אין בהם קבלת טומאה ... בנד"ז? סתם מסמרים גדולים כאלו נעשים רק בשביל לקובעם בבנין המחובר לקרקע.

והעירני ידידי הרב גרשון שי' גראסבאום, אשר מכ"ז יש ללמוד הרבה, לענין מה שחששו איזה רבנים בעשיית מקוה מביטון שמוצק עם חוטי ברזל בתוכו. וראה מה שהאריך בזה ב"מקוה מיס" עמ' קלז ואילך.

XXVII כל זה מיירי כאשר רצפת החפירה של המקוה אינה עמוקה כל כך. אמנם בכמה מקומות בונים את המקוה ע"ג באר, אשר מצד עומק המים אי אפשר להוריד את התיבה עד הקרקע שתחת מי הבאר, וכל מה שיכולים לעשות הוא – לקבוע קרשים בכתלי הבאר, רחוק מרצפת הבאר, ולהניח את התיבה על גבי הקרשים האלו, ולחברה אליהם. על זה נשאל אדמו"ר ה"צמח צדק", והשיב (סי' קעב):

אם מעכב לדינא מה שהשוליים הם רחוק מן הרצפה, הגם שהוא מחובר לדפנות, שהדפנות הם מחוברים לקרקע ... נלענ"ד דלאו דוקא על הארץ ממש, אלא ה"ה ע"ג דבר המחובר לקרקע ... דכך מתבטל מתורת כלי ע"י חיבורו לדבר המחובר לקרקע כמו ע"י חיבור לקרקע ... בנ"ד שעושי' כן מצד עומק המים שיהיה הקרשי' מבדילי' בין מים עליונים למים תחתונים לית לן בה, כי מיא כארעא סמיכתא היא, והווי כאילו הקרשים מונחים בארץ.

וכעין זה השיב גם בסי' קעא. אך כ"ז השיב לשואלים, אמנם כשבנה אדמו"ר ה"צמח צדק" את המקוה בליובאוויטש, לא רצה לסמוך על היתר זה. גם בפאריטש היתה אותה בעיה, ופנה בשאלה זו הרה"ק ר' הלל מפאריטש אל אדמו"ר ה"צמח צדק", שהשיבו (סי' קב):

כתבתי שם שאם א"א בענין אחר סגי כשמעמידים אותה על קלעצליך שבארץ, כיון שמחוברת היטב בדפנות. ועכ"ז למעשה כשעשינו מקוה פה, וג"כ מחמת עומק המים לא יכלו להעמידה על הרצפה ממש, עשינו איזרוב, ומלאו אותו עפר גיטרעטין היטב, ואח"כ עשו עליו רצפה מנסרים והושיבו

כח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יחברוה במסמרים לב' דפנותיה הארוך והקצר לב' דפנות המקה הסמוכים להם.

וטוב לשפוך עפר בחלל מועט שביניהם הנראה מלמעלה^{XXVIII}. הגם שאינו מעכב מאחר שמחוברת היטב במסמרים קבועים אל הדפנות ואל הרצפה.

ואח"כ יכולים לשום סיד^{XXIX} הרבה תוך הנקב שבשולי

עליו התיבה של המקוה, כי קשה בעיני לשנות מאמרי ק[דש]. אע"ג שלעד"נ שבוה אין עיכוב מדינא כלל. וקרוב דמיירי בענין שאפשר להעמיד התיבה על הרצפה, דאז ודאי עדיף טפי שיהי' החיבור של התיבה בכל צדדיה. ואולם שמעתי מר"נ שגם אתם עשיתם כן ויפה הוא.

(XXVIII) "היינו כענין מירוח שפי' הכ"מ וב"י, וגם עי"ז מתחברת התיבה לקרקע ממש" (צ"צ סי' קעו ח"ג סי"ז).

(XXIX) ע"פ מ"ש בפוסקים "סתמו בסיד לבדו או בגפסיס לבדו אין זו סתימה יפה". ומבואר בצ"צ (סי' קעו ח"ג סי"ח וסי' שלד וסי' שלו סל"ו ובחי' על הש"ס קעו, א-ב) הטעם שלא לחשוש לדעת הפוסקים החולקים ע"ז, כיון שכאן בלי הנסר שתחתיו לא תישאר סתימת הסיד. ומ"מ מסיים בחי' שם:

ע"כ אין לסמוך להקל ולומר דסתימת סיד לבדו להנקב אף שותם יפה אינו סתימה.

ובסי' קעו מסיים:

ומ"מ טוב יותר לסתום הנקב רק בסמרטוטים ... דאינו חשוב סתימה. ואעפ"כ הסמרטוטים בצירוף הנסר שתחת הנקב יסתמו הנקב, ועכ"ז אינו חשוב סתימה כלל. ואי משום שהסמרטוטים יוכלו ליצא מתוך הנקב, י"ל דרשאים לקובעם במסמר אל הנסר שתחת הנקב, כיון זה המסמר לא יהיה תחוב רק בסמרטוטים ובהנסר ולא בהתיבה. או יכולים להשי[ם] אבן כבידה על הסמרטוטים, וכל זה אינה סתימה.

[ולא חשש בזה שהסתימה היא בסמרטוט שאפשר מקבל טומאה, דלא גרע מאביק של מתכת שאינו מקבל. וראה מ"ש בשו"ת צ"צ סי' קעא].

ובסי' שלד מסיים:

ומ"מ כמדומה לי אם היו עושים בלי סיד הוי ודאי כשר וישר ג"כ, וכמ"ש רבינו ז"ל יכולים לשים סיד כו', יכולים דוקא.

וראה מה שליקט ב"מקוה מים" עמ' קע, אם סתימת סיד הוי סתימה.

כט תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

התיבה הנסתם בנסר חלק שתחתיו. וכשיכנסו המים לתיבה יתקשה הסיד ויסתום יפה את הנקב שלא יכנסו בו מים צוננין שמתחת לרצפה. ואעפ"כ אינה נעשית כלי ע"י סתימה זו XXX של סיד דוקא.

וצריך להושיב שם תיכף שומר נאמן לשמור שלא יפלו מים שאובין למקוה (או לסגור המקוה) עד שיתאספו המים ויתרבו תוך התיבה עד הסי' הנ"ל מאליהם XXXI. ואפי'

(XXX) אבל בסתימה של קיימה נעשית כלי. והקשה ע"ז הרה"ק ר' הלל מפאריטש (שו"ת צ"צ סי' קב):

ולפ"ד אין שום קפידא בזה במה שנעשית כלי אחר שקביעות בארץ, דומיא דסלע שקבעו ואח"כ חקקו ... ולפ"ז ה"ה בנ"ד כיון שנעשית כלי אחר הקביעות בארץ. בכל בקשתי מכמע"ה לבאר לי דבריו הקדושים.

ומשיב ע"ז הצ"צ שם:

זה אינו, דהמעין בב"ב דס"ו דייקא בשאיבה דרבנן הקילו בקבעו ולבסוף חקקו ... משא"כ לענין טבילה תוך כלי' דהוא מדאוריית'.

ועוד מאריך בזה הצ"צ בסי' קע [קא, א]. סי' קב בתחלתו. סי' קעו ח"ג סי"ג. סי' שלו סכ"ט. ח"י על השי"ס רנט, ב – רס, א. ומסיים שם:

והנה בהתיבות דנ"ד שקובעין אותה תוך הארץ והוי כבנין גמור י"ל דלכ"ע אילו הוה קבעו ולסוף חקקו מהני ... אך באמת ודאי א"א לסמוך להקל ... אך בנ"ד? שהתיבה מנוקבת כנקב כמוציא רמון ולא הי' מעולם תורת כלי עליו וגם קבעו בקרקע ודאי יש להקל גם לטבול בתוכו.

*

כיון שכך נשאלת השאלה, אם העמידו את התיבה בעקמימות, "היינו שהורד הצד אשר נגד הנקב טע"ט שעושיין בהמקוה, ומקבלת שם מים הרבה עד הנקב בערך ג' או ד' עמער" (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה אגרת א'קז), שהרי גם כאן נעשית התיבה כלי שמקבלת בתוכה – אחר שנקבעה בארץ.

בתשובה הנ"ל חסר הסיום, אמנם בס' מי מרום (סי' יו"ד סק"ג; נעתקה בקובץ יגדיל תורה נ"י. חוב' אי עמי' כב) כתב שאדמו"ר מוהר"ש נ"ע פסל מקוה כזו.

(XXXI) ואם אין מספיק מים בחפירה כדי למלאות את התיבה מ' סאה, כגון שהתיבה גבוהה הרבה מקרקעית החפירה, וא"א שתמלא מ' סאה מים כשרים מבור המקוה א"כ ע"י ששופכים מים רבים שאובים בתוך חפירת

התיבה היא זפותה בזפת, וכנודע מהספינות המזופפות שהמים נכנסים לתוכן^{XXXII}. אלא שאין למים אלו אלא דין

המעין, וכשמים השאובים מתערבים במי המעין עולים וממלאים את התיבה. כתב ע"ז הצ"צ (סי' קעא), שלשיטת הראב"ד, הפוסל בנתן סאה ונטל סאה גם כאן יהי פסול, שהרי "כשנכנסו מ' סאה בהתיבה פסולה היא להראב"ד מטעם דבמי סאה אין חשבון כשרים כ"כ" (ונדון בזה לקמן פרק ששי ופרק תשיעי).

ואין להקשות, דא"כ גם במקוה שע"פ תיקון רבינו הזקן יש חשש נתן סאה ונטל סאה, שהרי ממלאים את התיבה במים חמין שאובין, שמתערבים עם המים כשרים שבתבה, ולאט לאט יוצאים המים המעורבים, ונשאר פחות ממי סאה מים כשרים בתיבה.

זה אינו, "דכמו שיצאו ממי סאה הכשרים כך נכנסו ממים כשרים שבבור להתיבה ... כפולטו כך בולעו" (צ"צ סי' קעא).

ואפי' אם מחליפים את המים ע"י משאבה, גם אז אין חשש זה, כמ"ש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת קסט):

מש"כ שע"י כמה חילופי הכשרים מתמעטים והשאובים מתוספים, אני חושב בזה, להיות שהמעין נובע תמיד ... וא"כ ה"ה מתחלף מעט מעט שיעור נכון במי המעין.

XXXII) נשאל אדמו"ר הצ"צ (סי' קעא), אם אפשר לעשות, במקוה העשויה כתיקון רבינו הזקן, שהמים יכנסו מהמעין לתיבה ע"י נקב נוסף שעושים בתיבה, ואח"כ סותמים הנקב בברזא של עץ ושופכים לתיבה מים חמים שאובים. והשיב ע"ז:

נ' ודאי דמקוה כשרה היא ... מה בכך, סתימה זו לא גרע מאם לא היה כאן נקב כלל והיה התיבה שלימה כאן, מ"מ אין עליה תורת כלי, ע"י הנקב טע"ט שיש בה בשוליה במקום מושבה על קרקעית הבור ... ואם לומר כיון שהמים גרורים ומוחזקים מחמת הברזא גרע טפי, דאולי הברזא של עץ חשוב קצת כלי, וא"כ כשהמים גרורים ע"ג כלי י"ל דפסול ... ז"א דמקומו הוא מוכרע, דדוקא כשהאביק מקבל כל שהוא פסול וא"ל כשר.

אמנם בתיקוני המקוה של אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (דלקמן פרק חמישי) נאמר "שום נקב בשביל יציאת המים לא יהי לא בעליונה ולא בתחתונה ... ניקוי המקוה הי' ע"י משאבה וצנור גומי".

וראה לקמן פ"ג מה שחילק בזה הג"ר משה לנדא.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו לא

מקוה כשר ולא דין מעין XXXIII, אף גם אם הם מי מעין הנובע לחפירות המקוה כידוע ליודעים.

XXXIII) "מים אלו שבהתיבה אין דינן כמעין, אף אם מקורן ממי מעין, כיון שנפסקו מן המעין, וכדתנן פ"ה דמקוואות מ"ב והפסיקו כו', אלא דינן כמי מקוה" (צ"צ סי' קעא). והיינו המים שבהתיבה, אבל המים שבחפירה יש להם דין מעין (צ"צ סי' קסא וסי' קסה).

וראה עוד מה שליקט בזה ב"מקוה מים" עמ' קעא.

פרק שלישי

מקוה של מי גשמים

לערך לפני מאה או מאה וחמישים שנה התחילו לבנות במקומות רבים רשת צינורות מים עירוניות, שהביאו את מי הנהרות ומאגרי המים לבית, דרך צינורות וברזים. המים נמשכים לצינורות בכח מנועים מיוחדים, שבדרך כלל יש בהם כלי קיבול הפוסלים את המים מלהיות כשרים לטבילה (ראה מה שליקט בזה בסי' טהרת מים סי' מ), ויש להכשירם אח"כ ע"י חיבור לאוצר מי-גשמים כשרים שנמצא בתוך הבית.

כאן התחיל הדיון בין גדולי ישראל באיזו צורה לבנות את סוג המקוה החדשה הזאת ובאיזו צורה יהיה החיבור בין אוצר מי הגשמים לבין מקוה הטבילה. רבו הדיונים בנושאים אלו בספרי שו"ת והלכה. רובם נאספו בספר "טהרת מים" מאת הגאון רבי ניסן טלושקין. הדיון הוא בשנים: א) באיזה אופן החיבור כשר. ב) איזה האופן המהודר יותר שכדאי להתקינו לבניית מקוואות בתפוצות ישראל.

הראשון שהציע פתרון לשאלה הזאת היה בעל ה"חתם סופר" בשנת תקע"ד. באותה שעה עדיין לא היו בנויים צינורות המובילים מים לבתים, מ"מ מציע הוא בתשובתו שנדפסה בשו"ת שלו חיו"ד סי' רג:

ומה טוב אם יעשו שני חפירות סמוכות זו לזו והמחיצה שביניהם פרוצה למעלה סמוך לעליונה של מחיצה באופן שאם תהיה אחת מלאה תתמלא האחרת ע"י פרצה הנ"ל, ואז לעולם לא יחסר המזג דכיון שנתמלאה אחת מהם בהיתר ע"י מי גשמים או שלג כנ"ל אזי ממלאים להמקוה כשרה המלאה הלז מים בכתף בכלים, וכיון שהיא כשרה במי גשמים שוב אינה נפסלת ע"י מים שאובים וכל מה ששופכים לתוכה נעשה הכל כמקוה כשר ... אם ירצו לנקות א' מהם יריקו המים ממנה וינקו אותה ואח"כ ישפכו מים בכתף להמלאה עד שתתמלא הריקנית ... וכן עושים פה במקוה הגדולה, ולעולם לא יחסר המזג והוא עצה טובה והגונה אין בה פקפק כלל.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו לג

באופן זה הוכשרו המים השאובין ע"י זריעה, שנזרעו והוכשרו במקוה הכשירה ומשם נשפכו לתוך הריקנית.

ועד"ז מבאר שם סי' ריד. אלא ששם כותב ששני המקוואות "נקובים זה לזה נקב גדול משפופרת הנוד", שאז אפשר להכשיר אותם גם ע"י השקה בין שני המקוואות. וראה מה שדן בזה בס' טהרת המים סי' כו וסי' סד.

עדיפות מקוה שע"ג מעיין

ככל שהתרבו צינורות מובילי המים לבתים התרבו המקוואות בצורה המובאת בשו"ת ה"חתם סופר" האמורה או כיו"ב, דהיינו שהשאירו נקב במחיצה שבין המקוואות שע"י היו מי המקוה מושקים ומיטהרים מהמים שבאוצר הגשמים.

אמנם כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש ח"ג אגרת תקמ):

לא נתקבל אצלנו היתר החת"ס בזה, להכשיר בתחילה את המקוה ע"י השקה להבור ואח"כ להוריק הבור ולמלאותו ולהכשירו ע"י השקה להמקוה XXXIV.

רבים נמנעו מלבנות מקוה שכזה, מכמה טעמים, ואחד מהם, כי באופן זה לא נשארו מי סאה מי גשמים במקוה זה, כי אם מי שהוכשרו בהשקה, ולשיטות הרמב"ם הראב"ד ורבינו ירוחם פסול מקוה כזה מטעם נתן סאה ונטל סאה כדלקמן פרק ששי.

לא רק בליובאוויטש, ששם היה המקוה בנוי בתיבה ע"ג מעין, כתיקון רבינו הזקן, אלא אף בשאר מקום מושבות החסידים, מנע אותם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מלבנות מקוואות כאלו.

*

מחמת מצב בריאותו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע רגיל הי' לנסוע למקומות רפואה בחו"ל. כמה פעמים נסע להתרפאות בעיר מענטאן אשר בצרפת.

XXXIV) ואף אשר עיקר ההכשרה בשו"ת חתם סופר היא ע"י זריעה, ולא ע"י השקה, מ"מ גם היתר החלפת המים שבשני הבורות ע"י זריעה לא נתקבל אצלנו.

לד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

כשהוצרכו לבנות מקוה בעיר מענטאן רצו לבנותה בתיקון המקוה האמורה בשו"ת ה"חתם סופר" הנ"ל, ורבינו מנע אותם מזה.

נראה שכתב אז כמה תשובות בנושא הזה, שלא הגיעו לידינו, רק תשובת אחד מגדולי הרבנים שהשיב לו כבקשתו, ובה מצטט מדברי האדמו"ר.

נעתיק בזה את תמצית דברי אדמו"ר, כפי שהובאו בתשובת אותו רב, שלא נודע לנו מיהו (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י. חוב' יג סי' יד):

כ"ק אדמו"ר נשיא ישראל שליט"א

פקודתו הקדושה לעיין בדבר המקוה טהרה שברצון כ"ק שי' ליסד במענאטן שומרת רוחי ... והנני בא על סדר דברי כ"ק מרן שליט"א אשר המה יהי' לי לאורים:

העיר כ"ק בדברי החת"ס בסי' ר"ג שכתב לתקן מקוואות ע"י עשית שתי מקוואות ולהחליף המים כו', מדברי הראב"ד לענין נתן סאה ונטל סאה כו', ובאותו ענין יצא כ"ק בהרחבה של תורה לבאר דברי הראב"ד והרא"ש בזה, וכבר ביאר כ"ק רבינו כל מה שיש לבאר בזה ולא הניח מקום להתגדר כלל.

*

בשנת תרס"ט שאל החסיד ר' בנציון רסקין, אשר אנשי עירו גזאטסק רוצים לבנות מקוה של מי גשמים, שמחליפים המים, במקום מקוה ע"ג מעין, כנהוג עד אז. השיבו ע"ז אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"ב אגרת רג):

מכתבו הגיעני בדבר המקוה. האופן הקל שכותב הוא חמור הרבה, וצריך זהירות והשגחה יתירה, וח"ו להחליף הראשונה בכזו. ולא יעשו חדשות, והשי"ת יהי' בעזרם.

כעבור שנתיים וחצי שאל שוב (שם שוה"ג לאגרת שז):

המתחדשים מבני עירנו מתאוננים תמיד על בית הטבילה שאיננה לפי רוחם ... צויתי מכ"ק שליט"א שלא

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו לה

להחליף מקוה כזו באחרת, הנה כמובן מצדנו לא אתן להם לעשות מקוה חדשה ממי גשמים ... גם הש"ב עומד לימינם ותמה ע"ז, אם עפ"ד הותר לנו לעשות מקוה ממי גשמים מדוע נאסור זאת עלינו, אחרי שקל מאד להשיג זאת.

הרב [חיים] ס[אלאבייציק] יחי' מבריסק היתה תשובתו מהבד"צ שלו שהעתיק הדין משו"ע כלשונו ממש, ולא אסר ולא התיר הדבר. מבעל חפץ חיים יחי' מראדין היתה תשובתו שמדחה א"ע מלפסוק הדבר, שבודאי יש רבנים בסביבותינו.

ואדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השיבו ע"ז :

בדבר המקוה, כ' בס' ג"ט על מ"ש בשו"ע סי' ר"א ס"א במי מקוה או מעיין, וז"ל, ושניהם שוין, ואם יש לפני מקוה כשר של מי גשמים יוכל לכתחלה לטבול כו', אבל בתחלת עשיית המקוה יהדר מאד אם אפשר במעיין כו', והתוקע עצמו לעשות מקוה של מי גשמים מכניס עצמו לספק איסור כרת, לפי שא"א בשום ענין שבעולם שיהא כשר לכל הדיעות כו'. וטוב לפני אלקים ימלט מזה, עכ"ל. והשי"ת יהי' בעזרו ויצליח בכל עניניו בגו"ר.

עברו עוד שנתיים, ובתחלת שנת תרע"ג הוא כותב שוב (שם שוה"ג לאגרת שנג) :

המתחדשים והמתקדמים בעירנו חפצם להיפטר מהמקוה הנמצאת אצלנו ולבנות חדשה כרצונם, ותחלת בנינם הוא להרוס את הישנות, וע"כ מתאמצים להוציא לעז פיסול, וכבר כתבו למורים שונים, זה אומר בכה וזה אומר בכה.

אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השיבו שיבקש מאת הרב העניך גינזבורג (חתנו של האדמו"ר מקאפוסט והרב בעיר סמאלענסק) שיבא למחנם לבדוק המקוה. וגם אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בעצמו פנה אליו בבקשה זו, ומוסיף לכתוב (שם אגרת שנד) :

אמנם זאת הנני לבקש את כבודו שלא ליתן להם מקום לעשות מקוה עפ"י המעטאדע החדשה.

*

במשך תקופת ימי מלחמת העולם הראשונה התחילו להנהיג מקוואות של מי גשמים.

את מצב הדברים באותה תקופה מסכם הגרז"ש ע"ה דווארקין (קובץ רז"ש עמ' 45):

הנה בארץ מולדתי רוסיא היו בכל המקומות רק מקוואות של מעיינות, וכמעט שלא הי' בנמצא מקוה של מי גשמים.

מובן שהי' צריכים לירד להמקוה ע"י הרבה מדריגות, והי' מקומות שהי' צריכים לירד יותר מארבעים מדריגות. גם החימום של המים הי' כבד מאד, וגם עלה ביוקר. מ"מ לא רצו רבני הדור שלפנינו לעשות של מי גשמים. והטעם כדי לצאת לדברי הש"ך בשם התשב"ץ שלכתחילה נכון לצאת דעת הראב"ד ז"ל (וגם הרמב"ם) ולמנוע החשש דנתן סאה ונטל סאה.

בזמן האחרון לפני המלחמה העולמית הראשונה, ואחרי', שנראית התרשלות וחלישות בטהרת בנות ישראל, והרבה נשים נמנעו מלכת לטבול בהמקוואות העמוקות וכו', התחילו לעשות מקוואות ע"י מי גשמים, וגם התחילו להקפיד על הידור ויופי החיצוני, כדי להמשיך לבות בנות ישראל לזה XXXV.

XXXV בשנת תרפ"ט כתב הרב מבאלאחאוו אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע שחפצים לעשות במחנו מקוה של מי גשמים, וחושש בזה כמה חששות.

כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע כתב על כך אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, שהשיב בכ"ג אייר תרפ"ט (רשימות חוב' קמב). בתשובתו מביא מתשובת החתם סופר הנ"ל, ומתפלא על אשר בעיר הנ"ל עדיין טובלין במעין, שהוא בהדור יותר. אח"כ מיישב שם את חששותיו, ומסיים:

ואולי טוב יותר שיעשו עתה מקוה ממי גשמים, ויהי' ע"י הרב וברשותו, שיוכל לתקן בכל ההידורים, ולא שיצא מתח"י. ואפשר שיתרבה ג"כ מספר הטובלות, או הטבילות.

פרק רביעי

המקוה בליובאוויטש

מיד כשהתיישבו בליובאוויטש, בשלהי שנת תקע"ג, בנו שם מקוה כפי תיקון רבינו הזקן. את המקוה בנו בתוך באר מים, אשר לשם הכניסו תיבת עץ מנוקבת, כמבואר לעיל.

אמנם המים אשר בבאר הזאת היו עמוקים, ואי אפשר הי' להעמיד את התיבה על גבי רצפת הבאר. מה עשו, השחילו צינור רחב וחלול בתוך הבאר, מילאוהו עפר דחוס, על גביו קבעו רצפת קרשים ועליה קבעו את תיבת המקוה.

כך מספר אדמו"ר ה"צמח צדק" בתשובתו, שכתב אל הרה"ק ר' הלל מפאריטש (שו"ת חיו"ד סי' קב):

למעשה כשעשינו מקוה פה, וג"כ מחמת עומק המים לא יכלו להעמידה על הרצפה ממש, עשינו איזרוב, ומלאו אותו עפר גיטרעטין היטב, ואח"כ עשו עליו רצפה מנסרים והושיבו עליו התיבה של המקוה.

לא ידוע כמה זמן התקיים המקוה הזה, אך מה שידוע הוא, שאח"כ היה המקוה בנוי ע"ג מעין, אשר בסמוך לנהר שעבר בליובאוויטש, ליד חצר בית הרב^{XXXVI}.

המקוה היה גבוה מהנהר, וע"י חפירה תחת המקוה הגיעו למעיין מים, הבאים מהנהר דרך נקבים חלולים באדמה. בור המקוה היה מתמלא מים מעצמו עד לגובה הנהר. על גבי מים אלו היתה בנויה תיבת מקוה הטבילה, שהיתה מתמלאת מעצמה ממי המעיין יותר מארבעים סאה, ואח"כ היו שופכים בה מים שאובים חמים. כדי לנקות את מי המקוה אשר בתיבה, היו מריקים מזמן לזמן את מי המקוה אשר בתיבה, והיתה מתמלאת מעצמה ממי המעיין.

XXXVI) ראה שירטוט שבסי' "ליובאוויטש וחייליה" ע' 15 מספר 13 ושבסי' "רשימת דברים" ח"ב בסופו מספר 27.

לח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מפת החצר (מס' 1-17) והמקוה (מס' 27) בליובאוויטש

מקוה זה היי התקיים כמה עשרות שנים ולאט לאט התקלקל, עד אשר הוצרכו לבנותו ולשפצו מחדש. לפחות שלושה פעמים בנו את המקוה בליובאוויטש ע"ג המעיין:

(א) חפירת המקוה שלפני שנת תרמ"ג היתה עמוקה, ומי המעיין אשר בה נבעו בחוזק.

(ב) בשנת תרמ"ג-ד התקלקל המקוה והוצרכו לבנותו מחדש^{XXXVII}. כיסו את המעיין בעפר רב, העלו את רצפת

XXXVII) ניהל את הבניה הגה"ח הרב יעקב ווידרעוויץ. הוא הי' מהדיר סדרת "צמח צדק" ורבה של מוסקבא. אחרי גירוש היהודים ממוסקבא בשנת תרנ"ב היגר לארה"ב והתיישב ב.נ.י. (ראה אודותיו "תולדות חב"ד

ל ט תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

החפירה, בנו עליה רצפה וכתלים חדשים (במקום להוריד אליה תיבה בנויה מבחוץ). קדחו חור חדש עד שמצאו את מי המעיין, אשר מילאו את המקוה במים כשרים. אמנם זרם מי המעיין החדש לא הי' חזק כל כך. מי המעיין היו ממלאים לערך 18 ס"מ (כרבע ארשין) על הרצפה (שהוא פחות מאמה, אמנם מחמת גודל שטח המקוה היה בו יותר ממ' סאה), ועליו היו ממלאים מים שאובין.

ג) בשנת תרס"ז התחילו לתקן מחדש את המקוה בלובאוויטש. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שהה באותה תקופה בעיר ווירצבורג שבמדינת באייערן (גרמניה המערבית), ומשם התכתב עם הגאון רבי דוד יעקבסון רבה של העיר לובאוויטש, בקשר לאופני בניית המקוה.

באחת מתשובותיו אלו (אגרות-קודש ח"א אגרת קסז עמ' שעד-ז) אף מספר על אופן בניית המקוה בתקופות הקודמות:

המים כשרים הם רק כרבע ארשין על הרצפה, והטבילה היא בהמים שמוסיפין ... חשבת (ואינני זוכר אם אמרתי זאת לכ') שנתקן עתה את המקוה שיהי' עמידת הטובל במקום קרקעית המקוה עתה, ותהי' המקוה עמוקה יותר ממה שהיא עתה^{XXXVIII}.

אשר כן היתה בעת שהי' בה תיבה^{XXXIX}, שהיתה עמוקה יותר מכפי שהיא עתה (היינו מהרצפה דעתה, ובערך הי' עמידת התיבה במקום שעתה קרקעית המקוה. וכן שערתי בעמדי בהמקוה אשר היא עתה גבוה' בהרבה מהיותה אז).

וכאשר יהי' נצרך עתה לחפור אותה בעומק יותר, בכדי

בארה"ב" עמ' ג).

XXXVIII) ר"ל שיחפרו את חפירת המקוה עמוק יותר, ויבנו את רצפת המקוה באותו גובה שעתה הוא רצפת החפירה.

XXXIX) ר"ל המקוה שהיתה עד שנת תרמ"ג, שאז היתה המקוה בתיבה שבנו מבחוץ והורידו לחפירה, כפי שתיקן רבינו הזקן. משא"כ במקוה שבנו בשנת תרמ"ג, שבנו את רצפת וכתלי המקוה בתוך החפירה.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

להשיג המעיין XL ... ובפרט אם יעזור לנו השי"ת ונשיג את המעיין הקודם שהלך בחוזק ... (ואם ח"ו יחסר אז קצת XLI ... ויש לקוות שלא יחסר משום תוקף המעיין ... ומה שבעת תיקון המקוה בשנת תרמ"ג או תרמ"ד, כשתיקן הר"י ווידראויץ, הי' חסר, זהו מפני שסתמו את המעיין).

וכאשר יהי' המעיין טוב, לא יהי' נצרך להחליפה לעתים קרובים, וכאשר אומרים שבשנים הקודמים שהי' המעיין היו מחליפים אותה רק פ"א בשנה, ובמשך השנה היו טובלים בה ריבוי אנשים מאד כנודע, ומ"מ לא הי' לה ריח רע והמים היו בטוב. וכמ"כ אני משער כעת כאשר נשיג אי"ה המעיין הטוב יהי' ג"כ כנ"ל. ולעת מן העתים שיהי' נצרך להחליפה, היינו קצת מהמים ... הנה באיזה שעות יבואו מים מהמעיין.

את התשובה הזאת כתב אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בכ"ה תמוז תרס"ז, ובאותה שעה עדיין לא הי' ידוע אם יתגלה תוקף המעיין ע"י החפירה. אמנם בהי' אלול כותב לו שוב (שם אגרת קעא):

מכתבו מיום ד' נכון הגיעני, וממש החי' את רוחי בהבשורה אשר מצאו מים בעזרתו ית', ויהי' מבוא מי המעיין אל המקוה.

בנייתו מחדש בשנת תרס"ז

האמת ניתנה להאמר, שבשעה שהוצרכו לבנות מחדש את המקוה בליובאוויטש בשנת תרס"ז, לא רצה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנותו ליד הנהר, כי אם רצה לחפור מעיין בתוך חצר בית הרב, ולבנות עליו את המקוה.

את הסיבה לכך כתב אל מחותנו ר' ישעי' ברלין בכ"ד ניסן תרס"ז (אגרות-קודש ח"ד אגרת תתקסג):

(XL) כפי שהי' עד שנת תרמ"ג, שכיון שהחפירה היתה עמוקה יותר לכן היתה נביעת המעיין בזרם חזק יותר, כדלקמן.

(XLI) ר"ל אם נביעת המעיין יהי' חלש מדאי, שלא יעלו המים עד הגובה הרצוי, ויהי' נצרך להוסיף מים שאובין.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו מא

זה כמה שנים אשר רצוני וחפצי לעשות מקוה בחצירינו, ובשנים האחרונים כאשר נתמעטה ההשגחה בעיר מורגש בזה הנחיצות. וכמה מהאורחים הנכבדים ג"כ תובעים זאת.

ובשנה העברה התחלנו לחפור בחצר במקום שבררנו לצד הרחוב הקטנה XLII שבצד השמאל להחצר שלנו. אך באשר הבית תפלה שלהם הוא ברחוב ההיא, עמדו הערלים ודברו בחזק מאד שלא יניחו בשר"א. אם כי ע"פ זאקאן מותר, אמנם פחדנו מהם, וגם אדון העיר בקשני בזה והפסקנו את החפירה וסתמנו המקום...

עתה נתעורר אצלי הענין מצד הנחיצות הגדולה כעת, מצד העדר ההשגחה ביותר על המקוה שבעיר, ועוד כבודות הרבה, אשר נחוץ מאד שיהי' לנו מקוה בחצירינו.

ואני חושב לעשותה אי"ה בסוף חצירינו, לא אל הרחוב, ולעשות בנין חומה XLIII. והפריסטאו [ראש המשטרה] אומר שלא יהי' בזה שום דבר ח"ו.

ובדעתי לבנות חדר א' ערך ט"ו ארשין על יר"ד XLIV. מזה יהי' 5 ארשין על מקום הפאראביק ויר"ד על יר"ד יהי' חדר המקוה.

וכפה"נ בסוף החצר לא יהי' כבד להשיג אי"ה מים. ודעתי לחפור בעגבער [מקדח].

אמנם נראה שגם תוכנית זאת לא התבצעה, ולכן במשך ימי הקיץ קיבל הרבי על עצמו את עול בניית המקוה העירונית מחדש, וכמסופר לעיל.

XLII) שעובר בין חצר בית הרב ובין בית התפלה שלהם, והי' נקרא מטעם זה "די קאלטע גאס".

XLIII) כלומר עמוק בתוך החצר, שלא ליד הרחוב, ולכן לא תהי' התנגדות הנכרים לזה. ויבנו אותו בתוך בנין חומה, כלומר בנין אבנים (ולא בתוך צריף של עצים, כמו רוב הבתים אשר בחצר ובעיר).

XLIV) כל ארשין הוא 71.1 ס"מ, וא"כ יהי' החדר לערך 11 על 7 מטר, חדר המקוה יהי' לערך 7 על 7 מטר, והשאר בשביל מקום המיחס לחמם את המים.

מב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בניית המקוה מחדש התקיימה במשך קיץ תרס"ז, אמנם שיפוץ הבנין שעליו, נדחה לקיץ תרס"ט, באותו קיץ כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (שם ח"ב אגרת רלג):

בדבר הבנין שעל המקוה ... הוחלט אצלי שנעשה א"ה בנין חומה [בנין אבנים] על המקוה ... ולזאת אני שולח כעת את מש"ל לליובא', וכעת ינקה את המקוה ולהכשיר אותה, ולהעמיד עלי' מחיצות מדראניצעס [עצים דקים] וכה"ג, ולהתחיל תיכף בבנין הכותלים ... והשי"ת יהי בעזרנו למלאות ולתקן כל הצריך תיקון כו' ויהי בהצלחה בכל פרט.

במקוה הזאת השתמשו בליובאוויטש עד נסיעת הרבי ובני ביתו (ואח"כ גם הישיבה) מליובאוויטש והתיישבו ברוסטוב, וגם אח"כ, לאחדים מאנ"ש שנשאר לגור בליובאוויטש.

בשנת תרפ"ב התקלקלה המקוה, וכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע כתב להם ביי"ט מ"ח (אגרות-קודש חי"ד אגרת ה'פז):

הסכמנו, כבו' אמי מורתי הרבנית הכבודה תחי' ואני, ליתן לע"ע, בסך מיליאן ר"כ בתיקון בית הטבילה והמרחץ, וסך כזה נוכל לשלוח בעזה"י במשך כחדש ימים.

מג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

פרק חמישי המקוה ברוסטוב

הרבי ובני ביתו התיישבו ברוסטוב בתחלת שנת תרע"ו; אמנם במשך שנתיים וחצי גרו בדירה שכורה, ולא הי' מקום לדון אודות בניית מקוה בביתו.

בשנת תרע"ח קנה בית גדול עם חצר (לערך 16*32 מטר) בן שתי קומות ומרתף, ואז התחיל להתעניין אודות בניית מקוה בביתו.

ברוסטוב לא היתה החצר סמוכה כל כך לנהר כמו בליובאוויטש, ואי אפשר היה לחפור בור תחת המקוה, שיבואו אליו מי הנהר ע"י נקב חלול באדמה.

התקופה היתה תקופה ימי מלחמת העולם הראשונה וימי מלחמת האזרחים ברוסיה, ותחלת ימי שלטון הקומוניסטים והלאמת הרכוש, כך שאי אפשר הי' לדבר על קניית שטח נוסף הסמוך לנהר ולבנות עליו מקוה ע"ג מעיין.

לא היתה ברירה אלא להסתמך על מי הגשמים; דבר שבמשך כל השנים התנגד לו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

עיין הרבי בכל אופני בניית המקוה האפשריים, וקבע שהדרך הכי טובה, שתוכשר לפי כל השיטות, היא מקוה על גבי מקוה.

כותב על כך הגר"ש ע"ה דווארקין (קובץ רז"ש עמ' 51):

יכול אני להעיד שאני ראיתי המקוה שנבנה בבית כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשביל נשים עפ"י הוראתו וציוויו, שהי' גאון עולם וקדוש עליון מפורסם בגאונותו וצדקתו וקדושתו, ודייק שיהי' בדוקא מקוה ע"ג מקוה, ולא עשה אפי' בור הזריעה, באמרו שכל העצות שהמציאו האחרונים בכדי לצאת דעת הראב"ד ז"ל בענין נתן סאה ונטל סאה לא יצאו י"ח כלל, כ"א בדרך זו דוקא דמקוה ע"ג מקוה.

והיינו שמי גשמים מצטברים במאגר שבחצר, משם נמשכים לבור שתחת מקוה הטבילה. אל מקוה הטבילה שעל גבו ממשכיכים מים מהברז, שמתכשרים ע"י השקה למי הגשמים

מד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שבאוצר התחתון, דרך הנקבים שברצפה שביניהם.

ציור ומדות המקוה ברוסטוב

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע שהה אז אצל מעיינות הרפואה בסלאוויאנסק ואת הוראות אופן בניית המקוה כתב במכתבים אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע, שהיה בביתו ברוסטוב והשגיח על בניית המקוה. המכתבים האלו נדפסו ב"אגרות-קודש" אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע ח"ה אגרות אי"פ-אי"ק, ובתשובה ארוכה שם סי' אי"קא.

לצורך זה שלח במיוחד את הרה"ח ר' נטע לערנער, מקרעמענטשוג אל רוסטוב, שיפקח על בניית המקוה.

בי"ד תמוז כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע (אגרת אי"פ):

מקרעמענטשוג קבלתי טע"ג שיש איזה עיכוב לנסיעת הר"ר נטע נ"י, ומסת[מא] יבוא ימים אלו אי"ה.

בח"י תמוז כתב (אגרת אי"פ):

מה תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בדבר המקוה, הר"ן מושכר בביהמ"ד ללמוד עם בע"ב ואינו נותנים לו רשיון לנסוע, והוא ירא מביטול הדבר ח"ו ומפרנסתו. כתבתי אליו ולרמ"ג [ולר' מענדל גורארי'] יחי' שיבקשו אנשי המנין שיתנו לו רשיון על זמן שני שבועות, ותקותי שיבוא אי"ה לפה XLV יום ב' הבע"ל, וביום ג' יסע אי"ה לרסטוב.

וביום ג' פ' מטו"מ (אגרת א'פח) :

ימים אלו הייתי טרוד עם הר"ן יחי' בדבר תיקון המקוה בעזרתו ית'. מחר בקר הוא נוסע אי"ה לראסטוב, ודברתי אתו שיהי' שמונה ימים בראסטוב ... עם הר"ן דברתי כל הפרטים, בטח יעשה אי"ה כדבעי ויתן השי"ת שיהי' בהצלחה.

גם בהיות הר"ן לערנער ברוסטוב כתב אליו אדמו"ר נ"ע הוראות באופן בניית המקוה, אחת מהתשובות שכתב אליו לרוסטוב, באופן בניית המקוה, נדפסה בח"ב אגרת תקו.

*

בזה לא הסתפק רבינו, וכיון שנפגש עם מר ווידרין, שכבר בנה הרבה מקוואות, ביאר לו את אופן בניית המקוה, ושלח גם אותו לרוסטוב, לפקח על בנייתה. וכך כתב באור ליום ג' פ' דברים (אגרת א'צ) :

ווידרין נזדמן לפה, והוא בקי גדול בבנין מקוואות ועשה הרבה, וע"כ הוא נוסע לראסטוב בשביל זה, וכמובן יעשה הכל רק ע"פ הסכם הר"ר נטע נ"י.

ובער"ח מנ"א (אגרת א'צא) :

בדבר המקוה נסע ווידרין לראסטוב, ובטח ימסור לו הר"ן את כל הדרוש ע"פ הדין, וכאשר כתבתי שיעשה הכל ע"פ הסכם הר"ן דוקא.

XLV) אל רבינו בסלאוויאנסק, שם יקבל הוראות מהרבי בקשר לאופן בניית המקוה, ומשם יסע לרוסטוב להתעסק בבניית המקוה.

מו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בכל האמור לעיל לא הסתפק הרבי, והוסיף לשלוח עוד הוראות ופרטים בקשר לבניית המקוה, שעל כך כותב בכ"ו מנ"א (אגרת אי"צ):

הי' פה ימים אלו ר' משה יהושע גר"א, ומסרתי גם על ידו לוידרין ולהר"נ.

השיפוץ הכללי של הבית נעשה ע"י ר' נחמן טיקטינער, וגם הוא השתתף בבניית המקוה. אלא שבאחת האגרות כותב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (ח"ה אגרת אי"פח):

ואבקשך למסור לטיקטינער ולבקשו משמי שבכל מה שיהי' נוגע אל המקוה לא יעשה דבר בלי שאלת פי הר"נ וכפי שיאמר לו יעשה. וישתדל נא למהר המלאכה, היינו ליקח פועלים יותר, וגם להשתדל להשיג את הדרוש לכשרות המקוה בעזרתו ית', ואכיר לו תודה על זה.

*

אודות מקום בניית המקוה בתוך הבית, נראה מתוך האגרות, אשר בתחלה היתה התוכנית לבנותה בקומה הראשונה. על כך כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בער"ח מנ"א תרע"ח (אגרת אי"צא):

מ[ה] שכ[תב] לעשות המקוה בחדר הגדול, בכדי שיהי' מקום לדווארניק [משרת החצר, בחדר הקטן שאצלו], איני יודע אי' יהי' אז מקום עבורו, הלא המעבר אל החדר הקטן הוא דרך החדר הגדול, וזאת א"א שיהי' מעבר תמידי אליו דרך חדר המקוה, וסגור יהי'.

והשאלה אי' יהי' מקום לדאווארניק, כבר אמרתי, ואפשר שיהי' בהקיך [מטבח] אשר שם, והיינו שלא נשתמש אנחנו בהקיך.

אמנם בינתיים הגיע ווידרין לרוסטוב, והוא הציע לבנות את המקוה במרתף. שעל כך כותב הרבי בו' מנ"א (אגרת אי"צב):

מכתבכם ע"י ווידרין קבלנו לרוב עונג ות"ל בעד שלומכם הטוב.

מז תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

המצאת ווידרין לעשות המקוה בהמרתף טובה וישרה היא, שהמקום שם מרווח יותר ובנקל יותר, ונשאר המערכה התחתונה שאפשר להשתמש בה לצורך דירה^{XLVI}, וגם לא יש חשש איזה לחות בבית. ותמול בקר הודעתו בטע"ג הסכמתי ע"ז.

המקוה הזה הוא ה"מקוה ע"ג מקוה" המפורסם, אשר בנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ואשר בדוגמתו בונים עתה מקוואות רבים ברחבי תבל.

*

אחרי אשר פנה הודה פנה זיוה ופנה הדרה של נשיאות רבותינו ברוסטוב, בקיץ תרפ"ד, סתמו הנכרים את המקוה, ובנו על גביו את הרצפה של המרתף.

כך היה סתום במשך תקופה של יותר משבעים שנים, עד אשר נגאל הבית הזה בחודש מר-חשון שנה זו, ע"י אגודת חב"ד שבמדינות חבר העמים.

נקנו אז כמה דירות קטנות שבקומה העליונה, שכללו את חלק הארי של דירת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ה"זאל" שבנו אמר הרבי את המאמרים בשבתות וחגים ובו היה מקבל אנשים ליחידות, חדר האוכל שבנו רגיל הי' הרבי להתוועד. המרפסת שבה היתה בנויה הסוכה ועוד.

פרשה בפני עצמה היתה חיפוש המקוה שבנה במרתף, אשר כאמור לעיל נסתמה ע"י הנכרים^{XLVII}.

אחרי דרישות וחקירות רבות אצל זקני החסידים שהיו ולמדו באותה שעה ברוסטוב נתברר באיזה מקום במרתף היה המקוה.

בל"ג בעומר התחילו לחפור באותו מקום ומצאו את המקוה בשלימותה, תחת רצפת המרתף.

XLVI) היא הקומה התחתונה של הבנין, שבו גר כ"ק בנו אדמו"ר מוהר"צ נ"ע ובני ביתו.

XLVII) סקירה מפורטת על כך – ב"כפר חב"ד" גליון 812.

מח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

המשיכו לחפור, הוציאו את כל העפר ממקוה הטבילה, עד שנתגלה האוצר התחתון, עם מי הגשמים אשר בו, ששמורים בו עדיין מאותה תקופה, כאשר רבותינו מילאו את האוצר הזה במי גשמים.

לקיים מה שנאמר (בראשית כג, יז) "ויקם שדה עפרון גוי לאברהם למקנה", "תקומה היתה לו", "ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו, ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם גוי, וימצאו שם באר מים חיים" (בראשית כו, יח-ט).

המקוה בנוי בצורה מהודרת ויופי חיצוני המושך את הלב, (בפרט לפי ערך התקופה ההיא ולפי ערך המצב הקשה בתקופת ימי המלחמה ברוסיה); מתאים להאמור באגרת אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש חיי"ח אגרת ו'תתקפט):

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו מט

שמעתי כ"פ מכ"ק מ"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע עד כמה הקפידו רבותינו נשיאינו, שיהיו השיפורים במדה הכי גדולה [ופשיטא שאין המדובר בשיפורים הנוגעים ע"פ דין, דמאי קמ"ל, כ"א הכוונה לשיפורים חיצונים אלו שמושכים את לב [...] דהאדם, ולא מכללא איתמר אלא בפירוש איתמר מכ"ק מ"ח אדמו"ר, שלזה נתכווננו].

רשימה ע"ד בנין ותיקון מקוה

הגאון רבי יעקב לנדא, מי שכיהן בשנים הבאות כרבה של בני ברק, שימש אז כרב החצר והוא רשם את הוראות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בקשר לבניית המקוה^{XLVIII}:

XLVIII) הרשימה נדפסה בהוספות לספר "טהרת מיס" ובהוספות לשו"ע אדה"ז חיו"ד.

את הרשימה הזאת רשם לערך בשנת תשי"ח (עכ"פ עד אז לא התפרסמה). בראשית שנת תשי"י שלח הגר"י לנדא העתק מהרשימה לידי כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר שלח אותה לכל מי שפנה אליו בענין בניית מקוה.

בד' מ"ח תשי"י כתב לו אדמו"ר זי"ע (ח"ג אגרת תקלט):

מתעסקים במק"א בעשיית מקוה של מי גשמים ושאלו אם יש איזה ענינים ופרטים אשר אנ"ש מקפידים או מהדרים עליהם עכ"פ ביחוד, ובאשר ידעתי אשר הוא הי' מהמתעסקים בכגון זה בראסטאו, ובל"ס שמע בזה כמה ענינים והוראות מכ"ק אדמו"ר נ"ע. הנה ת"ח ת"ח אם יואיל לכתוב לי עד"ז בפרטיות האפשרית ומה טוב עם הוראת הנימוק לשלימות הדבר, אם ידוע הוא.

כעבור כמה ימים כתב אל הרב אשר אברמסון (שם אגרת תקמ):

כתבתי עד"ז להרה"ג וכו' מהו"ר יעקב שי' לנדא שהוא התעסק בעשיית המקוה ברוסטוב בהוראות כ"ק אדמו"ר נ"ע, ואם יודיעני איזה חדשות בזה כמובן אודיענו.

בכ"א כסלו קיבל אדמו"ר זי"ע את הרשימה, ומיד השיב לו (שם אגרת תקנב):

בת"ח הגיעני מכתבו מט"ו מ"ח, עם ההוראות שקיבל מכ"ק אדמו"ר בנידון המקוה, ותיכף לקבלתו שלחתי העתקה מחלק מכתבו זה להשואל, כמובן בהוראת שמו.

לא זו בלבד ששלח את הרשימה הזאת אל השואל, אלא אף מסרה לידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע להגהה ואישור, כדלקמן.

ג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

רצון קדשו של כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע הי' שיעשו מקוה
ע"ג מקוה, היינו:

ובזה לא הסתפק אדמו"ר זי"ע. בכ"א סיון כתב אל הגרש"ז גרליק, רבה
של כפר חב"ד (שם אגרת תרל):

אם יש להם איזה קבלה בזה נוסף על מש"כ לי הרה"ג וכו' וכו' מהור"י
שי לנדא.

ובט"ו שבט תשי"א כתב אל הרב בצלאל ווילשנסקי:

השקת המקוה בשני מקומות וכו' - זהו מהוראות כ"ק אדמו"ר
(מהורש"ב) נ"ע להרב לנדא שי' בעת עשיית המקוה ברוסטוב.

- העתקה מכל הוראות אלו שלחתי להרה"ג וכו' אברמסון שי', מכבר.
אם אמצא עוד עקז' א' – אשלח לו, בל"נ.

בט"ו תמוז תשט"ו כתב אדמו"ר זי"ע אל הרב סעדי ליברוב (חי"א אגרת
ג'תרלט):

הוראות בעניני המקוה מכ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע, הם ע"פ רשימת
הרב מוה"ר יעקב שי' לנדא – שהיו לעיני כ"ק מו"ח אדמו"ר כאן, ואישרם
אשר נכונים המה, ולכן אין פלא שאינו מפורסם לע"ע בתוככי אנ"ש, כיון
שרק כשש שנים שנתפרסמו בארצוה"ב.

ובכ"ז כסלו תשכ"ב כתב אל הרב דוד חנונין (חכ"ב אגרת ח'רפא):

כיון שהרה"ג וכו' הר"י שי' לנדא מבני ברק דיבר בזה (וכנראה איזו
פעמים) עם כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע, מהנכון שיתקשר עמו ויברר
אצללו הפרטים בזה, כי לי אין ידוע בזה לבד הרשימה שניתנה לפרסום
(בספר טהרת המים להר"ן שי' טעלושקין).

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו נא

א. שבתחתונה יהיו מי הגשמים, וממעל לרצפה תהי' המקוה ממים הרגילים, אשר בה יהיו טובלים (כ"ק נבג"מ הכריע לעשות את מקוה מי הגשמים למטה מחשש "נתן סאה ונטל סאה" לחוש לדעת הראב"ד XLIX, וכשהיא מלמטה רחוק הדבר שיתערבו, מצד שינוי מדת החום שבמים L).

ב. ההשקה תהי' ע"י נקב שמחזיק טפח על טפח^L,

(XLIX) יתבאר לקמן בפרק הבא.

וראה גם אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ז אגרת איתתקסה):

בודאי ידוע לו אשר בשנים האחרונות התחילו להחמיר בזה ביותר ואפילו בארצוה"ב, אבל תקותי שכשיהי' יותר קרוב להפועל בודאי ימצא אופנים איך לעשות מקוה ולצאת י"ח כל הדיעות מבלי ההיתר דנתן סאה ונטל סאה.

(L) היינו כי המים שבאוצר התחתון הם צוננים, והמים שבמקוה הטבילה הם בד"כ חמין יותר, ואין מתערבין כ"כ.

אמנם באגרת א"פח נראה שלא היו שופכין מתחלה מים חמים למקוה כ"א היו מחממין את המים אחרי היותם בתוך המקוה:

יכולים לעשות שתתחמם מן התנור ע"י טרובין [צנורות], או אפשר יכולים לחממה ע"י פארע [אדים] מהבאק מים רותחים.

וכן הוא באגרת א'צא:

ולהחם המקוה הי' טוב שיהי' ע"י פאראויק [אדים] קטן, כאשר הציע לי וידרין.

(LI) ולא סגי בנקב כשפופרת הנוד, שהוא שיעור נקב השקה. וכך כתב גם באגרת אל הגר"י לנדא (בהוראה איך לבנות המקוואות לפליטים, אגרות-קודש ח"ב אגרת תעח):

בהרצפה האמצעי יעשו נקב טע"ט (ואם כי זה השיעור הוא לבטל מתו"כ, משא"כ לעירוב. ואין חילוק זה בין אם מצד ובין מלמטה, והראי' מעוקת המערה רפ"ו ובשו"ע סעי' נ"ט, מ"מ נכון לעשות כנ"ל).

וכתב על כך בס' מקוה מים עמ' סה-ו, שאולי כן הוא לשיטת הרא"ה שהובא בריטבא במכות (הובאה גם בחי' הצ"צ על הש"ס קפב, ב). ובתחלה דמיתי גם אני כך, אבל אחר הדיוק בדברי הריטב"א נראית כוונתו בזה, ששיעור זה הוא כדי להוציא את המים שעשה שלמה מתורת כלי, וא"כ אינו

נב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ובטעמו של דבר נאמר לי מפי קדשו: שעכשיו (דהיינו בזמן שהי' הדבור אלי ע"ז) אינו זוכר אבל הי' לו טעם בזה. שיהיו שני נקבים כאלה, אחד במקום אחד והשני בפנה אחרת. וזה פשוט מחשש אולי יקרה פעם שיסתם אחד מהם ולא ירגישו בזה^{LII}.

ג. שום נקב בשביל יציאת המים לא יהי' לא בעליונה ולא בתחתונה^{LIII}, ומקום כניסת מי הגשמים יהי' ע"י נקב

שייך לעניינו.

שוב ראיתי אשר לרוב הפוסקים הטעם הוא כנ"ל כדי להוציא מתורת כלי, אבל יש כמה פוסקים שכיון שהוא מחובר למעין בכשפופרת הנוד אפשר לטבול בו אף שלא יצא מתורת כלי, ואעפ"כ עשו בו נקב כמוציא רמון. כתב ע"ז הסמ"ג (הובא בשו"ת צ"צ סי' קעו ח"א סי"א):

ומה שעשו כן (ר"ל כרמונים) זהו שיהו מוציאין ומביאין מעין עיטם המים בריוח, כי להכשירו ע"י חיבור המעיין היה די בשפ"ה.

ועד"ז מבואר בשו"ת צ"צ שם ח"ב סי"א:

וכיון שהיה עירוב מקוואות א"כ למה הצריכו כמ"ר הא בודאי סגי בשפ"ה, אעכ"ל כמ"ש המפרשים, שיבאו המים בשפע ... רק לרווחא דמלתא לבד.

כאן וכאן לא נתבאר אם צ"ל טע"ט מרובע, כפי שכתב רבינו הזקן בתיקון המקוה שלו "טפח על טפח מרובע", או סגי בעגול. ואם אנו למדים שיעור זה מדין ים שעשה שלמה, שהי' בו נקב כמוציא רמון, אי"כ מסתבר שגם כאן השיעור הוא טע"ט מרובע, כפי שכתב רבינו הזקן גבי נקב לבטלו מתורת כלי.

ראה מ"ש בזה הגרמ"ש שי' אשכנזי (קובץ אהלי שם גליון 2 עמ' מו). ושם גם טעם אפשרי להידור זה. וראה גם מ"ש בזה הר"י שי' הורביץ (שם גליון ה עמ' קמא-ז) והר"י הכהן שי' הענדל (שם גליון ו עמ' קצו).

(LII) וראה גם אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (חי"א אגרת ג'תשעט):

במ"ש אשר כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע רוצה שיהי' שני נקבים בתחתית המקוה שבין שתי המקוואות הנמצאות זו ע"ג זו, הרי גם בעצמו מעורר ע"ד טעמים האפשרים. והפשוט ביותר, שאם מאיזה טעם יתמעט נקב אחד הנה השני יכשיר המקוואות. וכידוע אשר בעניני מקוה מהדרין ככל האפשרי.

(LIII) הטעם לזה, שלא יהי' חשש זחילה בשעה שהסתימה אינה טובה כ"כ, וגם כי הסתימה הוי פשוטי כלי עץ, שמקבל טומאה מדרבנן לשיטת

נג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בעליונה למעלה ממדת המים בכדי שלא יהא חשש זחילה, ודרך העליונה יכנסו לתחתונה LV.

ד. ברצפה אשר בין שניהם יהי שיש כמדת אדם בערך אמה על אמה בכדי שאפשר יהי להכנס דרך שם לתחתונה לנגב אותם בזמן שיצטרכו להחליף את מי הגשמים LV, ואת

הרמב"ם (הלי כלים פ"א ה"ל), ויש בזה חשש הויתו ע"י טומאה (ראה ש"ך סקע"ו בענין הויתו ע"י פשוטי כלי עץ שמטמא מדרבנן).

וכבר דן בזה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע באגרות-קודש (ח"ב אגרת תקו), ומסיים:

ובכל תפוצות ישראל נהגו לסתום במגופת עץ, וכדומה שלא נמצא בשום מקום השקו"ט בזה משום פשוטי כלי עץ לדעת הרמב"ם ז"ל.

ובשו"ת צ"צ (סי קעא) כתב ע"ז:

אם לומר כיון שהמים גרורים ומוחזקים מחמת הברזא גרע טפי, דאולי הברזא של עץ חשוב קצת כלי, וא"כ כשהמים גרורים ע"ג כלי י"ל דפסול, כדתנן ספ"ו דמקואות מ"י גבי האביק שבמרחץ כו'. אך ז"א דממקומו הוא מוכרע, דדוקא כשהאביק מקבל כל שהוא פסול וא"ל כשר, וחכמים ור"מ מקילי טפי מראב"צ, ואם באביק של מתכת אמרו כן כ"ש בברזא של עץ שפשוטי כלי אינו כלי כלל ... בנ"ד שהוא פשוטי כלי עץ שנעשה לשמש עם הקרקע.

אמנם מ"מ חשש אדמו"ר נ"ע בזה והורה שלא לעשות שום נקב. ומטעם זה יהי ניקוי המקוה – רק ע"י משאבה, כדלקמן ס"י. ומבואר הדבר באגרות-קודש אדמו"ר ז"ע (חכ"ב אגרת ח"שמח):

הנפק"מ בין מקוה ששואבין המים ממעל, או שיש נקב ברצפת המקוה, גדול מאד כמובן: חשש זחילה (בפרט לדעת האומרים שאיסור זחילה הוא מן התורה) אפילו באם הסתימה אין בה כל פקפוק, וביחוד כשסתימה היא בדבר שמקבל טומאה.

(LV) וכך כותב באגרת א"פח:

החפירה של המקוה צריכים לעשות בעומק יותר מחבפירה של הבאסיין [מאגר המים שבחצר], וטוב שהמי גשמים יגיעו במקוה למעלה ע"ג הרצפה, כאשר דברתי עם הר"נ יחי', ולזה דרוש שיהי החפירה בעומק יותר.

(LV) ועוד כתב באגרות-קודש ח"ב אגרת תעח:

בתחתית המקוה צריכים לעשות רצפה מצעמענט, בכדי שבמשך הזמן לא יהי זחילה מתחת להדפנות. גם שיהי נוח לנקות בעת מן העתים

נד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

השיש הזה יסירו לגמרי בזמן מילוי מי הגשמים לתחתונה דרך עליונה, ושהמים יעלו על גדות הרצפה^{LVI} (ע"ז דנתי אז בפני כ"ק ובזכרוני נשאר שכ"ק רבי' הסכים לדברי אבל כפי הרשום אצלי שבכל זאת למעשה נשאר כמו קודם שהיו ממלאים עד שמי הגשמים היו עולים על הרצפה). בשיש הזה באמצעו הי' נקב ההשקה^{LVII}.

כשינקו את התחתון.

וראה לקמן פרק הבא, הטעם שצריך להחליף את המים שבאוצר התחתון, והטעם שצריך לנגב אותו לפני מילוי מי הגשמים החדשים.

(LVI) העיר ע"ז כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש ח"ג אגרת תקנב):

אולי אפ"ל הטעם, כדי שלא יתקבצו ג' לוגים מים הבאים ממפעל העירוני במקום נמוך שבמקוה העליונה טרם ששיקו המים.

ובכל אופן כשירצו לנקות מקוה העליונה בלא התחתונה, איך יתנהגו?

אמנם באגרת נוספת (ח"ז אגרת ו'תסב) מצא עצה גם לזה:

גם אם לא יעלו על הרצפה, יש לסדר שהשאובים יפלו ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון, דהיינו זריעה.

ועוד כתב שם (אגרת תקפה):

מה שכתבתי לו הטעם לפענ"ד בהוראת כ"ק אדנ"ע, שהמים דמקוה התחתונה יכסו רצפת מקוה העליונה טרם יזרמו לשם מים שאובים – נמוקי פשוט – כי אז תהי' נתינת מים שאובים במקוה כשרה, מה שאין כן כשיכנסו מקודם מים שאובים יוכשרו רק ע"י השקה, וק"ל.

ובח"ז אגרת ו'תסב:

מש"כ שעשו עוד אוצר מן הצד כדי שתהי' זריעה – הנה עפ"י האופן דכ"ק אדנ"ע שהיא מקוה ע"ג האוצר, והוא רצה שיעלו מי התחתונה ע"ג רצפת העליונה (ע"פ הרי"ל שי' לנדא), הנה ה"ז זריעה באופן היותר מועיל, שא"צ השקה כלל לכל הדיעות, כמובן.

וראה עוד מ"ש בזה הרי"י שי' הורביץ, בקובץ אהלי שם גליון 5 עמ' קלט-קמא.

(LVII) יש מי שרצה לבאר (אהלי שם גליון ה עמ' קמב-ג) הטעם שהצריך לעשות נקב בשיש, כדי שאף אם ישחק השיש ויהי' בו בית קיבול קצת, ע"י נקב זה לא יהי' כלי המקבל טומאה.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו נה

ה. שיעור המים בתחתונה הי' כפול^{LVIII}, מחשש אולי פעם יחסרון משעור ע"י רפש עפר שמצטבר למטה, וכשיהי' שיעור כפול ישאר שיעור אחד ודאי.

ו. אורך המקוה יהי' לא פחות מל"ב וויערשאק (היינו 1.424 LIX מטר), בכדי לאפשר טבילה במתיחת כל הגוף, בשים את הראש על השליבה התחתונה. כי כ"ק האדמו"ר בע"ל [הצ"צ אמר לרבנית^{LX}, אם כ"ק רבנו נב"מ, כי ככה עיקר הטבילה^{LXI}].

אמנם גם בכלי ממש שבתוך המקוה מועלת הטבילה, שהרי מטבילין כלי בתוך כלי (סי"א ס"ט), ורק זאת שלכמה דיעות יש בזה גזירת מרחצות (סי"א קצח ס"א), דהיינו שמא יטבלו בכלי שאינו בתוך המקוה. וגם הסוברים גזירה זו היינו דוקא בכלי עץ ולא בכלי חרס (שם, וראה ח"י צ"צ קעח, ג-ד), ועאכו"כ שלא בכלי אבן.

ובכלי עץ לא יועיל הנקב (ראה שו"ת צ"צ סוף סי' קעב), שהרי הוא מיוחד למדרס וחלה עליו הגזירה.

וראה לקמן פ"ג מ"ש הגרמ"ש אשכנזי – טעם אחר לזה.

(LVIII) עתה שנתגלה המקוה שבנה ברוסטוב, ומדדו את מדותיו של הבור התחתון: ארכו 142 ס"מ, רחבו 108 ס"מ וגבהו 93 ס"מ. בס"ה: 1426 ליטר, שהוא קרוב לכפול מהשיעור שיתבאר לקמן: 726 ליטר.

(LIX) היינו מלבד המדרגות, כדלעיל בתיקון המקוה של רבינו הזקן (פרק שני), אשר אורך המקוה הוא 14 טפחים, מלבד השליבות.

ועתה שנתגלה המקוה שבנה ברוסטוב, מדדו את ארכו: 1.42 – מלבד המדרגות. רוחב המדרגה – 24 ס"מ. וביחד – 1.66 מטר.

(LX) הרבנית רבקה, כלת אדמו"ר ה"צמח צדק" ואמו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

(LXI) כשם שכתב רבינו הזקן בתיקון המקוה שלו "וראשה יהיה על השליבה התחתונה, רק שלא יהיה שיעור חוץ למים".

והעיר ע"ז כ"ק אדמו"ר זי"ע שם:

לכאורה דבר קשה הוא, כי המים מגביהים, וצריך להתאחז באיזה דבר, – ולהעיר מ"תיקון המקוה" לאדה"ז: וביד' תאחוז כו' – ובמילא נעשו קמטים. וחומר נעשה קולו.

- עיקר השאלה בזה היא מהקמטים שנעשו בגופה ע"י שאוחזת בידיה

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ז. המים הכשרים באו ע"י המשכה ע"ג דבר הראוי לבלוע^{LXII}, אולם גם העליונים שבאו ממפעל המים העירוני כנסו למקוה העליונה דרך המשכה בתוך הקיר^{LXIII}.

ח. פתיחת הברזא בשביל כניסת מי הגשמים לא תהי' במקוה, כ"א במרחק מה מהמקוה, בכדי שלא יבאו ישר מכח אדם, אלא אחר פתיחת הברזא במרחק מה מהמקוה יזרמו לצנור הראוי לבלוע והיינו דרך המשכה^{LXIV}. גם בקיר

כו', ולא מטעם חשש חציצה כאשר אוחות בדיה, וכן מה שאוחזות ברגליה בדופן השני (כמבואר בתיקון המקוה של רבינו הזקן).

והטעם בזה, שהרי שנינו במשנה (פ"ז מ"ז) "מפני שהמים מקדמין". וספ"ח "ואם הדיח את ידו במים טהורים". ובסי' קצח סכ"ח "שמשקה טופח שעל ידיה חבור למי המקוה".

(LXII) מטעם שיתבאר בסעיף הבא. והמשכה על קרקע עשוי ממלט (צמנט) הראוי לבלוע, כדלקמן שם ובסי"ג. וראה גם אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ז אגרת ביכג):

מ"ש שבמקום שרוצים להמשיך – המי גשמים – שצריך להיות בקרקע הראוי לבלוע, אם מותר לעשות זה ממלט (צעמענט). הנה כבר הובא בדרכי תשובה למקוואות סימן ר"א ס"ק ר"ו בשם שו"ת אמרי יושר "דפשיטא דע"י צעמענט כשרה ההמשכה" (ועצ"ע ובירור אם לא נשתנה המלט מאז).

(LXIII) וראה לקמן פ"י"ג מה שהביא הגרמ"ש אשכנזי, להזהר שאחר המשכה זו, בהכנס המים למקוה, לא יגעו ברדיטורס וכיו"ב, דבעינן הויתו ע"י טהרה, והרי הרדיטור הוא כלי מתכת שחקק ולבסוף קבע. וראה טושי"ע סמ"ח, ובנו"כ שם.

ואף אשר מדובר כאן במים שאובין שבאים למקוה ונכשרים ע"י השקה למי הגשמים, מ"מ בזה נגרע קצת ההידור של המשכה גם למים השאובין לפני בואם למקוה.

(LXIV) בזה כתב אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע תשובה ארוכה (אגרות-קודש ח"ה אגרת א'קא), ומסיים:

ומ"מ נ"ל לעשות סתימת המגופה בהבאסיין [מאגר המים שבחצר] בכדי שיביאו המים למקוה דרך המשכה ... ומשום חששא דחששא מפני שמנענע את המים ... או משום שסופו לצאת כולה, ודאי מהני בהם המשכה.

וכן כותב באגרת איצא:

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו נז

המקוה העליונה הי' ברזא, למעלה ממדת המים וכנ"ל, אבל אותו היו פותחין טרם שפתחו את הברזא השני' הרחוקה מהמקוה LXV, בכדי שלא יהיו כח אדם וכנ"ל.

אך זאת אצלי לעיכובא, שמהבאסיין להמקוה יהי' המשכת המים כשיעור המשכה ע"ג דבר הבולע את המים, בכדי להכשיר החשש מפתיחת הסתימה של הבאסיין בידי אדם, כאשר דברתי בפטיות העם הר"נ יחי'.

ליקוט שיטות הפוסקים בזה, אם הסרת הברזא נקי' הוויתו ע"י תפיסת ידי אדם, ואם מועילה המשכה בתפיסת ידי אדם, ראה "מקוה מים" עמ' ל-לב.

(LXV) באגרת שכתב לכ"ק בנו אודות בניית המקוה (שם אגרת א'ק):

טיקטינער א"ל שעשו סתימת מגופה גם להנקב שבמקוה, היינו במקום הילוך המים מהבאסיין להמקוה עשו סתימה, לבד סתימת הבאסיין, וזה למותר לגמרי, כי הכוונה בעשיית הילוך המים מהבאסיין להמקוה שיהי' ע"ג לבנים עם צעמענט הוא, בכדי שבהסרת הסתימה מהבאסיין ילכו המים דרך המשכה ע"ג קרקע, והסתימה שנעשה בהמקוה סותר לגמרי הכוונה הזאת, כי שם הרי לא יהי' המשכה ע"ג קרקע כ"א הולך ישר להמקוה.

וע"כ אינו צריכים הסתימה הזאת, ויהי' סתום רק הבאסיין, ובהסרת הסתימה מהבאסיין ילכו המים בלי עיכוב להמקוה.

ואם סתמו בב' המקומות צריכים להסיר תחלה הסתימה שבמקוה, עס זאל אראפ המים שבהצנור ההולך להמקוה, היינו המים שמן סתימת הבאסיין עד סתימת המקוה, ולנגב המים האלו, אויס ויסין טרוקן, ואח"כ לפתוח סתימת הבאסיין.

נח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ט. תמיד רצוי שיהי' מחסן מי גשמים בכדי שיהיו מוכנים להחלפה^{LXVI}, ועל יד המחסן הזה שהי' בקרקע החצר^{LXVII} יהי' עוד בור ריק, ומשם יהיו פותחים את

LXVI) כיון שסוכ"ס, גם במקוה ע"ג מקוה, מתחלפים קצת המים שבאוצר התחתון, לאט לאט, ובמשך זמן רב לא ישארו בו מ' סאה מי גשמים. לכן צריך לנקות מזמן לזמן את האוצר התחתון, ולמלאו במי גשמים שנשמרים במאגר המים שבחצר.

וראה מ"ש בזה לקמן פרק שישי.

LXVII) בתחלה היתה סברא לבנות את מאגר המים בתוך הבית (או

נ ט תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

הברזא אשר בקיר המחסן הזה אשר באדמה, והמים יהיו זורמים דרך צנור ממלט (צמנט) רך הראוי לבלוע.

י. נקוי המקוה הי' ע"י משאבה וצנור גומי LXVIII.

יא. לא להשתמש בפקקי גומי, דלפ"ד רבנו נבג"מ הוא דבר המקבל טומאה LXIX.

(המרתף) כדי שיהי שמור יותר, וע"ז כתב אדמו"ר נ"ע (אגרת א'צא):

בדבר לעשות הבאסיין בבית, איני יודע המעלה בזה, הלא בבית במהרה יותר יתקלקלו המים. וכשיהי' בחצר איך יתערבו בו מים אחרים כאשר יהי' מכוסה בהמאסטאוואיע והסילון המוליך הגשמים מהגג יכנס בתוך הקרקע, כאשר עשוי בחצר של ווייסמאן. ויהי' מכוסה מכל צד ופנה.

LXVIII) ובאגרות-קודש אדמו"ר ז"ע ח"י"א אגרת ג'תקסח:

נהגו בכל מקום שידי מגעת – היינו שלא יהי' בכלל חור בהרצפה, ויוציאו המים ע"י פומפ (נאסאס), וטוב יותר על ידי נאסאס הנקרא סיפאן, וידוע לעוסקים בכגון דא.

וראה לעיל ס"ג, ובהערה שם.

עוד העירני ידידי הרב גרשון שי' גראסבאום, שלפעמים יש בזה חשש שישכחו ותישאר המשאבה פועלת גם בעת הטבילה, ואז נכנסים לחשש זחילה.

ובד"כ כשהוא בונה מקוואות, מדייק מטעם זה, שמעל גבי המקוה תהי' מנורה ירוקה, שנדלקת באופן אוטומטי - עם הפסקת הפעלת המשאבה. מתחת למנורה ישנו שלט האומר "אפשר לטבול במקוה רק בשעה שהמנורה הירוקה דולקת".

עוד העירני הרב מיכאל שי' הלפרין, שיש להזהר שלא למלאות את מקוה הטבילה עד הסוף, כי אז, כאשר תרד האשה לטבול, יוכלו המים לעלות למעלה מכותלי המקוה ולזחול מהמקוה לחוץ, וניכנס לחשש זחילה בעת הטבילה למעלה משיעור מ' סאה.

LXIX) בזה כתב אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע תשובה ארוכה אל הרב נטע לערנער הנ"ל (אגרות-קודש ח"ב אגרת תקו), ומסיים:

ולמעשה הנה לכאוי' בסתימא של רעזינא אין שום חשש כנ"ל, רק שזה דבר חדש, ואין אנו יודעין בבירור מה היא מציאותה (וכמדומה שאין להשיג מגופה גדולה כדרוש לענינינו), וע"כ להשתדל בזה איני יודע אם כדאי הדבר, ונעשה כמו שעושין מעולם בכל ערי ישראל, במגופה של עץ, ועם

○ תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יב. בשביל זה עשיתי "קלעצל אויסגעטאקט" ובתוך אמצעה – ברזא של עץ, וה"קלעצל" הכניסו בבנין הבטון,

פאקוליע.

ובסי' טהרת מים (עמי' קצח):

בנידון דידן שעושים מן הרובער מנעלים וכדומה וראוי למדרס אם יחדו א"כ אין צריך שיהא טווי וארוג.

על השאלה: אם אמנם כשיחדו לכך מקבל טומאת מדרס, אבל כל זמן שלא יחדו, כמו בנידון דידן שאינו מיוחד כלל למדרס, איך יכול לקבל טומאת מדרס ... השיב לי כ"ק אדמו"ר מוהרמ"ש שליט"א מליבאוויטץ, דכיון שיש שעושים סתימה של רובער בשולי המקוה ודורסים עלי' הרי הוא המעשה למדרס.

והוא באגרות-קודש ח"ז אגרת א'תתקפח:

ומ"ש כת"ר שהרי לא יחדו למדרס, הנה י"ל בפשיטות, שכיון שסותמת היא חור הנמצא ברצפה, הרי נוסף ע"ז שלפעמים תכופות רק חלק קטן ממנו בולט על הרצפה ובמילא הטובלת או הסותם החור דורס עלי' ברגלו, אם באקראי או גם בכיוון כדי לסתום יפה פי החור, הנה גם אם בולטת ביותר, לפעמים מסתייעים בעמידה עלי' כדי לקחת דבר מעל גבי כותלי המקוה וכיו"ב, ופשיטא שאם דורסים עלי' אפילו באקראי ה"ז מהווה חלק מהרצפה ויחדוה לשם זה.

ולא עוד אלא שאם גם דורסים עלי' כדי לסתום יפה החור, הרי סו"ס נעשית ע"י סתימה זו חלק מהרצפה שלמדרס נועדה, וגם זה יחוד למדרס נקרא.

אמנם צ"ע:

אם הי' הפקק ברצפה ודורסים עליו, אזי מכ"ש שאסור להיות הפקק של עץ, כי פשוטי כ"ע שעשוי למדרס מקבל טומאה מה"ת (רמב"ם הל' כלים פ"א ה"י).

ואפי' כשאין דורסים עליו אסר אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בפקק של עץ, כיון שמדרבנן פשוטי כ"ע מקבלים טומאה להרמב"ם (שם), כדלעיל ס"ג ובהערות שם.

וכאן מיירי בפקק שלמעלה, בנקב של יציאת המים ממאגר מי הגשמים או בנקב כניסת המים למקוה, שלכאוי אין שייך בו מדרס.

וראה לעיל תשובת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שנתפרסמה בשנים האחרונות, בה מבאר טעם מניעתו לעשות פקק של גומי.

אס תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

וברזא של עץ באסיתא של עץ מחזיק היטב LXX.

יג. הגג דרך עליו עוברים מי הגשמים לא יהיו בו מקומות המעכבים המים וכש"כ שלא יהיו סילונות פח סתומים. רצוי שהסילון מהגג למטה יהי' ישר בלי ארכובות LXXI. ואח"כ יעברו המים דרך צנור בתוך הקרקע עשוי ממלט שיהי' ראוי לבלוע.

יד. את מדת האמה LXXII למקוה הי' חושב כ"ק אדמו"ר נבג"מ ז"ע למדת ארבעה עשר וויערשאקע LXXIII (במד' הרוסית) שהם עולים במדת המטר לסכום של 62.3 סנטימטר. שעור מקוה לפי זה הוא: 725.413.101 מ"מ, והיינו 726 ליטר מים בקירוב.

טו. הברזא ממחסן המים כמובן עושים קצת למעלה מקרקעיתו, למען ישקע למטה כל העפר שבא עם הגשמים מהגג, ועל יד קרקעיתו ממש עושים יציאה לחוץ לביוב (קאנאליזאציע) למען לאפשר נקויו.

המקוואות שבנה עבור הפליטים

זאת לא היתה המקוה היחידה שבנה אז כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע:

בשנות מלחמת העולם הראשונה רבו הנוודים מערי הספר של רוסיה ופולין לערי רוסיה הפנימית, ורבינו שלח אז את הג"ר יעקב לנדא לבנות עבורם מקוואות ושאר מוסדות הדת, כדלקמן פרק שנים עשר.

(LXX) וראה גם אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע ח"א אגרת גיתקסח:

וכיון שבין עץ ואבן קשה לצמצם ולהדק, הנה העצה לזה, שקרן הרצפה עושים חלק ממנו של עץ, ובתוכה חור הנסתם ע"י מגופה של עץ, והידוק עץ בעץ קל יותר.

(LXXI) ראה מה שליקט בזה בס' טהרת מים סי' נג.

(LXXII) ראה לקמן פרק עשירי.

(LXXIII) כל ווערשאק הוא 4.445 ס"מ, ולפי"ז האמה היא 62.23 ס"מ.

30 תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

גם כאן השתדל במקומות בהם הדבר התאפשר, לבנות את המקוה ע"ג מי נהרות ומעיינות, וגם כאן הורה הרבי אל הגי"ר יעקב לנדא להשתדל שהמקוואות יהיו דוקא מקוה ע"ג מקוה, כאמור לעיל.

בעת בניית המקוה באחד העיירות הודיע הגרי"ל שחפרו ומצאו מים, ושיערו שהם מי מעיין. אמנם אדמו"ר לא סמך ע"ז וכתב לו (אגרות קודש ח"ב אגרת תעה):

מש"כ שכבר הגיעו למים, צריכים לידע אם זה מי מעין, אשר ע"פ הרוב לא ימצא שלא בעומק כלל. ואפשר זה רק מי תמצית (משטיפת הפשרת השלגים שעומד זמן רב על הפליאץ [המקום] הזה).

באותה אגרת מורה לו גם, שההשקה של מקוה הטבילה תהיה ע"י נקב טפח על טפח לאוצר מי המעיין שתחתיו, כמובא לעיל, ושיניחו בהרצפה מקום נביעת המעיין.

פרק שישי

חשש "נתן סאה ונטל סאה"

הטעם העיקרי (המובא בדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתשובותיו וברשימת הגר"י לנדא), להעדפת ה"מקוה על גבי מקוה", הוא לחוש לדעת הראב"ד הפוסל בנתן סאה ונטל סאה, היינו שגם במקוה של "מים שאובים" שהוכשרו ע"י "השקה" ל"מי גשמים", צריך תמיד להשאר בה רוב שיעור מקוה של "מי גשמים" מקוריים.

התשב"ץ הורה להחמיר כדברי הראב"ד בהלכה זו. ובפרט שלפי הנראה זוהי גם שיטת הרמב"ם ורבינו ירוחם (כמבואר בשו"ת הצ"צ חיו"ד סי' קעא ובכ"מ). וכך היא גם דעת הש"ך (סי' מא וסי' קס"ג וסי' קיב) להחמיר כדעת רבינו ירוחם. וראה גם מה שדן בזה הג"ר חיים מרדכי פרלוב (מח"ס גט למעשה) בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' כז סי' יח. ומה שכתבתי בזה בקובץ דברי תורה (כולל ליובאוויטש נ.י.) ח"י ע' סה-ח. וראה גם מה שליקט בזה בס' מקוה מים עמ' לו ואילך ועמ' סז ואילך.

מטעם זה לא רצו לסמוך על ההשקה דרך נקב שבמחיצה שבין מקוה הטבילה לבין אוצר מי הגשמים שבצדה, כי באופן זה מתערבים מים אלו באלו, ולאחר הרקת מקוה הטבילה פעמים מועטות ישארו גם רוב המים שבאוצר מי הגשמים ממים שאובין, שפסול לדעת הראב"ד וסייעתו LXXIV. משא"כ במקוה

LXXIV) לכן יעץ בשו"ת דברי חיים (חוי"מ סי' לו), ובעוד כמה פוסקים שהובאו בס' מקוה מים עמ' מז-ט, שיפתחו את נקב ההשקה לזמן מועט ומיד יסגרו, ועי"ז לא יתערבו המים אלו באלו.

אמנם בשו"ת הצמח צדק (יו"ד סי' קעא):

מיהו זה אינו, דממ"נ למי אנו חוששים לצאת דעת הראב"ד, והרי הראב"ד עכצ"ל דס"ל כרבינו ירוחם ולא כהרא"ש, דהא בהא תלוי, והיינו הך ממש ... וא"כ אם באנו לחוש לסברתו עכצ"ל שיהיה הברזא פתוח בשעת טבילה.

וא"כ אין עצה ואין תבונה, לצאת ידי שיטת הראב"ד והרמב"ם ורבינו ירוחם, כ"א במקוה ע"ג מקוה.

טו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ע"ג מקוה שאין המים שבאוצר התחתון מתערבין כל כך עם מי המקוה העליון ונשארים בם מי הגשמים זמן רב.

וטעם החילוק הוא: במקוה בצד מקוה צריכים למלאות את מקוה הטבילה למעלה מנקב ההשקה, וכיון שטבע המים להשתוות בגבהם לכן נשפך עודף המים שע"ג הנקב אל תוך אוצר הגשמים שבצדו ומתערב במי הגשמים שבאוצר, וכאשר מריקים את מקוה הטבילה חוזר אותו עודף המים המעורבים אל תוך מקוה הטבילה שמריקים וזהו ממש נתן סאה ונטל סאה האמור לעיל.

יתירה מזו, כיון שטבע המים להשתוות בגבהם, הרי כל פעם שנכנסת האשה לטבול במקוה הטבילה עולים המים ונשפכים לאוצר הגשמים שבצדו ומתערבים במי הגשמים שבה, וכאשר היא יוצאת מהמקוה חוזרים המים ויורדים לגובה הקודם ועודף המים המעורבים חוזר ונשפך אל תוך מקוה הטבילה; ובפרט אם משאירים את הנקב שביניהם פתוח בשעת טבילה. וכיון שמריקים את מקוה הטבילה כל יום או לפחות מדי כמה ימים, הרי לאחר שתיים שלוש הרקות של מקוה הטבילה נשארו רוב המים שבאוצר מי הגשמים ממים שאובים, והרי זה נתן סאה ונטל סאה שפסול לדעת הראב"ד וסייעתו LXXV.

כל זאת במקוה בצד אוצר מי הגשמים, ואילו במקוה על גבי

(LXXV) ומטעם זה הערתי בקובץ דברי תורה (ח"י עמ' סה ואילך), על מה שראיתי חסידים ואנשי מעשה מדייקים לפתוח את נקב ההשקה בעת הטבילה, במקוה בצד מקוה, לצאת ידי שיטת רבינו ירוחם שנקב ההשקה צ"ל פתוח בעת הטבילה.

וכתבתי אשר דברי רבינו ירוחם אמורים רק במקוה ע"ג מקוה, משא"כ במקוה בצד מקוה, מה יועיל ומה יוסיף אף אם נפתח את נקב ההשקה בעת הטבילה, והרי כבר הובא לעיל מדבר אדמו"ר הצמח צדק אשר דברי ר"יו והראב"ד הם "הא בהא תלוי והיינו הך ממש", וכיון שלדעת הראב"ד המים שבבור כבר נפסלו ע"י נתן סאה ונטל סאה, כ"ה אף לדעת ר"יו, וא"כ שוב מה יועיל אם נפתח אליו את נקב ההשקה של המקוה.

ואדרבא, ע"י פתיחת נקב ההשקה נכנסנו לחשש זוחלין לכמה שיטות, כמבואר שם, וראה גם לקמן בפרק הבא.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו סה

מקוה, כאשר המקוה התחתון מלא במי גשמים, ישארו מי הגשמים שבו זמן רב, שהרי: (א) האוצר התחתון מלא על גדותיו וגם גגו מכוסה (מלבד נקבי ההשקה שבו), כך שגם אם ימלאו ויוריקו את המקוה העליון כמה פעמים יעמדו המים שבאוצר התחתון על עמדם והמים העליונים לא ידחקו אותם לצאת לא בשעת המילוי וההרקה ולא בשעת הטבילה. (ב) מי המקוה העליון הם בד"כ חמים יותר וראויים לטבילה ומי האוצר התחתון הם תמיד צוננים, וכיון שטבע המים הצוננים הוא לרדת למטה וטבע מים החמים לעלות למעלה, הרי גם טבע זה ימנע את יציאת מי הגשמים שבאוצר התחתון אל המקוה העליון.

החלפת המים שבאוצר התחתון

ביארנו הדברים לאשורן, שבמקוה ע"ג מקוה לא מתערבים כ"כ מי הגשמים התחתונים עם המים השאובים העליונים ומי הגשמים נשארים זמן רב באוצר התחתון.

ואולם, מסתבר שהמציאות היא, שגם זה אינו לנצח, סוף סוף גם במקוה ע"ג מקוה מתערבים קצת מים מבור לבור ובמשך זמן ארוך ביותר הופכים רוב המים שבאוצר התחתון להיות מים השאובים. לכן, הרוצה לצאת גם דעת הראב"ד וסייעתו צריך גם הוא להחליף, לכאורה, את מי הגשמים שבאוצר התחתון מזמן לזמן, לפחות פעם אחת בשנה.

עדיין אין זה דומה למקוה בצד מקוה, שבה, תוך ימים אחדים, אחרי שתיים שלוש הרקות, נשארים רוב המים שבאוצר מי הגשמים – מים שאובין. אך מ"מ לכאורה נראה כאמור, שגם במקוה ע"ג מקוה לא נשארים רוב מי הגשמים שבאוצר התחתון לנצח, ואחרי משך זמן ארוך, טוב להחליף את מי הגשמים שבאוצר התחתון במי גשמים חדשים.

ואף שאין הדבר מוזכר בפירוש בהוראות שנמסרו ע"י הג"ר יעקב לנדא המובאות לעיל, מ"מ נראה כן בעליל, ממ"ש (שם ס"ט):

תמיד רצוי שיהי' מחסן מי גשמים בכדי שיהיו מוכנים להחלפה.

10 תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

זאת למרות העובדה, אשר גודל האוצר התחתון ברוסטוב הי' יותר מאלף וארבע מאות ליטר, שהוא כפול משיעור הגדול של מי סאה (שם ס"ה), ומ"מ חשש שיתערבו מי הגשמים אשר בו עם המים השאובין שבמקוה הטבילה, עד אשר יהי' חשש נתן סאה ונטל סאה, ולכן הצריך אשר תמיד יהי' מוכן בחצר מאגר של מי גשמים חדשים, להחלפת מי הגשמים שבאוצר התחתון.

וראה גם מ"ש כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתשובותיו (אגרות קודש ח"ה אגרות א'ק-א'קא), שמפעם לפעם היו מחליפים את מי הגשמים שבו. ולכן טרח הרבה בבניית הברזא (של עץ) והתעלה שבין המאגר למקוה, באופן שמילוי האוצר התחתון ממאגר המים שבחצר יהיה ע"י המשכה ולא ע"י תפיסת ידי אדם, והברזא יהיה במאגר ולא בכניסה למקוה.

אם כל המדובר היה ע"ד מילוי המקוה פעם אחת ותו לא, לא היה צורך בכל הטרחות הללו. לכן נראה יותר שמפעם לפעם היו מחליפים גם את מי האוצר התחתון, במי גשמים חדשים שבמאגר המים שבחצר.

וראה גם רשימותיו של הגר"י לנדא (נדפסו ב"שמועות וסיפורים" ח"א עמ' 337):

פעם בהיותי בהיכל קדשו נסבה השיחה בנוגע למקוה, אם כדאי להחליף כבר את המים באוצר, כי תמיד הי' עוד אוצר מתחת לאדמה בחצר (רעזערווי).

הרי מפורש שמזמן לזמן היו מחליפים המים שבאוצר התחתון, ובזה נסבה השיחה, אם כבר הגיע הזמן להחליף המים. וכדאי להדגיש, שמעת סיום בניית המקוה ברוסטוב, ועד להסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עברו רק שנה ומחצה. ע"כ נראה פשוט שיש להחליף המים לפחות פעם בשנה.

אמנם עדיין אינו ברור בכל הנ"ל אם החלפת המים הי' מטעם חשש נתן סאה ונטל סאה או מטעם נקיות המים LXXVI.

LXXVI) לכאורה הי' מקום להוכיח שהטעם הוא משום נקיות ממה שמבואר ברשימה הנ"ל ס"ד: "לנגב אותם בזמן שיצטרכו להחליף את מי הגשמים". ואם הי' טעם החלפת מי הגשמים מחשש נתן סאה ונטל סאה

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו 20

*

בנושא הזה, אם המים שבאוצר התחתון מתחלפים מזמן לזמן, מטעם יש בילה בלח, או מטעם טבע המים להתערב, או מטעם קלות מי הגשמים לגבי מי העיר, ראה מ"ש ב"מקוה מי"ס עמ' סז ואילך, ומ"ש הר"י הכהן שי' הענדל בקובץ אהלי שם גליון ו' עמ' קצה, ומש"ש ההר"י שי' פייגלשטוק בגליון ז' עמ' רעג, ומש"ש הר"מ שי' לברטוב בגליון ט' עמ' שכ. ומ"ש לקמן פרק שלושה עשר הג"ר הלל שי' פעוונער, הג"ר משה ליב שי' לנדא והג"ר חיים אליהו שי' לנדא.

מדוע צריך לנגב המים?

שהרי בפשטות נראה, שאף לשיטת הראב"ד שאם נתן סאה ונטל סאה נפסל המקוה, מ"מ מעולם לא נפסלו המים אשר בו, רק זאת שאסור לטבול בו עד שיהי' רובו מי גשמים, או עד שיהיו בו מ"ס מי גשמים, וא"כ יהא סגי במה שמריקים חצי מאוצר התחתון וממלאים אותו במי גשמים חדשים עד שיהי' רובו מים כשרים, ואין צריך לנקות לגמרי האוצר התחתון, וכעין הא דתנן (פ"ז מ"ג): כיצד יעשה ימתין לו עד שירדו גשמים ויחזרו כו'. ומדוע א"כ מבואר כאן שצריך לנגב את האוצר התחתון לפני מילוי מי הגשמים החדשים. על כן מסתבר שהחלפת המים הוא מטעם נקיות.

אבל אינו מוכרח, שאפשר הוא מטעם חשש, שבשעה שריקנו את האוצר התחתון ולא היו בו מ"ס (כדי לחזור ולמלאותו במי גשמים חדשים), נפלו לתוכו ג' לוגים מ"ש. ועדיין צ"ע בכ"ז.

פרק שביעי

מעלותיה של מקוה ע"ג מקוה

אודות הדיוק בבניית המקוואות לפי תקנות אלו דוקא, כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש חיי"א אגרת ג'תרלט):

הוראות בעניני המקוה מכ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, הם ע"פ רשימת הרב מוה"ר יעקב שי' לנדא – שהיו לעיני כ"ק מ"ח אדמו"ר כאן, ואישרם אשר נכונים המה.

ובח"כ אגרת ז'תקיח (עמ' פב):

תקנת מקוה ע"ג מקוה דהאוצר תקון שהוא מקדוש ישראל ותפארתו הוא כ"ק אדמו"ר מהורש"ב (אביו של כ"ק מ"ח אדמו"ר) זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, שמסר נפשו הק' על ענין המקוואות כידוע לכל באי מדינתנו מלפנים. ושקו"ט עמו גדולי דורו דור דעה בהל' אלו במיוחד וכו' וכו'. וכל היודע בטיב מקוואות יבין כמה מעלות במקוה ע"ג האוצר.

בנוסף לטעם העיקרי האמור בפרק הקודם – חשש "נתן סאה ונטל סאה", יש עוד כמה מעלות ב"מקוה ע"ג מקוה" דוקא^{LXXVII}:

נקב ההשקה הפתוח

נעתיק כאן את דברי הג"ר חיים מרדכי פרלוב מח"ס "גט למעשה" (קובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' כז סי' יח):

לפי דעתי בזה שהמקוה של המי גשמים תהי' תחת הרצפה וההשקה תהי' ע"י ב' נקבים שברצפה יש בזה טעם פשוט, אמנם נפלא הוא וגדול עד למאד. שידוע שבזמן שההשקה הוא על הצד, כמו שמורגל עפ"י רוב, מוכרח לעשות ההשקה למעלה מן השיעור, היינו שעד זה הנקב ממלאים מים הרגילים ומתחברים. וידוע שמזדמן ...

(LXXVII) בהבא לקמן ראה גם מקוה מים עמ' ס-סא ואילך. וראה שם עמ' סג שיש בזה גם המעלה של הכשר ע"י זריעה.

טיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו טו

שהבלן היה חס על מים חמים ... ולא היו מביטים כ"כ על זה שיהיו ממלאים המים את הנקב, ובפרט שיש הרבה מקומות כעת שהבלן הוא א"י...

והנה גם לי ידוע מעשה כזה שהאשה הממונה על הטבילה שהיתה צנועה במעשי' ו"א ביותר, ובשעה מאוחרת בלילה נזכרה היא בעצמה ששכחה לפתוח את הנקב המשיק, והלכה היא בעצמה והודיעה להנשים שטבלו שיבואו לטבול עוד הפעם.

וזה היה במקום קטן, אבל אם ח"ו יזדמן זה בעיר גדולה, והיא בעצמה ג"כ לא תזכור זה, והנשים הטובלות אינם יודעות כלום, אז בודאי יכול להיות מזה מכשול גדול רח"ל. ובפרט בצוק העתים האלו, שלא יש משגיחים ומנהלים כראוי ... בודאי שח"ו יכול להזדמן מכשול רב רח"ל.

אבל בזמן שההשקה היא למטה ע"י ב' הנקבים שברצפה, נופלים לגמרי כל החששות הנ"ל, כי יהיו לעולם פתוחים, ותיכף שמתחילים ליתן מים, אף כמה שהוא, הלא הם מתחברים עם המי גשמים שלמטה ומתכשרים, ואינו יכול להיות שום מכשול ח"ו. ובאמת לפי ענ"ד די זה הטעם כדי לעשות המקוה למטה.

ע"כ תמצית דבריו, ראויים הדברים למי שאמרם ודברי פי חכם חן. וראה גם מ"ש הר"י הלוי שי' הורוביץ בקובץ "אהלי שם" (כפר חב"ד תשמ"ט) גליון 1 ע' לא, ומש"ש הר"י הכהן שי' הענדל בגליון ו עמ' קצט.

מחמת החששות האלו יש כמה פוסקים שהעדיפו את הכשר המקוה ע"י זריעה, כמבואר ב"מקוה מים" עמ' נז.

נקיות המים שבמקוה הטבילה

נעתיק כאן את דברי הג"ר דוד מינצברג בספרו "מבנה מקוואות והכשרם" ע' מב:

המגרעות באוצר השקה – המים שבאוצר-השקה אינם נקיים כל כך, כי הם מכוונסים ועומדים במקום אחד זמן ממושך ללא החלפה, וכן מתערבים בהם תדיר מי-מקוה

ע

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

משומשים, ובחדרם למקוה – פוגעים לרעה בנקיון המים ... אלא בונים את אוצר ההשקה שתי קומות זו על גב זו ... המים הקרים שבאוצר, בקומה התחתונה, נשארים תמיד על מקומם, מי-גשמים מקוריים, מבלי שיתערבו עם המים החמים שבעליונה.

וראה גם מ"ש בקובץ "אהלי שם" ע' לא.

חסכון בחימום ובבניה

מטעם זה יש גם סיבה חסכונית להעדפת מקוה ע"ג מקוה, כי די בחימום מי המקוה העליון, בעוד שבמקוה שבצד מקוה, כיון שמים אלו מתערבים באלו בכל טבילה וטבילה, מוכרחים לחמם את המים השאובים עד שגם המים שבאוצר מי הגשמים יתחממו.

נעתיק בזה את דברי האדריכל הרב צבי שי' שפלט, מומחה לבניית מקוואות (אהלי שם ח"ו עמ' רכו):

לאוצר התחתון יתרונו נוספים, כיון שהמים מוכשרים מיד בכניסתם למקוה ניתן למחזר את המים – לשאוב מי מקוה חמים, לסננם ולנקותם מחיידקים ומשקעים ולחזירם למקוה במעגל סגור בדרך "המשכה", ובכך:

א. לשמור על נקיון והיגיינה מירביים.

ב. לחסוך במים רבים שאין צורך להוסיפם מבחוץ...

ג. לחסוך בהוצאות חימום...

אך ישנו יתרון פשוט בהשקעה הראשונית:

א. חסכון בבניה – אוצר אחד במקום שניים לכל מקוה.

ב. חסכון במקום – כי האוצר הוא מתחת למקוה ולא שני אוצרות בצידה ... חדר הטבילה מקבל אופי מרווח ונעים יותר.

וראה עוד מ"ש בזה הרי"י הכהן שי' הענדל בקובץ אהלי שם גליון ו עמ' קצט-ר.

עא תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

זחילה בין אוצרות המים

מקוה שמימיו זוחלין לחוץ דרך נקב או סדק הוא פסול. לכמה דיעות פסול זה חל גם בבי מקוואות זה בצד זה ונקב פתוח ביניהם LXXVIII, וכשהאדם טובל באחד מהם עולין המים

(LXXVIII) דהנה תנן (פ"ו מ"ג) שלשה מקוואות בזה כי סאה כו', וירדו שלשה וטבלו בהן, ונתערבו המקוואות טהורין. והקשו ע"ז דאמאי לא נאמר דאין המים מטהרין כיון שהם זוחלין ממקוה למקוה. ונאמרו בזה תירוצים רבים, וביניהם:

(א) המהרי"ק (שרש קנ"ו, הובא בב"י ובש"ך סק"ל) ת"י דהתם מיירי במעיין שנפסק.

(ב) הש"ך (שם בתי האי) דמיירי במעיין שלא נפסק.

(ג) הש"ך (שם בתי הגי) דהתם המקוואות מתערבות זה אצל זה כו' ואין כאן זוחלין. והוכיח הצ"צ (שו"ת יו"ד קעו ח"ג ס"ז) דאין הפ"י בזה דאע"פ שבאמת יוצאין המים מזה לזה מ"מ אין נידונין כזוחלין משום שהם כמקוה אחת, אלא ה"פ דהתם באמת בשעה ששניהם טובלים זה במקוה זו וזה במקוה שבצידה, אין המים זוחלין ויוצאין מזו לזו כלל, אלא שהמקוואות מתערבין, ור"ל שהמים עולין כו' כל אחד דוחה את המים של חברתה מלכנוס בה כו'. והיינו ממש דברי הטי"ז ס"ק ס"ט (וראה גם מהרש"ם ח"ג סימן רל"ט. מהר"ם שייק סימן ר"ה).

ולפי ג' תירוצים אלו, עדיין יש חשש זוחלין בשני מקוואות זו בצד זו (ואינם מעיינות) ואדם אי' טובל במקוה (ואף אי' אינו טובל אז בחברתה), ויוצאין המים ממקוה זו לחברתה.

אמנם אנו סומכין בזה על ת"י הש"ך (בתי הב' שם), דכיון שיצאו מכח אדם הטובל, וכשיצא הטובל יחזרו המים למקומם הראשון, ודאי בכה"ג לאו זוחלין. ועל ת"י התשב"ץ (ח"ג סימן ל"ד, הובא בצ"צ שם) דמאחר שהם נחשבין כמקוה אחת (ע"י נקב המחברם) לא חשיבי זוחלין מזה לזה. וכמו"כ יש לצרף לזה את דעת המכשירים זחילה במקוה, אם ישארו במקוה מ' סאה אחר הזחילה (ראה בארוכה שו"ת צ"צ סי' קסד).

והנה בשו"ת צ"צ שם כותב הסברא שע"י נקב כשפופ"ה לא מחשיב זחילה ממקוה למקוה, ומעיר על זה:

אך ממהרי"ק נראה לכאורה דלא ס"ל סברא זו ... וחשיב ליה מהרי"ק זחילה אע"פ שהמקוואות מעורבים בשיעור עירוב מקוואות שהוא בשפ"ה ... והנה אע"פ שהש"ך השיג על דין של מהרי"ק הנ"ל ... שמעינן מינה דס"ל דאף יציאת המים ממקוה זו לזו שבצידה נקרא זחילה.

עב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שבמקוה זה ונשפכים למקוה הב' שבצדו, שכן טבע המים להשתוות בגובהו, כמוזכר לעיל. משא"כ במקוה על גבי האוצר, מאחר שהמקוה התחתון מלא על גדותיו אין מי המקוה העליון זוחלין למקוה התחתון על ידי האדם הטובל בו.

*

מלבד חשש הזחילה בשעת הטבילה יש כאן גם חשש זחילה בעת ההשקה, שלכמה דיעות אינה מועילה. וכתב ע"ז בס' מקוה מים עמ' נז :

ומלבד כל הנ"ל, יש שהעירו לחשוש על עצם ההשקה ... שאם המים שבמקוה הטבילה יהיו גבוהים יותר מהמים שבבור ההשקה, או להיפך, א"כ כשפותחין הנקב רק לרגע אז זוחלין המים ממקום הגבוה למקום הנמוך, ונמצא דהכשר המקוה הי' בשעה שהוא זוחל, ובזה באנו למחלוקת הפוסקים אי נכשר בכה"ג.

מעלת החיבור שמלמעלה למטה

גם עצם החיבור בין המקוה העליון לבין המקוה התחתון הינו תקיף יותר מאשר חיבור ההשקה שבין ב' מקוואות זה בצד זה,

---

ולפי"ז רצה לבאר את טעם תיקון רבינו הזקן לסתום הנקב בנסרים ובסיד, כדי שלא תהיי זחילה בין התיבה והמים שבחפירה. אמנם אח"כ סיים (סי"א):

אך עכ"ז נ' הסברא דכשיש עירוב מקוואות מה שזוחל מזו לזו אין זה זוחלין כ"א אשבורן, וכמו במקוה אחת ... ולכן נראה דמה שהצריך אאזמו"ר ז"ל שלא יכנסו השוליים תוך הדפנות כו' חש להיכא דליכא עירוב מקוואות.

ועד"ז כתב גם שם סי' קסד סי"ד. ובסי' שלו סכ"ה ואילך.

מ"מ הרי במקוואות חוששין אנו אפ"י ליחיד כמבואר בכ"מ; וכל החשש הזה הוא רק במקוה בצד מקוה, משא"כ במקוה ע"ג מקוה, אין שום זחילה בין המקוואות בעת הטבילה.

וראה מה שכתבתי בזה בקובץ דברי תורה (כולל אברכים נ.י.) ח"י ע' סח. קובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' כז סי' יט. קובץ אהלי שם גליון 4 עמ' קי-קיב.

עג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

עד כדי כך שהחיבור שבין המקוה העליון למקוה התחתון איננו רק "השקה" אלא שע"י החיבור נחשבים שניהם למקוה אחד ממש.

יש לכך מספר טעמים וגם נפקא-מינה לכמה הלכות^{LXXIX}:

איתא בתוספתא (ונפסק להלכה ברמב"ם פ"ג הכ"ו ובטוש"ע סעיף ט): "קומקום שהוא מלא כלים והשיקו למקוה, אע"פ שפיו צר כל שהוא, כלים שבתוכו טהורין, הטהו על צדו, עד שיהא בפיו כשפופרת הנוד"^{LXXX}. ופירש הדברים בר"ש פ"ו מ"ה: "אע"פ שפיו צר כל שהוא, כיון דפיו למעלה והמים צפין על גביו הוי חיבור בכל שהוא אבל כשמטהו על צדיו אין מתחבר למעלה אלא מן הצד לכך בעי כשפופרת", ומכאן שהחיבור הבא מלמעלה למטה הוא חיבור מעולה יותר, ולכן בכלי, אין צורך שהנקב יהיה כשפופרת הנוד אלא מספיק נקב כלשהו (וראה ש"ך סקכ"ח).

מעלת החיבור שמלמעלה למטה היא לא רק בכלים אלא גם במקוה ע"ג מקוה עם נקב ברצפה שביניהם, שכן כתב הרמב"ם (הל' מקוואות פ"ו הי"א וי"ב) וכך פסק בשו"ע (סעי' יז וי"ח): "מים שאובין שהיא בצד המקוה, אע"פ שהמים נוגעים במי המקוה לא פסלוהו. שתי בריכות זו למעלה מזו וכותל ביניהם, והעליונה מליאה מים כשרים (פחות ממי' סאה – ב"י וש"ך סקני"ג) והתחתונה מלאה מים שאובין, ונקב בין העליונה לתחתונה, אם יש כנגד הנקב ג' לוגין מים שאובין נפסלה העליונה, מפני שהנקב כאילו הוא באמצע העליונה לא בצדה".

פירוש הדברים הוא, שכאשר הנקב הוא בכותל (היינו ברצפה) שבין העליונה לתחתונה והחיבור הוא מלמעלה למטה, החיבור הוא חזק יותר, עד ששם מקוה אחת עליהם; ועכ"פ המים שכנגד הנקב בודאי נחשבו כאחד עם המים העליונים.

---

^{LXXIX} ראה מה שכתבתי בכל זה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י. חוב' כז סי' יט ובארוכה בקובץ "אהלי שם" גליון 4 עמ' קז-י. וראה גם מש"ש גליון 1 ע' ל. וראה מה שליקט בזה ב"מקוה מים" עמ' סג ואילך.

^{LXXX} שיטות הפוסקים בזה, מתי מועילה טבילה בתוך כלי המעורב למקוה, ראה ח"י הצ"צ על הש"ס (קעו, א – קעז, א).

עד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

דין זה הוא אפילו אם יש למי המקוה התחתון מוצא אחר, שלא ע"י המקוה העליון, כגון אם הוא רחב יותר מהמקוה העליון ופתוח לחוץ בסרח העודף. נוסף עליהם מקוה ע"ג מקוה, שאין למקוה התחתון מקום מוצא לחוץ רק דרך המקוה העליון, שאז החיבור הוא תקיף יותר, כדתנן (פ"ג מ"ב) ראבי"ע פוסל (טהרת העליונים מן התחתונים) אלא א"כ פקק. ופי' הרמב"ם (פי' המשניות שם) אא"כ סגר כו' עד שלא יגע אחד באלה המים אלא מן הבור. והוא הדין במקוה ע"ג מקוה, כיון שלמי הגשמים שלמטה אין מוצא אלא דרך הנקב שבבור העליון – הרי הם כמקוה אחד ממש.

*

את הפרט הזה האחרון (שכיון שהחיבור הוא מלמעלה למטה נחשב כמקוה אחת ממש) ביאר כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש חכ"ב אגרת חירפא LXXXI):

לכאורה פשוט, שהתועלת הכי גדולה באופן בני' האמורה, היא, שאז הטבילה בהאוצר עצמו, אלא שהרצפה מחלקתו לשני חלקים, ובטלה הרצפה מענינה ע"י החורים שבה, והתועליות בטבילה באוצר עצמו כו"כ.

(LXXXI) ביאור זה כתב גם הגרז"ש דווארקיין בס' קובץ רז"ש עמ' 44. וראה גם לקמן פ"ג מה שהביא בזה הגרא"י העלער.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו עה

פרק שמיני

שיטת ה"דברי חיים"

נתבאר לעיל שעצם החיבור בין המקוה העליון לבין המקוה התחתון תקיף וחזק יותר מחיבור ההשקה שבין ב' מקוואות זה בצד זה, עד אשר החיבור שבין המקוה העליון למקוה התחתון איננו רק חיבור "השקה" כי אם שע"י החיבור נחשבים שניהם למקוה אחד ממש.

וגם בדורות הקודמים, הן כשהיו בונים המקוה ע"ג מעין, והן במקום שאי אפשר הי' לתקן מקוה ע"ג מי מעין, והיו מתקנים מקוה ע"ג מקוה, היו עושים את ההשקה ע"י נקב ברצפה, המחבר את מי המקוה עם המים כשרים שתחתיו, כמבואר לעיל משו"ת "צמח צדק" ומתיקון המקוה אשר בליובאוויטש ועוד.

וכך כותב גם הרה"ק הגרמ"ד מהארנאסטייפאליע (חתנו של ה"דברי חיים") בשו"ת עמק שאלה סי' נ"ז:

וידע מעלת כת"ר כי המקוה שעשו בטשערקאס, הנה יש ברצפת מקוה העליונה נסר הנלקח בעת שרוצים לנקותה ... ויש בו נקב כשפופרת הנוד, אשר מחובר תמיד בהשקה.

וכן הוא בספרים רבים המבארים את אופן בניית המקוואות בדורות הקודמים LXXXII.

(LXXXII) בענין זה דנתי בקובץ אהלי שם גליון 4 עמ' קח, והבאתי שם כמה דוגמאות של מקוה ע"ג מקוה במשניות ופוסקים:

(א) מקוואות ו, א: עוקת המערה אין מטבילין בה א"כ היתה נקובה כשפופרת הנוד כו'. ופי' הרמב"ם עוקת המערה היא החפירה שתחת שטח המקוה. וכ"פ הרע"ב שם. וכ"פ הש"ך (ס"ק קכו) עוקת הוא חפירה שתחת המקוה, דהיינו מקוה ע"ג מקוה.

והקשה ע"ז בח"י הצ"צ (רסב, א): "איך יצויר שיהי' נקב כשפופרת" בקרקע זו וישאר מ"ס בהמערה, הלא בלי ספק יזובו כל המים להעוקה. וא"ת שכבר נתמלאה העוקה ואין שום מקום פתוח מהעוקה שיצאו ממנו המים א"כ איך יטבילו בהעוקה". ולכן נראה לו יותר כפי' הר"ש והרא"ש דמיירי בעוקה שבצד המקוה.

עו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

חיבור ע"י קטפרס

לפני שנבאר את שיטת ה"דברי חיים" נקדים עוד הקדמה אחת:

נתבאר לעיל אשר החיבור שמלמעלה-למטה הוא תקיף יותר מאשר החיבור שמהצד. אמנם לעומת זאת מצינו, אשר במקוואות הבנויים במדרון ההר והמים נוזלים מהעליון לתחתון כנכסים אנו לסוגיית "ניצוק" ו"קטפרס", המבוארת בכמה מקומות בש"ס ופוסקים.

ההפרש שבין שתי החיבורים האלו שמלמעלה למטה, האחד הוא תקיף יותר מ"השקה" והשני גרוע יותר מ"השקה", מבואר במשנה (מקוואות פ"ז מ"ו):

מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות, ירדו ב' וטבלו זה אחר זה, הראשון טהור והשני טמא (דודאי חסר שיעור המקוה בטבילתו של ראשון – רע"ב), ר' יהודה אומר אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים אף השני טהור (דאמרינן גוד אחית, והוי כאילו המים שהעלה הראשון בגופו הן

ולפי הרמב"ם וסייעתו אפשר דמיירי כעין מקוה ע"ג מקוה, ומטבילין במקוה התחתון דרך המקוה העליון, אלא שבשעה שהי' הכלי במקוה העליון לא היתה הטבילה כראוי, מחמת חציצה, או שאז חסר מ' סאה וכיו"ב.

שוב ראיתי שב"מקוה מים" עמ' פז הביא מפ"י המיוחס לר' האי גאון, שהעוקה היא המקוה העליון, ואז נופלת השאלה הנ"ל.

(ב) תוספתא ג, ד: שתי בריכות כו' זו ע"ג זו כו' כשרים, ופי' הר"ש (ג, א) עליונה (כשרה) משום דמחוברת לתחתונה כו', וכגון דלא גביהה כולי האי, דלאחר שמתערבין נעשה הכל אשבורן. והיינו מקוה ע"ג מקוה. שוב ראיתי שב"מקוה מים" עמ' פז הביא שכך פי' גם הרא"ש והמאירי.

(ג) שו"ת רעק"א סי' מ (הובאה בפתחי תשובה סק"י ובשו"ת צ"צ סי' קסו), במקוה שרוצים לעשותו ע"פ מי נהר, לעשות תיבה נקובה בשוליה כשפופרת הנוד, והתיבה צפה ע"פ המים, ומקודם פוקקים הנקב לשפוך בתוכה חמים, וכשיורדים לטבול מסירים הפקק. והיינו מקוה ע"ג מקוה עם חיבור ע"י הנקב שביניהם.

(ד) וראה עוד מה שהביא בזה ב"מקוה מים" עמ' פח ואילך מדברי הראשונים, ומדברי האחרונים.

עז תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מחוברין למי מקוה ולא נחסר משיעורו כלום. ולת"ק לא אמרינן בזה גוד אחית – רע"ב).

הטביל בו את הסגוס (בגד צמר עב ובולע מים הרבה – רע"ב) והעלהו מקצתו נוגע במים טהור (האיש הטובל, אע"פ שנחסר שיעור מקוה בטבילת הסגוס, מאחר שמקצת הסגוס נוגע במים – רע"ב)..

והנה הרע"ב פירש שאין חילוק בין האדם שטבל ועלה ורגליו נוגעות במים לבין סגוס שהטבילוהו והעלוהו ומקצתו נוגע במים, שבשניהם אמרינן גוד אחית רק לדעת ר' יהודה, והא דתנן בסיפא "הטביל בו את הסגוס והעלהו מקצתו נוגע במים טהור" – "ר"י היא דס"ל אמרי' גוד אחית". אמנם הרמב"ם (פ"ח מהל' מקוואות הי"ב) מחלק בין אדם לסגוס וכותב:

מקוה שיש בו ארבעים סאה מכונות וירדו שנים וטבלו זה אחר זה, אף על פי שרגליו של ראשון נוגעות במים הראשון טהור והשני בטמאתו, שהרי חסרו המים מארבעים סאה.

הטביל בו תחלה סגוס עבה וכיוצא בו והגביהו, אם היתה מקצת מסגוס נוגעת במים הרי הטובל האחרונה טהור, שהרי המים כלם מעורבין.

ופירש דבריו בשו"ת הריב"ש (סי' רצג):

ואינו כמו האדם, שאין המים בלועים בעצם חלקיו אלא בשטח גופו, וכיון שאין טופח להטפיח שעל גופו חבור, הרי נחסרו המים, אבל הסגוס העבה הוא בלוע הרבה מן המים, ולזה כשקצתו הוא במים הרי הוא כאלו כל המים הבלועים בבגד בקצתו של מעלה נוגעים במים שבקצתו שבתוך המים והרי כל המים מעורבין למקוה LXXXIII.

כל האמור לעיל הוא אפי' בסגוס העבה, שהמים הבלועים בו

LXXXIII) וכדברי הרמב"ם נפסק גם בשו"ע סעיף סג, בתוספת איזה פרטים. וראה מה שכתבתי בזה בקובץ כינוס תורה חובי' יז ע' סט. ומ"ש בזה גיסי הר"י ע"ה קעלער בספרו מנחת יהודה וירושלים ח"ב עמ' 117.

עח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

אינם נחים בו אלא נוטפים ממנו לאט לאט, והרי זה דומה קצת לניצוק וקטפרס. עאכו"כ בחיבור מקוה ע"ג מקוה ע"י נקב טפח על טפח ברצפה שביניהם, שבזה לכו"ע הוי לא רק חיבור אלא גם נחשבים ע"י שתי המקוואות למקוה אחת, כמבואר לעיל.

השקה ע"י סילון מים

במה דברים אמורים, כשהמקוה העליון הוא ממש על גבי המקוה התחתון והחיבור הוא על ידי הנקב ברצפה שביניהם. אמנם כשיש שני מקוואות נפרדים אחד עליון והשני תחתון ורוצים לחברם ע"י סילון (צינור) מים, בזה מפורסמת מחלוקת ה"דברי חיים" מצאנו (יו"ד ח"ב סי' פח) עם ה"נפש חיה" מקאליש (קוני גולת עליות סעיף ד) אם החיבור הוא טוב.

בח"י הצ"צ (קעה, ג) דן בזה ומסיק דאפי' להרמב"ם שפוסק שאין קטפרס חיבור היינו רק בזוחלין משא"כ ע"י סילון, שמניח ידו תחתיו וברגע שמשיקו מסיר ידו לא נחשב ע"י זוחלין ובכה"ג הוי גם קטפרס חיבור, שהרי משנה מפורשת היא (פ"ו מ"ח): כיצד מביא סילון כו'.

אך מ"מ סובר הדברי חיים להחמיר בזה, דכאשר החיבור בין המקוה העליון להמקוה התחתון הוא דרך סילון, הוי קטפרס שאינו חיבור LXXXIV. משא"כ כשהמקוה העליון הוא ממש על

LXXXIV) בשיטה זו האריך הגר"י כץ בספרו מקוה מים עמ' עא ואילך, ומסיים:

המורם מכל האמור בפרק זה:

א. דעת התוס' רי"ד, המאירי, והרא"ש, והצמח צדק, והאור שמח, שאין חשש קטפרס על ידי חיבור של סילון המחבר בין מקוה העליון להתחתון אם המים שבתוך הסילון עומדים ונחים באשבורן.

ב. דעת הגרש"ק, והג' בעל נפש חי', והאבני נזר, והג' בעמח"ס שאילת דוד, והשו"מ, להתיר בהדיא מקוה ע"ג מקוה בחיבור ע"י סילון בין מקוה העליון להתחתון, ומטעם דהמים שבתוך הסילון עומדים באשבורן.

ג. בנוסף למש"כ יש לצרף כמה סניפים דאפילו אם שייך בסילון סברת קטפרס, מ"מ בנידוננו י"ל דקטפרס הוי חיבור. א. סברת החת"ס דכשהמים באים בשפע אז אפילו באופן של קטפרס הוי חיבור. ב. סברת

עט תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

גבי המקוה התחתון, אזי סובר גם ה"דברי חיים" אשר החיבור שביניהם הוא טוב ומועיל יותר.

*

ההפרש הנ"ל בין חיבור המים העליונים עם המים התחתונים לבין חיבור ע"י סילון מים, מפורש הוא בדברי ה"דברי חיים" שם:

והחילוק מובן במוחש, דמים הניתן על מים שבבור הרי נחו ואינם זוחלין, ורק בטבעו הם נחים הרי נחברו מים במים בשטח השוה, אבל מים שנתחברו ע"י ניצוק ורק ע"י תחבולה ומכריח הוא עומד באויר, בסור המכריחו יפול למטה, בודאי לא הוי רק כמו שעומד באויר LXXXV.

וכן מחלק בשו"ת מהר"ש ענגל (ח"ג סי' מו):

דוקא באם הם מקוואות חלוקין לגמרי, ורק שרוצין לחבר המקוואות ע"י חיבור כשפה"נ, בזה אמרי' דל"א גוד אסיק, אבל הכא באמת הוא מקוה חדא, רק שנתחלק באמצע ונשאר מחובר במקום כשפה"נ, א"כ מעולם לא נתבטל ממנה שם מקוה חדא ... ובכל ערי ישראל נוהגין כן והדבר פשוט.

הפני יהושע דהיכא שהחיבור הוא מגוף מי המקוה אז גם קטפרס חיבור. ג. סברת השמלה והכתב סופר דהיכא דעשה החיבור בכוונה אז גם קטפרס חיבור. ד. סברת החת"ס דאם אין המים המחברים זוחלין לחוץ אז גם קטפרס חיבור.

(LXXXV) חילוק זה בשיטת הדברי חיים מבואר בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קא וח"ב סי' עג אות ד) והאריך להוכיח כדבריו הג"ר אייזיק שוויי בספרו "כתבי ר' אייזיק" ח"א עמ' רז-רלג, ויבדלי"ח הג"ר יצחק הענדל בקוני מקוה ע"ג מקוה עמ' 32 ואילך. וראה גם מה שכתבתי בזה בקובץ אהלי שם גליון 4 עמ' קיג-ד.

כעין חילוק זה חילוק גם ההגרי"ל צירלסון בתשובתו (אהלי שם ח"ז עמ' ג).

וראה גם מ"ש בזה לקמן פ"ג הג"ר חיים אליהו שי' לנדא, בשם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ביתר הבהרה ביאר את החילוק שביניהם הג"ר אייזיק ע"ה שוויי, בספרו "כתבי ר' אייזיק" ח"א עמ' ריב:

ההבדל בין ב' הענינים הוא גדול מאד ומובלט ביותר, כיון שהסילון הוא מציאותו שיש מסביב לו אויר, ועוד שהסילון אינו חלק מהמקוואות כלל, כי המקוואות הן רחוקות זמ"ז והסילון הוא דבר נוסף עליהם ומשמש כאמצעי ביניהם לחברן, וכשיעשו נקב בכותלי הסילון אז הרי יזובו המים דרך הנקב ויצאו מחוץ להמקוואות ... משא"כ בנקב ההשקה של ב' מקוואות שהם זעג"ז ממש ורצפה מפסקת ביניהם ... כשישברו הרצפה לא יצאו מי המקוואה חוצה, אלא אדרבא, יתחברו יותר המים העליונים עם המים התחתונים שיתאחדו ויהיו מקוה א' ממש.

בענין זה האריך גם הגר"י כץ בספרו מקוה מים עמ' פ ואילך, והביא כמה פוסקים (בדורינו ובדורות שלפנינו) שמבארים את הדברי חיים באופן האמור, והסכים לדבריו גם הגאון הרב יחזקאל ראטה (שם עמ' ו):

היטיב אשר דבר דברצפה המפסיק בין עליונה לתחתונה אין זה נופל בדבר חשש הקטפרס שחושש מן הד"ח בדבר עשיית מקוה ע"ג מקוה, דברים נכונים הם, שכ"ה דעת גדולי המורים בזה, אף החרדים להוראת מרן הד"ח, וכאשר מביא ל"ת בזה מגדולי הפוסקים.

מכ"ז ברור אשר במקוה ע"ג מקוה המחוברים ע"י נקב טפח על טפח שברצפה שביניהם, כו"ע מודו שהחיבור הוא תקיף בהרבה מחיבור "השקה", כמובא לעיל מכמה משניות ופוסקים, וכן הי' נהוג בדורות הקודמים, כדלעיל מכמה משניות ופוסקים ראשונים ואחרונים.

פרק תשיעי

הוראות נוספות בתיקוני מקוה

חרסינות על כותלי ורצפת המקוה

כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש ח"ו אגרת איתתכד):

בענין ההידורים נוספים ששואל עליהם. הנה בזמן האחרון העירוני ע"ז, שבאותם הקאפלעס שמרצפים בהם את כותלי המקוה והרצפה, ישנם שני מינים, א) שיש להם בית קבול מאחוריהם. והב) בלתי בית קבול, אף שהם קטנים ביותר.

והנה אף שעד עתה לא ראיתי מי שיקפיד בזה, כיון שנעשו לבנין, הרי כיון שהעירו אותי שי"א שהב"ק משמש קבול להצעמענט (אשר עי"ז יהיו הקאפלען נאחזים בטוב יותר), הרי אם אפשר בקל כדאי להשיג הקאפלען הקטנים שאין להם בית קבול.

וראה מה שליקט בזה בס' טהרת מים סי' מט.

מקוה ע"י קרח ושלג

נתבארה לעיל תקנת המקוה של רבינו הזקן. מ"מ במקום הדחק הורה רבינו הזקן לעשות מקוה גם בדרכים אחרות. וכך מספר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (סי' קסג ס"ו):

זכורני כד הוינא טליא התיר אאזמו"ר הגאון נ"ע לעשות מקוה בתחלה ע"י שהוציאו המים מהמקוה והביאו שלג והכניסו לתוך המקוה ריקנית, אח"כ חיממו המרחץ עד שנתפשר ונמס השלג והיה למים מ' סאה.

כל זה הוא בקשר לשלג, משא"כ לגבי קרח ממשיד לכתוב באותה תשובה:

והב"י כ' דמדברי הרמב"ם נראה דרק בשלג עושין כן מקוה לכתחלה ולא גמרינן מינה לאינך ... בגליד וקרח אין היתר לעשות ממנו מקוה בתחלה לדעת הרמב"ם כמ"ש

פב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בב"י וכו"מ (אף שמדברי הש"ע סעיף ל' משמע להתיר).

ומ"מ בשעת הדחק התיר שם גם בזה. והיינו דוקא בקרח טבעי, אמנם באשר לקרח מלאכותי כתב באגרות-קודש אדמו"ר זי"ע ח"ז אגרת ב'סג:

מ"ש בענין המקוה אם להכשירה בקרח מלאכותי. הנה ידוע ששקר"ט בזה באחרונים ורבו המכשירים (ש"ך לשו"ע סעיף ל"א, תפארת ישראל, דברי מלכיאל, אחי עזר ח"ג, פורת יוסף. לעומת יד דוד, הרמ"מ עפשטיין, דרכי תשובה ס"ק קמ"ז).

אבל בכ"ז קשה עלי לתקוע עצמי לדבר הלכה ובפרט בענין מקוה שמשדלים לצאת ידי כו"כ דיעות.

כ"ז באופן הרגיל, אמנם בשעת הדחק גדול, כתב באגרות-קודש (חכ"א אגרת ז'תתקכ):

אם אין גשמים במקומם, אולי אפשר להשיג קרח מלאכותי (איסקוסטוענע).

וראה מה שליקט בזה בס' טהרת מים סי' יז. מקוה מים עמי קפא ואילך.

בור הזריעה

באגרות-קודש ח"י אגרת ג'ק"ח כותב כ"ק אדמו"ר זי"ע:

בודאי ידוע לו, אשר בשנים האחרונות נתפשט המנהג לעשות שני בורות – נוסף על המקום שבו טובלים.

ושם אגרת ג'קמ:

כאן התחילו להנהיג בכמה מקומות שיהיו שני בורות של מי גשמים (מלבד זה שהוא זאפאסנא למלאות ממנו האוצר), אחד להשקה והשני לזריעה LXXXVI, שדרך בו

(LXXXVI) בור הזריעה הוא בור אשר ממלאים אותו באופן חד פעמי במי גשמים, וכל פעם שמחליפים את מי המקוה מוסיפים מי העיר לתוך בור הזריעה והמים עולים על גדותיהם וגולשים משם לתוך בור הטבילה.

פג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

המעלות והחסרונות שבהכשר מקוה ע"י זריעה נלקטו בסי מקוה מים כז-
מד. וראה מ"ש הג"ר משה ש"י לנדא (קובץ אהלי שם גליון 1 עמ' כג), במעלת
בור הזריעה על בור ההשקה:

י"א (הב"י בשיטת הרמב"ם) שחשש נתן סאה ונטל סאה הוא רק משום
מראית העין, וכיון שהמים שנכנסים לבור הזריעה מיד יוצאים לבור הטבילה
לא מחזי כנתן סאה ונטל סאה.

ויש להוסיף על זה, דהנה אופן הנ"ל דבור הזריעה הוא ממש כדברי
המשנה (פ"ו מ"ח) "ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון ארבעים
סאה".

והקשה מכאן בשו"ת הצמח צדק (סי' קעא), על שיטת הראב"ד הפוסל
בנתן סאה ונטל סאה, וכותב:

משנה שלימה פ"ו [ו] דמקוואות ... היו בעליון מ"ס ובתחתון אין כלום
ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ"ס ... ולא ידעתי איך יתרוצו
משנה הנ"ל, ואולי יאמרו דהתם מיירי כשיש אח"כ עירוב מקוואות ע"י
סילון שמחבר ב' המקוואות וה"ז כשיש מ' סאה כשרים יחד (שוב ראיתי
תירוץ ע"ז בהראב"ד בפ"י משנה פ"ג בור שהוא מלא כו' מחצה על מחצה
ע"ש).

ובתשובת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת קסז) כתב
ע"ז:

וגם הראב"ד מודה דבאופן כזה כשר, דכ' בפ"י המשנה בור מלא מ"ש
והאמה נכנסת כו' שבפ"ג דמקוואות (שהובא לעיל בצ"צ שם בהמוסגר שוב
ראיתי) וז"ל והא ודאי לאכשורי תרוייהו עליון ותחתון קא בעי כו' ש"מ דכי
הדדי נפקי וש"מ דלא קפדינן בכה"ג אלא דלא נשקל רובו דמקוה ... הרי
דגם להראב"ד ז"ל כשר באופן כזה.

והנה בשו"ת צ"צ שם דן בתיבת המקוה שעומדת בתוך חפירה של מי
מעין, וממלאים את תיבת המקוה "ע"י ששופכים מים רבים שאובים בבור
מקוה הגדולה". וכותב שלשיטת הראב"ד תהי' המקוה פסולה.

ולכאורה אופן זה הוא ממש דומה לאופן המבואר במשנה הנ"ל "ממלא
בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון", אשר בזה מכשיר גם הראב"ד כנ"ל.
כותב ע"ז באגרות-קודש שם:

ובלתי ספק הוא שמ"ש לעיל בהמוסגר שוב ראיתי כו' הוא הג"ה אחר
זמן, וכשכתב התשובה הזאת היתה דעתו הק' שהראב"ד פוסל בענין זה ...
ומ"מ משנה ראשונה לא זזה ממקומה, דבלא"ה אין להתיר כ"כ באופן
הנ"ל, שהרי הרבינו ירוחם כ' גבי מעין שהשליכו בו מים שאובים אם הלכו

פד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יבואו להמקוה שטובלים בה. ואף שבמדינתנו לפנינו לא הורגלו בזה, הנה, כיון שבמקוה צריכים לצאת ידי כל הדיעות ככל האפשרי, הנה אם אין קישויים בדבר, יש לעשות גם במקומם כזה.

וכעין זה בח"כ אגרת ז'תרצד :

ומובן וגם פשוט שטוב שתהיינה ג' בורות.

*

בכל הנ"ל לא נתבאר, אם הוספת בור הזריעה היא רק כאשר עושים מקוה בצד מקוה או אפילו כשעושים מקוה ע"ג מקוה. וראה מש"כ בחי"ז אגרת ו'תסב :

מש"כ שעשו עוד אוצר מן הצד כדי שתהי' זריעה – הנה עפ"י האופן דכ"ק אדנ"ע שהיא מקוה ע"ג האוצר, והוא רצה שיעלו מי התחתונה ע"ג רצפת העליונה (ע"פ הר"ל ש' לנדא), הנה ה"ז זריעה באופן היותר מועיל, שא"צ השקה כלל לכל הדיעות, כמובן.

גם אם לא יעלו על הרצפה, יש לסדר שהשאובים יפלו ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון, דהיינו זריעה, וא"כ האוצר שמן הצד מהו מוסיף? – (אם לא לזהירות בעלמא,

---

למקוה ריקן יש מתירין ג"כ לטבול בו, וכ' ע"ז הש"ך ס"ק מ"א ומשמע דיש אוסרין, והלכך טוב להחמיר. א"כ כמו"כ הוא במקוה.

יוצא אם כן, שגם הראב"ד יודה בבור הזריעה דכשר אף כשאין (רוב) מ' סאה מים כשרים במקוה, ורק לדעת רבינו ירוחם יש לחשוש בזה.

ובאמת גם לדעת רבינו ירוחם יש המוכיחים שמתיר ע"י זריעה (ראה שו"ת כתב סופר חיו"ד סי' צ"ט. מקוה טהרה אות קל"ג. טהרת מים סי' ל"ד. וראה מה שכתבתי בזה בקובץ אהלי שם גליון 4 עמ' קטו-ז. וראה מה שליקט בזה בסי' מקוה מים עמ' מט-נא). אמנם אדמו"ר הצ"צ ואדמו"ר מוהרש"ב ני"ע סוברים שם, שלדעת רבינו ירוחם גם בזריעה פסול בנפסקה ההשקה למים כשרים.

ומלבד זאת יש בהכשר ע"י זריעה החשש של הכשר ע"י זחילה, ועוד כמה חששות, כמבואר בכמה פוסקים שנלקטו ב"מקוה מים" עמ' כז ואילך ועמ' ט-ס.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו פה

אולי יתקלקל אוצר התחתון).

לפי"ז אפשר לומר לכאורה, שהוספה זו היא רק במקום שאין יכולים, מאיזה טעם שיהי, לעשות מקוה ע"ג מקוה. או במקום שמטעם אחר מוסיפים עוד אוצר מן הצד. וראה גם חכ"ב אגרת ח'תכג:

במקום ש(מסיבה) מציע לעשות בור המכשיר מן הצד -
פשוט לאחרונה לעשות ב' בורות מכשירים (מב' צדדים) א' -
ע"י זריעה, ב' ע"י השקה. ונכון במאד, וק"ל.

וכן שם אגרת ח'תמח:

פשוט שבמקום שלא יסכימו למקוה זע"ז - יש לעשות
מן הצד, ושניים: לזריעה ולהשקה.

*

אמנם כל זאת כאשר מדייקים שבכל פעם שמנקים את המקוה העליונה ישארו מי הגשמים על גבי הרצפה (ראה רשימת הגר"י לנדא סעיף ד), או שמדייקים שכל פעם שממלאים מים שאובים יפלו השאובים ישר לתוך הנקב ההולך לאוצר התחתון, דהיינו זריעה (כמובא לעיל מהאגרת שבח"י"ז ו' תסב). משא"כ בלא"ה, יש מקום להוסיף גם בור הזריעה מן הצד LXXXVII, כמבואר באגרות המועתקות לעיל. וראה גם מ"ש הג"ר עזריאל חייקין לקמן פי"ג.

השקה למקוה מרודד

כתב הרא"ה בבדק הבית:

ואפילו המקוה וכו' יש בה מ' סאה ויותר ומימי' מרודדין
ואין גופו עולה בהם כאחת, אינה ראוי' לטבול בה, ואסור
לתת בה שאובין עד שיהא בה כשיעור הזה, וכן אסור

LXXXVII) אף שלא נתפרש הדבר, מ"מ נראה, שגם כאשר מוסיפים בור זריעה מן הצד, יש להשתדל שהמים השאובין יכנסו אל בור הזריעה ע"י המשכה, כי בור הזריעה עצמו אינו נקרא המשכה, מכמה טעמים, ויש להאריך בזה.

19 תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

להשיק אלי' מקוה פסולה.

ולפיי' יש המדייקים שאוצר מי הגשמים יהיי גבוה לפחות
אמה אחת (ראה מה שליקט בזה בסי' טהרת מים סי' ו').

אמנם ראה תשובת אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע (אגרות קודש ח"א
אגרת קסז עמ' שעד-ה):

עלה בדעתי אולי כוונתו לחוש לסברת הרא"ה ז"ל
בבד"ה דמקוה שמימיו מרודדין אסור ליתן לתוכו שאובים
בכדי שיתפחו מימיו, הואיל ואין גופו עולה במים הכשרים
לבדם כ"א בהמים שאובין, אין זה הווייתו' בטהרה. וחשש
זה שייך במקוה שלנו LXXXVIII ביותר, שהמים כשרים הם
רק כרבע ארשין על הרצפה והטבילה היא בהמים
שמוסיפין, ובזה אין מועיל מה שמעורבין במים הכשרים
כמובן.

אמנם כמדומה לי דלית מאן דחש לסברת הרא"ה הנ"ל.

LXXXVIII) המקוה בליובאוויטש, שהוא (כדלעיל פרק רביעי) בנוי ע"ג
מעין, אשר מי המעין ממלאים רבע ארשין [הארש הוא לערך 71 ס"מ, ורבע
הוא לערך 18 ס"מ] על הרצפה [ומחמת גודל שטח המקוה יש בו יותר ממי
סאה], ועליו ממלאים מים שאובין.

פרק עשירי

שיעורי מקוה

שיעור מקוה הוא ארבעים סאה, והיינו אמה על אמה ברום שלוש אמות. אמנם רבו הדיעות כמה הוא שיעור סאה וכמה הוא שיעור אמה, ובמילא – כמה הוא שיעור מקוה.

יש האומרים ששיעור אמה הוא 48 ס"מ LXXXIX, ולפי זה שיעור 40 סאה למקוה הוא לערך 332 ליטר XC. ויש האומרים אשר שיעור אמה הוא 64 ס"מ, ולפי זה שיעור 40 סאה למקוה הוא לערך 786 ליטר. ויש גם שיעורים גדולים יותר. נשתדל לברר א"כ את שיטת רבותינו בשיעור המקוה.

שיטת רבינו הזקן

ב"תיקוני המקוה" כותב:

צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים ... ורוחב התיבה מבפנים יהיה ששה טפחים מרווחים יותר מעט ... וגובה המים במקוה יותר מעט משבעה טפחים מרווחים.

והיינו אשר שיעור המקוה הוא אמה (ששה טפחים שוחקות) על אמה (ששה טפחים שוחקות) ברום ג' אמות (יח טפחים

LXXXIX) זהו השיעור של אמה עוצבת. אמנם במקוה אזלינן לחומרא שתה"י אמה שוחקת, שהם 49 ס"מ. ולפי"ז הי' לכאורה צ"ל השיעור 352.95 ליטר.

אמנם בסי' שיעור מקוה (עמ' כח) כותב הגרא"ח נאה, שבמשקל המים אין הפרש בין אמה שוחקת לאמה עוצבת, ולפי שיטה זו הוי השיעור לערך 332 ליטר (ויש בזה הפרש קטן בין האמור שם: 332.560 ליטר. ובין האמור אצלו בסי' שיעור תורה עמ' רנט, אשר לפי שיטה זו השיעור הוא: 331.776 ליטר).

XC) כי כל ס"מ מעוקב של מים שוקל גרם. וא"כ שיעור מקוה שהוא שלוש אמות מעוקבות (3*48*48*48 ס"מ) שוקל 331.776 גרם, שהם קרוב ל-332 ליטר.

פח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שוחקות); אלא שמכמה טעמים^{XCI} הורה להוסיף מעט יותר מטפח בגובה המים, שעיי"ז הוסיף מעט יותר משתות, על כל שיעור המקוה.

אמנם רבינו הזקן לא ביאר כאן את מדת הטפח והאמה וארבעים סאה במדות שלנו^{XCII}. והוא תלוי במדת הגריס והרביעית. ויש בזה שינוי בין קודם חזרה, שתפס רבינו הזקן שיעור גדול יותר, ובין לאחר חזרה, שתפס רבינו הזקן כשיעור הקטן^{XCIII}.

השיעור של קודם חזרה^{XCIV} הוא: אמה היא 60.48 ס"מ,

(XCI) טעם הוספת השתות הוא, א) לגודל חומר טהרת בנות ישראל. ב) כי הסולם היורד לתוך התיבה אוכל מעט משיעור המקוה.

(XCII) לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, ששיעורים אלו נכתבו לפני חזרה. והוא ממה שכתב בתיקוני המקוה:

צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים ורוחב השליבות באורך התיבה ערך ד' טפחים ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים (אם היא ארוכה) וראשה יהיה על השליבה התחתונה, רק שלא יהיה שיעור חוץ למים כנ"ל.

כלומר שאשה ארוכה זו, מכף רגליה ועד קדקדה ג' אמות, ועד צוארה – י"ד טפחים.

אם נשער בפשטות שאשה ארוכה גבהה לערך 180 ס"מ (ולא 155 ס"מ), אזי יש להוכיח מכאן שיטת רבינו הזקן, שהאמה היא לערך 60 ס"מ. וזהו קודם חזרה, כדלקמן.

(XCIII) ראה בזה שו"ע רבינו הזקן הל' נדה ס"י קצ סק"ג. שארית יהודה חי"ד ס"י יא. שו"ת צ"צ חי"ד ס"י קב וס"י שכ. שיעור מקוה להגרא"ח נאה עמ"פ.

(XCIV) היינו מ"ש בשו"ע שלו הל' נדה ס"י קצ סק"ג, אשר רוחב הגריס המצוייר במעיל צדקה (18 מ"מ) הוא לערך ה' שעורות, ואשר רוחב האגודל הוא ז' שעורות (25.2 מ"מ), וא"כ שיעור טפח (שהוא ד' אגודלין) הוא 10.08 ס"מ, וא"כ שיעור אמה (שהוא ו' טפחים) הוא 60.48 ס"מ, וא"כ שיעור מקוה (שהוא אמה על אמה ברום ג' אמות) הוא 663.68 ליטר. ועל כך הוסיף רבינו הזקן טפח אחד בגובה המים (שתות לשיעור המקוה), והשיעור הסופי הוא **774.29 ליטר**.

טעם הוספת השתות הוא, א) לגודל חומר טהרת בנות ישראל. ב) כי

פ ט תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ושיעור מקוה הוא 774.29 ליטר.
והשיעור של אחר חזרה XCV הוא: אמה היא 51.84 ס"מ,
ושיעור מקוה הוא 487.60 ליטר XCVI.

והשיעור של אחר חזרה – לפי פירוש נוסף שרוצה לפרש
הגרא"ח נאה XCVII בדברי רבינו הזקן: אמה היא 48 ס"מ

הסולם היורד לתוך התיבה אוכל מעט משיעור המקוה.

(XCV) היינו מ"ש בשארית יהודה שם "אין חכם כבעל הנסיון שמדד בעצמו בהרבה גודלים של הרבה בני"א גדולים ובינונים ואין הגודל מחזיק אלא כששה שעורות ... שוכבות על צדיהן". ולפי"ז: רוחב האגודל הוא ו' שעורות מושכבות על רחבן (21.6 מ"מ), וא"כ שיעור טפח (שהוא ד' אגודלין) הוא 8.68 ס"מ. וא"כ שיעור אמה (שהוא ו' טפחים) הוא 51.84 ס"מ. וא"כ שיעור מקוה (שהוא אמה על אמה ברום ג' אמות) הוא 417.94 ליטר. ועל כך הוסיף רבינו הזקן טפח אחד בגובה המים (שתות לשיעור המקוה), והשיעור הסופי הוא 487.60 ליטר.

(XCVI) שיעור זה קרוב לשיעור המובא בס' גולת עליות (דמ"ג ע"א, נעתק ב"שיעור מקוה" עמ' פד):

לפי המסור בידינו משיעורו של רבינו הגאון מלאדי נ"ע, אשר מדת סאה היא כמדת עמער של מדת הקירה.

וכיון שהעמער הוא 12.300 ליטר, א"כ יהי שיעור המקוה לפי"ז 492 ליטר, שהוא מעט יותר מהשיעור הנזכר בפנים: 487.60 ליטר.

[ב"שיעור מקוה" שם מפרש שלפי מסורה זו, שיעור ארבעים סאה הוא 492 ליטר (ולענין מקוה צריך להוסיף ע"ז עוד שתות, כנ"ל), וא"כ שואל ששיעור זה "אין לו מקום לא לפני חזרה ולא לאחר חזרה". ולכן נדחק שם (עמ' פה) ליישב מסורה זו לפני חזרה, שאז לא עסק במדידות כו'. אמנם לפי האמור לעיל יש ליישב המסורה בפשטות, לפי המדות שלאחר חזרה].

ושיעור זה קרוב גם למה שיובא לקמן אודות שיעור רביעית, שכתב הצ"צ קבלה בשם רבינו הזקן, שהרביעית היא לערך 115 גרם (וא"כ 40 סאה הם לערך 441.6 ליטר, ועם הוספת שתות לחומר טהרת בנות ישראל הוא לערך 515 ליטר.

[והשינויים הקטנים שביניהם לא דייקו בהם, והשוו אותם לחומר למדות של אותו הזמן].

(XCVII) שיעור מקוה עמ' פ, דכוונת רבינו הזקן הוא לשיעור המפורש ברמב"ם דהרביעית משקלו 17.5 דינרים, דהוי לפי חשבון של 2 ס"מ האגודל.

צ תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ושיעור מקוה הוא 387 ליטר.

שיטת רבינו ה"צמח צדק"

בשו"ת "צמח צדק" (חיו"ד סי' קסו ס"ג) כותב ששיעור המקוה הוא ארבעים "הין" XCVIII. ומפרש הגרא"ח נאה (שיעור מקוה עמ' פד) דהכוונה ל"עמער" הרוסי, שהוא 12.300 ליטר. ולפי"ז יהי שיעור ארבעים סאה למקוה 492 ליטר XCIX. והוא קרוב לשיעור הנזכר לעיל, שיטת רבינו הזקן לאחר חזרה – לערך 487 ליטר.

אמנם בתשובה נוספת (שו"ת צ"צ חיו"ד סי' שלג, בהוצ' החדשה) מפרש הדבר יותר:

הצאפ^צ יהיה מחזיק ערך ששים סאה, שהוא ערך שלשים וחמשה פוד מים במשקל הקיר"ה.

שיעור הפוד הרוסי CI הוא 16.38 ליטר. ולפי"ז יוצא ששיעור ארבעים סאה למקוה הוא לערך 382 ליטר CII. והוא קרוב לשיעור האמור לעיל, בפירושו של הגרא"ח נאה בשיטת רבינו הזקן לאחר חזרה – לערך 387 ליטר.

XCVIII באותה תשובה דן במקוה שעושים ע"י תיבה גדולה ומנוקבת שקובעים בתוך הנהר, וצריך שיהי' בתיבה שיעור ששים הין, ארבעים הין הם מי הנהר ועוד עשרים הין מוסיפין מים חמים, וטובלת בו אחר שמשתוה גובה המים בתיבה עם גובה המים בנהר, ויהיו בתיבה רק ארבעים הין.

XCIX ולפי פירושו של הגרא"ח נאה, ששיעור זה הוא לפני חזרה, נצטרך לומר שתשובה זו נכתבה לפני שנודע לו מחזרת רבינו הזקן. וראה בחיו"ד סי' קב וסי' שכ, ש(לאחר הסתלקות רבינו הזקן) סיפר לו הרה"ק מהרי"ל, שבסוף ימי רבינו הזקן חזר בו מהשיעור שכתב בשו"ע שלו.

C היא התיבה גדולה שקובעים בתוך הנהר, שדן בה גם בתשובה הנזכרת לעיל.

CI 40 פונט רוסי, שהוא 409.5 גרם.

CII ומ"ש בסי' קסו "ארבעים הין", אפשר שאין הכוונה ל"ארבעים עמער", כי אם לארבעים סאה סתם.

צא תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

ברשימה ע"ד בנין ותיקון מקוה שרשם הגר"י לנדא כותב:

את מדת האמה למקוה הי' חושב כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע למדת ארבעה עשר וויערשאקע CIII (במד' הרוסית) שהם עולים במדת המטר לסכום של 62.3 סנטימטר. שעור מקוה לפי זה הוא ... 726 ליטר מים בקירוב.

ובס' ישיעור מקוה" (עמ' פו) מעתיק מכ' מהנ"ל בענין זה:

כ"ק קדה"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א (הרש"ב נ"ע) חשב שבוערשאק רוסי ישנן ב' גודלין וככה מסר לי למעשה לענין עשיית המקוה, ולענין מקוה חשב את האמה ארבעה עשר ווערשאק CIV.

שיטת כ"ק אדמו"ר זי"ע

כאשר כ"ק אדמו"ר זי"ע קיבל את הרשימה הנזכרת מאת הגר"י לנדא, העיר על האמור בו (אג"ק ח"ג אגרת תקנב):

שעור מקוה תשכ"ו ליטר. תמי' קצת, שלאחרי כל החומרות דלעיל, לא רצו לצאת ידי דעת המגדיל שיעור מקוה עד כדי תשנ"ז וחצי, או גם תשס"ב ליטר לערך (בתל תלפיות לשנת תרס"ו אות ח. והועתק בקצשו"ע של הרב פעלדמאן. ויל"ע בס' יט סקכ"ז דרכי תשובה, ואינו עתה תח"י).

זה עתה השגתי הדרכי תשובה הנ"ל, ולפי פי' בהחת"ס צ"ל תשע"ט CV ליטר. וכבר שקו"ט בזה בשיעורי תורה ס"א (מיקל ביותר), ערוגת הבושם וס' נתיבים במי הים ח"ג

CIII כל ווערשאק הוא 4.445 ס"מ, וא"כ אמה היא 62.23 ס"מ.

CIV והיינו שאף לענין מקוה שיעור הגודל הוא חצי ווערשאק, ולפי"ז האמה היא 53.34 ס"מ. מ"מ כשהוא בנה מקוה החמיר לחשוב האמה לארבעה עשר ווערשאק, אשר לפי"ז שיעור האמה היא 62.23 ס"מ. ולפי"ז שיעור המקוה הוא לערך 726 ליטר (לכאורה זאת היא כוונת דבריו).

CV שהוא קרוב מאד לשיעור רבינו הזקן לפני חזרה – 774.29 ליטר.

צב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

סכ"ג – שנדפס מקרוב באה"ק ת"ו.

*

היוצא מכל האמור הוא אשר שיעור המקוה לפי שיטת רבותינו:

774.29 ליטר – שיעור אדה"ז לפני חזרה. והוא קרוב לשיעור הגדול שבאגרת כ"ק אדמו"ר זי"ע.

487.60 ליטר – שיעור אדה"ז אחרי חזרה. והוא קרוב לשיעור הגדול שבשו"ת הצ"צ.

387 ליטר – פי הגראח"נ בשיעור אדה"ז אחרי חזרה. והוא קרוב לשיעור הקטן שבשו"ת הצ"צ.

726 ליטר – השיעור שהחמיר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע במקוה שבנה.

שיעור אוצר התחתון

ברשימת הג"ר יעקב לנדא כותב בשם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע:

שיעור המים בתחתונה הי' כפול, מחשש אולי פעם יחסרון משעור ע"י רפש עפר שמצטבר למטה, וכשיהי' שיעור כפול ישאר שיעור אחד ודאי.

עתה שנתגלה המקוה שבנה ברוסטוב, ומדדו את מדותיו של הבור התחתון: ארכו 142 ס"מ, רחבו 108 ס"מ וגבהו 93 ס"מ. בס"ה: 1426 ליטר, שהוא קרוב לכפול מהשיעור שיתבאר לקמן: 726 ליטר.

שיעור רביעית ושיעור מקוה

בשיעורים אלו תלוי אף שיעור הרביעית לקידוש^{CVI}, שהרי

(CVI) ומפורש בדברי הצ"צ (חיו"ד סי' קב), אשר החזרה מהשיעור הגדול לשיעור הקטן "זה היה תלוי אצלו בענין שיעור רביעית". וכעין זה כתב שם שלה (גבי שיעור מוציא רמון) "כנודע מדרכו בקדש לדקדק בשיעורי ומדות,

צג תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שיעור רביעית הוא (פסחים קט, א) אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי וחומש, דהיינו 10.8 אצבעות מעוקבים:

לשיטת רבינו הזקן לפני החזרה (שיעור אמה הוא לערך 60.48 ס"מ, שיעור אצבע (אגודל) מעוקב הוא לערך 2.52 ס"מ מעוקבים, שהם 16 גרם, וא"כ) שיעור רביעית הוא $(16 * 10.8)$ לערך **168 גרם**.

לשיטת רבינו הזקן אחר החזרה (שיעור אמה הוא לערך 51.84 ס"מ, שיעור אצבע (אגודל) מעוקב הוא לערך 2.16 ס"מ מעוקבים, שהם 10.08 גרם, וא"כ) שיעור רביעית הוא $(10.8 * 10.08)$ לערך **108.84 גרם**.

לפי פי הגרא"ח נאה בשיטת רבינו הזקן אחר חזרה (שיעור אמה הוא לערך 48 ס"מ, שיעור אצבע (אגודל) מעוקב הוא לערך 2 ס"מ מעוקבים, שהם 8 גרם, וא"כ) שיעור רביעית הוא $(10.8 * 8)$ לערך **86.4 גרם**.

עוד מבואר בשו"ת צ"צ (או"ח סי' פד, בהוצ' החדשה):

שמעתי קבלה אמיתית מאדמור ז"ל נב"מ, ששיעור רביעית היא תשעה לוט מים אפי' מים כבדים.

כל לוט הוא חלק 32 של פונט רוסי, שהוא 409.5 גרם, וא"כ לוט הוא 12.8 גרם, ורביעית היא לערך **115.2 גרם**.

לשיטת אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע (שיעור אמה הוא לערך 53.34 ס"מ, שיעור אצבע (אגודל) מעוקב הוא לערך 2.22 ס"מ מעוקבים, שהם 10.94 גרם, וא"כ) שיעור רביעית הוא $(10.8 * 10.94)$ לערך **118.16 גרם**.

המורם מכל האמור הוא, אשר החילוקים שבין שיטת רבינו הזקן אחר חזרה, השיעור שהביא אדמו"ר הצמח צדק בשם רבינו הזקן, והשיעור שהובא בשם אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע, הם חילוקים קטנים לענין הרביעית, ונעים בין 109 גרם לערך לבין 118 גרם לערך.

וכמו בענין הרביעית".

צד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

למעשה החמירו קצת יותר מזה, כמובא ב"שיעור מקוה" בשם הרי"י רסקין "שברוסיא היו חושבין לדעת אדמו"ר ז"ל את מדת הסוטקא לרביעית" (הסוטקא היא חלק 1/100 מעמער רוסי, שהוא 12.3 ליטר), דהיינו **123 גרם**.

אמנם הביא שם בשם הרי"י רסקין בשם הרז"י זיסלין, שמדד את הכוס של קידוש של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ברוסטוב, והי' מאה גרם. ולא נתברר עד כמה הי' דיוק המדידה (בגרמים שלא היו אז בשימוש ברוסיה).

וראה עוד מה שכתבתי בזה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' ס' סי' פג.

אורך וגובה המקוה

מלבד כמות המים הכשרים שמכילה המקוה, יש להשים לב גם על אורך וגובה המקוה, על פי מה שנתבאר בדיני תיקוני המקוה של אדמו"ר הזקן CVII ושל אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע CVIII, שצריך להיות אחד מהשנים, או שגובה המים יהי לערך 140 ס"מ

(CVII) "שגובה המים במקוה צריך להיות כחצי אמה ממעל לטיבורה בכדי שלא יהיו קמטים בבטנה כאשר תשוח ראשה ביותר אם היא טובלת מעומד. ולפי שקשה הדבר מאד להטיל מים חמין הרבה כ"כ למקוה לכן ההכרח הוא שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג לאורך התיבה דהיינו שתדחוק רגליה בדופן הקצר של התיבה סמוך לשולים ובידיה תאחוז בשליבה הסמוכה לדופן הקצר שכנגדו בשליבה התחתונה דוקא הסמוכה לשולי התיבה בכדי שלא יהיה שעה צף על פני המים אפי' משהו ח"ו. ואי לזאת צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים ורוחב השליבות באורך התיבה ערך ד' טפחים ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים."

והיינו כאמור לעיל ח"י טפחים של לערך 10 ס"מ (לערך 180 ס"מ), והיינו י"ד טפחים מלבד רוחב המדרגות (לערך 140 ס"מ).

(CVIII) "אורך המקוה יהי לא פחות מל"ב וויערשאק (היינו 1.424 מטר), בכדי לאפשר טבילה במתיחת כל הגוף, בשים את הראש על השליבה התחתונה. כי כ"ק האדמו"ר בעהצ"צ אמר לרבנית, אם כ"ק רבנו נבג"מ, כי ככה עיקר הטבילה."

והיינו 142.4 ס"מ מלבד המדרגה התחתונה.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו צה

(חצי אמה גבוה מטיבורה של אשה גבוהה), ואז תטבול מעומד.
או שאורך מקום הטבילה יהי לערך 180 ס"מ (מדת אשה גבוהה), ואז יוכל גובה המים להיות רק 70 ס"מ^{CIX}, ותטבול מושכבת על הארץ.

ויש בזה שני אופנים :

(א) שהמקוה הוא מרובע, וטובלות בפנים המקוה, מקביל למדרגות, שאז יכול להיות אורך המקוה 180 ס"מ לערך.

(ב) שהמקוה הוא ארוך, וטובלת לאורך המדרגות. שאז אוחזת האשה בטבילתה את המדרגה התחתונה, וראשה מונח על גבי המדרגה התחתונה. וצריך להיות א"כ לערך 142 ס"מ – מהכותל ועד לתחלת המדרגות שכנגדו^{CX}.

(CIX) כפי המבואר בתיקון המקוה של רבינו הזקן ובשו"ת צ"צ שם "שבעה טפחים", דהיינו לערך 70 ס"מ. ובמקוה שבנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, גובה המקוה עצמו הוא 140 ס"מ, אבל נקב כניסת מי העיר, שהוא למעלה משיעור המקוה, הוא לערך בגובה 79 ס"מ.

(CX) באופן זה האחרון, היא מדת המקוה שבנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ברוסטוב : 142 ס"מ מתחלת המדרגות ועד לכותל שכנגדן (רוחב המדרגה – 24 ס"מ, וא"כ הם ביחד רק 166 ס"מ).

וכך כותב גם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (סי' שלג) "ארכו ארבעה עשר טפחים" – שהוא לכל היותר 142 ס"מ, והיינו מלבד השליבות כ"ל.

וכך כותב גם כ"ק אדמו"ר הזקן בתיקון מקוה שלו "ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים" – מלבד השליבה התחתונה, שעליה מניחה את ראשה בעת הטבילה, כדלעיל פרק שני.

פרק אחד עשר

מפתח עניני מקוה בסדרת צמח צדק

באר	כלים, נקב המטהר
גוד אחית; גוד אסיק	מ' סאה
גזירת מרחצות	מי תמציות
הויתו ע"י טהרה	מעין
המשכה	מקוה שעל הפרוה
השקה	נהרות
זחילה	ניצוק
זריעה	נתן סאה ונטל סאה בשאובין
חלחול	עוקת המערה
טבילה	פקק בדבר המקבל טומאה
טבילת כלים	קטפרס
טופח ע"מ להטפח	שאובין
טיט הנרוק	שלג
ים	שינוי מראה
ים שעשה שלמה	שיעור מקוה
כלים	שלושה לוגין
כלים, טבילה בכלי שמעורב	תולין
למקוה	תיקון המקוה של רבינו הזקן
כלים, כלי מתכות	תפיסת ידי אדם
כלים, מחובר לקרקע	

יו"ד: קסה, ו (אמונת שמואל: אלו באנו לחוש ח"ו לכל החומרות ולילך בחושך כו'). קעב [קג, ג] (נכון לתקן שתהא כשרה אליבא דכ"ע). קעו ח"א, ג (אם צ"ל גודלה פי סאה, שכשיכנס האדם ישארו מ"ס). קעו ח"א, יג (לכתחלה לתקן המ. אפ"י לדעת יחידאה שנדחה מהלכה. אבל לתקן המ. הישנות כו' לא להוציא לעז על הראשונים).

ח"מ: ו, ד-ה (אין שייך לדון עליו אלא לגבי טבילה, ולכן בס' דנין על חזקת טומאת הטובל. חילוק בין זה לחזקת כשרות של עדים, שדנים על האדם עצמו).

צז תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

באר

יו"ד: קעו ח"ג, ד (י"ל די ש לו דין מ. ולא מעיין).

חידושים: קעט, ג (מטהר בזוחלין).

גוד אחית; גוד אסיק

חידושים: קפב, א (לא מהני אף לגבי מים שאובין).

גזירת מרחצות

יו"ד: קעב [קב. ד] (חומרת הלבוש בנסרים הקבועים במ. השיגוהו האחרונים). קעב [קג, ג] (מ"מ לכתחלה לעשות הרצפה מנסרים שאין רחבים ואין ראויים למדרס הרגל). קעו ח"א, ז (ע"י שיחדם לעמוד עליהם בטבילה מק"ט מדאוי. בנסרים מועיל לענין זה חיבור לקרקע אבל לא בכלי שניקב).

חידושים: קעח, ג-ד (ג"מ דוקא בכ"ע שראוי למדרס או גם בכ"ח. באדם או גם בכלים. רוב הפוס' לא ס"ל האי גזירה). קעט, א (בנסרים משופים).

עיי"ע כלים, טבילה בכלי.

הויתו ע"י טהרה

יו"ד: קעו ח"א, ב (כשמזחילין ע"י כלי המק"ט גרע משאובין ופסול מדאוי. חילוק בין מ. למעיין). קעו ח"ב, ז (ל"ח לזה בטבילה בכלי מנוקב, שאמק"ט מחמת גדלו, ובכלי קטן ועג עוגה כו' היי מתקיים גם בלי הכלי. חילוק בין המים יורדים למ. ע"י כלי או שטובל בתוך כלי מנוקב המק"ט).

חידושים: קעג, ד – קעד, א (הטעם דל"ח במניח קנקנים בראש הגג). קעח, א (חילוק בין מעין למקוה). רסב, א (אם גם מניעת הזחילה אסורה ע"י כלי המקבל טומאה). רסג, ב (במעין).

עיי"ע תפיסת ידי אדם.

צח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

המשכה

יו"ד: קסג, ה (שאובה שהמשיכוה. ה. בשאובה מדרבנן). קסג, ו (קדמה ה. לרבייה). קסז, ב (מי נהר וים שעוברים דרך גידי הארץ דמי קצת לדין ה.). קעד (מעין שנתיבש, עצת הרא"ש להמשיך דרך גידי הארץ. ה. ע"י תערובות וה. סתם).

חידושים: קעד, ג (אם צריך להתערב במי גשמים קודם ה.). רנט, א (חילוק בין נתערב קודם ה. או אחרי). רסב, ג (נתערב מחצה על מחצה ונפל למקוה שיש בו קצת מי גשמים אם נקי רבייה וה.).

פס"ד: רעו, ב-ג (פחות מכו סאין שנמשכו אליה ג"ל מ"ש). רעז, ד – רעח, א (ה. שלא בכוונה. חילוק אם הם שאובין או מחשש תפיסת ידי אדם).

השקה

יו"ד: קסה, ז (טעמי החילוק בין נפרץ כקליפת השום לנסדק וניקב כשפוח"נ). קסח (נפסקה הה. חומרת ר"יו רק בלכתחלה. ה. לנהר לפ"ד המחמירים לטבול בנהר). קעא (סילון בשיפוע מהני לטהר רק מ"ש ולא כשחסר מ"ס. הראב"ד בע"כ ס"ל כר"יו דה. שנסתם אינו כשר). קעו ח"ג, ד (כשמי התיבה מחוברין למי מעיין שבין התיבה לרצפה שגובהן פחות משפוח"נ. כשמי התיבה מקלחין למים שתחת התיבה אם הוי ע"ז חיבור). קעו ח"ג, ו (חיבור ע"י זוחלין וקטפרס אם הוי חיבור לטהר בזוחלין, לטהר בכ"ש, למ"ס ולהיות מ. אחת). שלג (טבילה בתיבה נקובה בנהר, הנקב יהי פתוח בעת הטבילה).

חידושים: קפא, ד – קפג, ב (מתי צריך כשהפוח"נ למקוה, כקליפת השום, טופח ע"מ להטפוח וכשערה. בהכשר ב' מ. חסרים, כשאי מלא ואי חסר, כשאי שאוב, כשנשפך לאי ג"ל שאובין. חילוק אם רואים פני האויר. סילון. ח"ו להקל ע"י נקב שבדופן בפחות משפוח"נ). רנז, ד (כנ"ל). רסב, ד (חומרת

צט תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

רי"ו כשנפסקה הה. רסג, ב (כשג"ל במקום א'. מים מתוקים למלוחים. חמים לקרים. לתרומה).

פס"ד: רעו, ד (לערב מ. שאוב עם כשר לא סגי בנקב פחות משפוח"נ).

עיי"ע זריעה. כלים, נקב המטהר.

זחילה

יו"ד: קסד, א-ה (ג' שיטות בז. : הרא"ש וסיעתו, דאפי לא ישאר מ"ס כשר. הרי"ש י"ל דכשלא ישאר מ"ס פסול, וכשישאר מ"ס טובלים אף בעליונים. המרדכי דאף בישאר מ"ס פסול, והיינו בטובל בעליונים). קסד, ב-ג (רא"י לרא"ש מגל שנתלש). קסד, ד (כותל שנפרץ ונסדק או ניקב אם חשיב ז. ניכרת). קסד, ה-ו (לכ"פ גם ז. ניכרת מדרבנן, ולכן אפשר לטבול גם בעליונים שעומדים לצאת בז. ולכן ז. שאינה ניכרת אינה פוסלת). קסד, ז (כשיש סדק בין ב' מ. גם למטה ממ"ס וז. מזו לזו וישתוו בגבהן כשר, כשרק המיעוט ז.). קסד, ט (כותל שנסדק אם הוא ז. הניכרת. ז. שאינה ניכרת כשר אפי לא ישאר מ"ס). קסה, ב (הוכחות לפסק הני"ל). קסה, ג (תרי קולי, שטובלים גם בעליונים שז. וגם כשעליונים רבו. טעמים שנאמרו לחלק בין נוטפין דפסלי ז. ברבי' לדין שאובים שאין פוסלין מ. שיש בה מ"ס. אם דין זה הוא רק במעיין עומד). קסה, ד (טעם הקולא, כי מעיקר הדין כשיוצא ע"י סדק לא הוא ז. ואפשר דהיינו דוקא כשהתחתונים רבו. הרמ"א מחמיר דא"א ליזהר לטבול רק בתחתונים). קסה, ו-ז (חילוק בין נפרץ למעי דהוי ז. לנסדק דל"ה ז. לשיטת הרי"ש, וי"א אפי ע"י נקב כשפוח"נ. אם מים שיעור גופו יוצאים ע"י טבילה הוי ז.). קסה, ח (כותל שבין ב' מ. שנפרץ מזה לזה ל"ה ז. שהמ. הב' מעכבת הז. ושהוי ז. שאינה ניכרת שמתערב מים במים). קסה, ט-י (כשרק המיעוט ז. דמי לרבו ז. על הנוטפין שבטלים ברוב. חילוקים בין רבו נוטפין כו' לדין משוך כנדל). קסה, יב

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

(שיטות הפוס' בנסדק הכותל). קסה, יד (בין ב' מ. שמחוברות בהשקה). קסו, ד (בו. בין התיבה לנהר לחוש לדעת הפוסלים ולחכות עד שישתוו המים בגבהן). קעו ח"ג, ג (שיטות הפוס' כשנשאר מ"ס במ. כשהולכין ושבין למ. כשמניעת ז. מחמת המים שבחפירה שבה המ. אדה"ז תיקן לסתום נקב התיבה שבבאר אף שישתוו גובה המים בתיבה ובבאר וישארו מ"ס). קעו ח"ג, ה (ע"י נקב כשפוח"נ וכמו"ר אם הוי ז.). קעו ח"ג, ו-יא (ב' מ. המעורבים בשפוח"נ אם הוי ז. מזל"ז. חילוק אם חוזרין למקומן או לא). קעו ח"ג, ט (כשחוזרין למקומן ואינן מעורבין בשפוח"נ. כשחוזרין מי התערובת). שלג (בתיבה נקובה בנהר, למלאות מים חמים ולהמתין עד שישתוו לגובה מי הנהר ואח"כ לטבול. הנקב פתוח בעת הטבילה). שלו, כב (מעין העומד, שאינו זוחל חוץ מחפירה אינו מטהר בו. מ. שמימי מקלחין למעין ומחוברין אינן מטהרין בו.). שלו, כד (ז. ע"י נקב כשפוח"ה או כמו"ר). שלו, כה-ז (ז. בין ב' מ. המחברים בשפוח"ה). שלו, כז (כשמים יוצאין ע"י טבילה ויחזרו אחרי הטבילה).

חידושים: קעג, ב (אם גל שנתלש חשיב ז.). רסא, א-ב (כשלא ישאר מ"ס וכשישאר. כשעוצר הז. ע"י דבר המקבל טומאה). רסא, ב-ד (הטעם שגל שנתלש ל"ח ז.). עי"ע מקוה (מעין).

זריעה

יו"ד: קסה, ג (מ. שיש בה מ"ס אינה נפסלת באלף סאין שאובין שנו. בה). קעד (כמו חטים שנטמאו ונזרעו נטהרו. אפ"ל שגם המ"ש שנבלעו בקרקע נטהרו מדין שאובין). עי"ע השקה.

חלחול

יו"ד: קסח (החופר בצד הנ. מתי נכשרים מהנ. לא ליפסל

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קא

במ"ש ובפחות ממ"ס. מי תמצית שלא פסקו).

חידושים: קעא, א-ב (החופר בצד נהר או בצד מעין וח. שבארץ מחבר המקוה עם הנהר או המעין מתי הוי חיבור). עיי"ע מעין. נהרות.

טבילה

יו"ד: קנג (כלה אם יכולה לטבול בז' קודם כניסת השבת קודם החופה). קסב, ה (ט. ע"ג ספסל וע"ג נסרים במקוה ובמעין). קע [קא, א] (ט. א"צ בארץ דוקא, דהא גל שנתלש מהני).

טבילת כלים

חידושים: קעב, ב-ג (ט"כ ברביעית דמקוה ביטלו אבל לא במעין, דסגי אף בכל שהוא). קעב, ג-ד (חילוק בין ט"כ מטומאה לט"כ הניקחין מעכו"ם).

טופח ע"מ להטפיח

חידושים: רנו, ד (מתי הוי חיבור).

טיט הנרוק

יו"ד: קסה, ד (אסור מדאוי לטבול בהן ומ"מ מצטרפין למ"ס).

חידושים: רנח, ג (טה"נ וטיט סתם המעורב במים). רסג, ד (כנ"ל).

ים

יו"ד: קסד, ב-ג (אם מטהר בזוחלין). קסח (הטעם דמטהר בזוחלין, נהרות עוברים בו, כל שעה הולכין ושבין. חפירה בצד הי. שפת הי.). קע [קא, א] (דין מעין).

אהע"ז ח"א: סח, ב (אם חשיב כאשבורן).

חידושים: קפא, א-ג (החילוקים בין י. לנהר). רס, ג (כנ"ל).

קב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ים שעשה שלמה

יו"ד: קסה, ב (רגלי השוורים נקובים אם הוי זוחלין. ע"י יוצאים המים ממעיין לים). קעו ח"א, ה (ע"י נקב שברגלי השוורים מחובר הים למעיין). קעו ח"א, יא (נקב כשפוח"נ סגי, ומה שעשו כמו"ר הוא כדי שיבואו המים בריות. ורמ"א ס"ל דהוא כיון שהעירוב לא נראה וכמו"ר לחוד סגי לבטל תורת כלי). קעו ח"א, יג (ביש"ש מהני כשפוח"נ למעיין אף שאינו מקיפו, כי בכלי שניקב א"צ שיהי מקיפו, או משום דבמקדש כה"ג שרי, או משום דהים לא הי' עליו תו"כ מעולם). קעו ח"ב, א (הטעם שהזקקו לנקב כמו"ר ברגלי השוורים). קעו ח"ב, ג (הי' מ. כשר מחמת החיבור למעיין, הנקב כמו"ר ביטלו מתו"כ, או שניהם יחד).

חידושים: קעז, ד (כנ"ל).

כלים

יו"ד: קסט א (צינור שיש בו כפיפה ואינו עשוי לקבלה). קעב [קג, א-ג (כ. אבנים אינן מק"ט ומ"מ הוי כ. לענין מ. ונט"י ומי חטאת. אם יש לחלק ביניהם גם לענין שבר כ. מ"מ בודאי אין לחלק בין מ. מי חטאת). קעג (ניקוי המ. בכ. נקוב). קעו ח"א, יד (שברי כ. ע"י יחוד מק"ט, ובנשברו עד שלא נהיו כ. לא מהני יחוד). קעו ח"א, טו-יז (פשוטי כ"ע אם מק"ט מדרבנן), קעו ח"א, יז (אם טבילה בכ. כשר מדאורי). קעו ח"ב, א-ב (טבילה בכ. המחובר למ. חילוק בין הכ. מוקף מהמ. או רק מחובר לו. אם צ"ל נטבל בתוך המ.). קעו ח"ב, ח (אפשר דכ"ע גדולים מק"ט מדרבנן. חילוק בין פשוטי כ"ע לכ"ע גדולים. משמשי אדם ומשמשי. עשוי לנחת ומשמש הקרקע). קעה, ד (פשוטי כ. עץ). קעו, א (מרזב עץ שחקקו ונסתם בעפר ונכבש).

פס"ד: רעו, א (פחות מכדי סיכת קטן). רעז, ג-ד (מים בכסות. מעין שעבר דרך כלי בלא כוונה).

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קג

כלים, טבילה בכלי שמעורב למקוה

יו"ד: קסו, ב (תיבה מנוקבת כשפוח"י בתוך הנהר ושופכים לתוכו מים חמים). שלג (כנ"ל).

חידושים: קעו, ב – קעז, ב (חילוקים בין מעין שהעבירו ע"ג השוקת למטבילין כ. בתוך כ. ולשידה תיבה שבים. חילוק אם הכ. קבוע או תלוש, אם הכ. החיצון צריך טבילה, אם גם הכ. החיצון נטבל, אם הכ. החיצון מוקף מהים. הפסול מה"ת או מדרבנן). קעז, ג (חילוק בין מעורב ע"י נקב מהצד לבין כ. שלם, ועוד חילוקים). קעז, ד – קעט, א (הטעם שאין מטבילין ע"ג ספסל שמעין עובר ע"ג). רסב, ב (אם צריך להטביל גם הכ. החיצון, אם המים צריכים להקיף אותו). רסב, ד – רסג, א (שפת הכ. החיצון למע' מהים, הים מקיפו. הנקב המחבר למע'. גיסטרא). רסג, ב (תיבה מנוקבת כשפוח"י בתוך הנהר ושופכים לתוכו מים חמים).

פס"ד: רעו, ג (מעין שמקלח לכ. אם הטבילה בו פסולה מה"ת). רעז, א-ב (אם צריך להטביל גם הכ. החיצון). עיי"ע גזירת מרחצאות.

כלים, כלי מתכות

יו"ד: קסב, א-ב (נטהרים בנקב כמוציא רמון, ול"ד לפשוטי כ"מ דמקבל ט). קסב, ג-ד (כלי עץ נקוב שמחובר במסמרים אם אזלינן בתר המסמרים שהם פשוטי כ"מ. חילוק בין משמש למעמיד). קסב, ה (מסמרים גדולים עשויים מתחלה לקובעם בבנין המחובר לקרקע, וכשמחוברים אין מקבלים ט).

כלים, מחובר לקרקע

יו"ד: קב (הטעם שדייק אדה"י שלא יהי תורת כלי לפני שקבעו, ושצריך לסתום בנסר ורק אח"כ בסיד, ושצריך לחבר התיבה גם לרצפה. קבעו ובסוף חקקו מועיל רק לשאיבה

קד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

דרבנן ולא לטבילה בכלי דאוי. כשעשינו מ. פה מילאו עפר כוי). קע [ק, ד] (קבעו ולבסוף חקקו אם מועיל רק לשאיבה דרבנן או אף בדאוי. טבילה בכ. מדאוי). קע [קא, א] (קבעו מהני בכ. מדרבנן, כמו בכ. שניקב או פשוטי כ. עץ, ול"יד לחקקו ובסוף קבעו דל"מ באיסור דרבנן). קע [קא, ב – קב, א] (חיברו לבנין המחובר לקרקע הי"ה כקרקע). קע [קא, ד] (כ. טמון בקרקע א"צ חיבור. חילוק בין נעשה לשמש הקרקע למחובר לקרקע. לשמש הקרקע מועיל רק לטומאה ולא להוציאו מתורת כ. לענין מ.). קעא (מחובר לקרקע רק מהצד סגי). קעב [קב, ג] (תרתי בעינן נקב המטהרו ומחובר לקרקע. וסגי במחובר לדבר המחובר לקרקע). קעב [קב, ד-קג, א] (קבעו ולבסוף חקקו אם מועיל רק לשאיבה דרבנן היינו ביש רוב בהכשר, ולא לטבול בתוכו). קעב [קג, א-ג] (מחובר לקרקע שאינן ניטלות עמו, שאם יטלוהו יתפרק, אינו מק"ט. ולפי"ז כשאין ניטלות עמו מותר לטבול בו, אלא דמסתפינא להקל למעשה לכתחלה). קעב [קג, ג] (אם צ"ל הנקב קודם שחיברו לקרקע). קעו ח"א, ח (חילוק בין נעשו לשמש הקרקע לבין מחובר לקרקע. משמש מועיל רק לטומאה ולא להוציאו מתורת לענין מ.). קעו ח"א, טו-יז (פשוטי כ"ע שקבעו בקרקע אם מק"ט. כ. שניקב שקבעו בקרקע אם טובלין בו. חילוק בין קבעו לקברו בארץ). קעו ח"א, יז (טבילה בכ. מחובר לקרקע אפשר דכשר מדאוי, ולכן בקבעו ולבסוף חקקו, וכן כ. מנוקב שקבעו בקרקע מותר לטבול בו. חילוק בין מחובר לכותל לבין כותל עצמו דהוי בנין גמור לכו"ע). קעו ח"ג, יג (קבעו ובנו עליו ואח"כ חקקו אם מהני לטבול בו. אצטרובלין). קעו ח"ג, טז (אם סגי בגררו וקבעו בארץ בלי חיבור. חילוק בין כ"ח לכ"ע. חילוק בין סתימת נקב לקביעה בארץ). קעו ח"ג, יז (קבורה בארץ בכ. מתכות. חילוק בין מחובר לקרקע למשמש הקרקע. חילוק בין טמונים לקבוע בקרקע. חילוק בין קבוע בקרקע לקבוע בבנין עצים. חילוק בין ב' או ד' דפנות דבוקים לקרקע).

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קה

שלו, כט (קבעו ולבסוף חקקו מהני רק בגי' לוגין שאובין דרבנן). שלו, לג-ד (אם סגי בגררו וקבעו בארץ בלי חיבור. חילוק בין כ"ח לכ"ע. חילוק בין סתימת נקב לקביעה בארץ). שלו, לד-ה (קבורה בארץ בכ. מתכות. חילוק בין מחובר לקרקע למשמש הקרקע. חילוק בין טמונים לקבוע בקרקע).

חידושים: רנט, ב – רס, א (קבעו ולבסוף חקקו אם מותר לטבול בתוכו. חילוק בין דף לתיבה קבועה בקרקע. כשניקב ולא הי' עליו תורת כלי מעולם).

פס"ד: רעו, א-ב (חקקו ולבסוף קבעו).

כלים, נקב המטהר

יו"ד: קסו, ב-ג (חצי טפח [כשפוח"נ] בלי כל סתימה, או טע"ט בלי סתימה קבועה. או ב' נ. א' כמו גענזענע פען שישאר פתוח והבי' טע"ט שישתם בעת הטבילה). קסו, ב (מ. בחבית גדולה חלולה המחוברת בתחתיתה למכסה נקוב. גודל הנקב. עשיית הנקב לפני החיבור לחבית. כשנסתמת בקרח). קסו, ג (באיזה אופן מותר לסתום הנקב בעץ ולפתוח בעת הטבילה). קסו, ה (לעשות הנקב במכסה לפני החיבור לחבית). קעא (סיד ל"ה סתימא וברזא של עץ הוי סתימה מעליא. פקק של עץ אינו מק"ט). קעב [קג, ג] (אפשר לסתום בסיד אבל לא בעץ). קעג (ניקוי המ. בכ"נ בכונס משקה או בכעדשה). קעו ח"א, א-ב (לענין טבילה בכ. – לפי הכ"מ ברמב"ם, או בכדי טהרתו [בכ"ח כמוציא זית ובכ"ע כמוציא רמון] או כשפוח"נ. עוד פי' ברמב"ם, בכ. המק"ט בכ"ט, ובכ"ע גדול שאמ"ט כמוציא רמון או כשפוח"נ שע"י מעורבים למ. לראב"ד רק כשפוח"נ שע"י מעורבים למ.). קעו ח"א, ב-ד (בכ. שאמק"ט בנ. משהו או בכשפוח"נ. חילוק אם הנ. הוא מלמטה או מהצד). קעו ח"א, ג (להרא"ש במ. סגי בנקב כ"ש כמו גבי מי חטאת). קעו ח"א, ו-ז (כ. מנוקב כיון דע"י יחוד הוי כ. לטומאה לכן הוי כ. לענין מ. ושבת ושבירת כלי במקדש. או דמה שיחדו לטבול

קו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מק"ט. מחובר לקרקע לא מועיל בזה, אבל מחובר למ. ע"י הנקב או שהים מקיפו ל"ח לזה). קעו ח"א, ט-יב (כ"ע שנ. כמו"ר אם טובלין בו בלא עירוב מ. עירוב מ. היינו שמחוברין או אף שרחוקים. עירוב מ. סגי, או דוקא כשהים מקיפו. חילוק בין כ. שלם לכ. שניקב). קעו ח"א, יג (לריטב"א לא מהני אפי' בנ. כמו"ר ומעורב למ.). קעו ח"א, יד (כשלא הי עליו תו"כ מעולם מהני נ. ומחובר לקרקע לטבול בו לכו"ע, דאז לא שייך גזירה דאתי לטבול בכ. וטעם דשיורי כ. וטעם שע"י יחוד מק"ט). קעו ח"א, יח (כ. שעשאן מתחלן נ. אם מק"ט. בתיבה העשוי להחזיק מים לכו"ע אין מק"ט). קעו ח"ב, א (כ"ע נטהר למ. בכמו"ר או כשפיה"נ). קעו ח"ב, (הטעם שהצריך אדה"ז לעשות נ. כמו"ר). קעו ח"ב, ג (בכ"ע וכ. נחושת בכמו"ר). קעו ח"ב, ד-ז (שיטת הבי"ד דסגי בכ"ע כשפיה"נ לענין מ. והרא"ש דסגי בנ. כ"ש כמו במי חטאת דפוסל בכונס משקה). קעו ח"ב, ח (גם בכ. גדול שאמ"ט צ"ל נ. כמו"ר משום גזירה או מדאוי אבל כ. אדמה וגללים סגי בשפיה"נ או משהו). קעו ח"ג, א (גם בלי השו"ע יש להעמיס שצ"ל נ. כמו"ר. טעם שכי אדה"ז טע"ט, שהוא כג' רמונים אחוזים זב"ז. בי פי' בזה). קעו ח"ג, יב (כ. שעשען מתחלה מנ. ומשפך אם מק"ט. סתימת הנ. בזפת בחרס, בעץ ובמתכת. סתם כ"ע בעץ. חילוק בין סתימת נ. לסתימת משפך בזפת). קעו ח"ג, יג (חילוק אם תחב עץ בנ. או שסומכו ומדביקו). קעו ח"ג, יד (כשאין ניטלין יחד. כשאין עליו צורת כ. כשנשאר בסתימה נ. ככונס משקה). קעו ח"ג, טו (טוב יותר שלא יהי מחובר העץ הסותם במסמרים). קעו ח"ג, יח (סתימה בסיד וגפסיס. חילוק בין כ"ע לכ"א. סתימה בעפר ונכבש. טוב יותר לסתום הנקב בתיבה בסמרטוטין ואבן ע"ג). שלג (תיבה בנהר, ב' נקבים בתחתיה א' בשוליו כ"ש וא' בתחתית הדופן ג' אצבעות זרת קמיצה ואצבע מתהפכות). שלד (סתימה בסיד וגפסיס. חילוק בין כ"ע לכ"א). שלו, כח (סתימה בזפת, סיד,

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קז

פרי, עץ, בכ"ח ובכ"ע). שלו, כט (סתימה אחר קביעותה בארץ). שלו, כט-ל (ע"י סמיכת עץ שאינה ניטלת עמה). שלו, לו (סתימה בסיד וגפסיס. חילוק בין כ"ע לכ"א. סתימה בעפר ונכבש. כסתימה אינה ניטלת עמה).

חידושים: קעו, א (סתימה בסיד ובעפר שנכבש). קעז, ג (בנקב המטהר אם צ"ל עירוב מ.).

מ' סאה

יו"ד: ח, ח (שהחזק להיות מימיו מתמעטים).

חידושים: קעב, ב – קעג, ג (אם בעינן מ"ס אף במעין, לכלים ולאדם).

מי תמציות

חידושים: קע, ג (מ"ת פחות ממ"ס שנפלו לתוכו ג' לוגין מים שאובין, אם העלו אותן להכשירם במי גשמים).

מעין

יו"ד: קסא (אם המ. נפסל בשאיבה. רבו עליו שאובין מטהר באשבורן כשנכנסו המים למ.). קסג, א-ד (מעין העובר על כלי נקוב מב' צדדיו גבוה מהשוליים, אם המים העוברים למע' נקי. ש. חילוק בין זה לדין מעין שהעבירו ע"ג השוקת. במעין שהעבירו כו' אם פסול מה"ת. חילוק בין זה לדין מטבילין כלי בתוך כלי). קסד, ב-ג (מ. שנפסק חיבורו אם מטהר בזוחלין ובמשהו. חילוק בין העבירו ע"ג בריכה והפסיקה לדין גל שנתלש. אם אדם צריך מ"ס במ.). קסה, א (כשמי המ. נכנסים לתוך תיבה דרך דפנותיה אם יש לה דין מ. חילוק עם הנסרים מהודקים. מ. לצד נהר אם יש לה דין מ.). קסה, ה (מ. שנפסק אם מטהר בזוחלין). קסה, יג (מ. עומד היינו שעומד מצ"ע ולא מצד הכתלים. מ. שלנו שע"י חפירה חשיבי מ"ח. ריבה עליו היינו שאובין או שהרחיבו. בתוך גומת המ. או מחוצה לה). קסה, יד (כשמוצאים מים ע"י חפירה מתי נקרא מ. כותלים

קח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מבצבים. כשמושכים ואינן רדופים. כשיש מים רבים ואינן פוסקים בשרב. כשחפרו לצד הנהר). קסז, ב (מי נהר וים שעוברים דרך גידי הארץ מקבלים דין מ. אם הבאר רחוק מהנהר כמו מאה אמה. דמי קצת לדין המשכה. בזוחלין גמורין אין לסמוך ע"ז אבל בנסדק וכיו"ב נ' להקל. דין מ. שמימיו מועטין וריבה עליהן והרחיבו מטהר באשבורן). קסח (החופר בצד המ. חילוק בין נוטפין טיפין לבין מתמצים וזוחלין). קעד (אם צריך מ"ס לאדם. מים שבגידי הארץ אם יש להן דין מ.). קעו ח"ג, ד (חורי המ. כמ. אפי' אין החיבור כשפוח"נ אבל כותל שביניהם שנסדק צ"ל כשפוח"נ במק"א). קעו ח"ג, יא (חורי המ. בפחות משפוח"נ וכותל שנסדק הוי חיבור רק לעצמן ולא להכשיר מ. הב'. צ"ע כשהחור מחובר למ. הב' ביותר משפוח"נ). שלו, כג (מ. שהרחיבו ע"י בריכה או צנור מטהר בכ"ש אבל לא בזוחלין, וכן במ. עומד במקומו). שלו, כז (חילוק בין חורי מ. לסדק בכותל).

חידושים: קע, ד – קעא, ג (הטעם שהחופר בצד נהר שרבו זוחלין על הנוטפין אין למקוה זו דין מ. והחופר בצד מ. יש לו דין מ.). קעא, א (החילוק בין נהר למ. שריבה עליו כו' שזהו במקום שהי' המ. מהלך בתחלה משא"כ בנהר). קעא, ב (מ. שרבו עליו שאובין והלכו למקוה אפי"ל שחזרו וניעורו השאובין ונפסלו). קעא, ד – קעב, ב (החופר בצד נהר מתי מקבלים המים הנובעים דין מ. חילוק בין מבצבץ לנובע וחילוק בין סמוך לנהר לרחוק ממנו). קעב, ב-ג (במ. לא ביטלו טבילת כלים ברביעית, ואף במשהו). קעב, ג – קעג, ג (אם בעינן מ"ס לאדם אף במ.). קעג, א (דוקא בנובע ולא בחלחולי). קעג, ג (אם נפסל בגי' לוגין בפחות ממ"ס). קעט, א – קפא, א (חילוקים בין מ. שהוא משוך כנדל ריבה עליו והמשיכו לנהר שרבו נוטפין על הזוחלין. שיטות הפוס'. מקור מ. ונהר). רנח, א-ג (כנ"ל). רס, א-ג (כנ"ל). רס, ד (כשבאין טפין בלי קילוח נקי נוטפין וכשר באשבורן). רסא, א (מקוה

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קט

המחובר למ. אינו מטהר בזוחלין). רסא, ד (חרדלית של מ. הוי לא זוחלין כ"א גם קטפרס, אם טובלין בו).

פס"ד: רעז, ב (באר שמימיו עומדים. מ. באשבורן). רעז, ג (מ. שעבר דרך כלי בלא כוונה). רעח, א-ב (דיעות הפוס' במ. המשוך כנדל וריבה עליו והמשיכו). עיי"ע זחילה.

מקוה שעל הפרווה

יו"ד: קסה, ב (המים נכנסים מצד א' ויוצאין מצ"א).

נהרות

יו"ד: קסד, ג (אם מטהר בזוחלין). קסז, ב (מי נ. שעוברים דרך גידי הארץ מקבלים דין מעיין). שלו, לא (החופר בצד הנהר מתי יש לו דין מ. ולא מי תמצית). שלו, לב (חילוק בין אמצע הנ. לצדדיו, תלוי אם הוא מחובר למי נ.).

חידושים: קע, ד – קעא, ג (הטעם שהחופר בצד נ. שרבו זוחלין על הנוטפין אין למקוה זו דין מעין והחופר בצד מעין יש לו דין מעין). קעא, א (נ. שרבו זוחלין על הנוטפין אם כשרים למי חטאת. החילוק בין נ. למעין שריבה עליו כו' שזהו במקום שהי' המעין מהלך בתחלה משא"כ בנ.). קעא, ג (נ. שרבו זוחלין על הנוטפין ועלה על גדותיו ע"י נוטפין אין לטבול במקום שעלה). קעה, א (אם הוי קטפרס או רק זוחלין). קעז, ב (כנ"ל). קעז, ב-ג (חילוק בין נ. שרבו נוטפין על הזוחלין דפסול למעיין שהעבירו ע"ג השוקת שע"ג השפה דכשר חוצה לו. בשוקת הפסול רק מדרבנן. בנהר פסול רק כשהי' עומד בלי הנוטפין. בשוקת המים היו כשרים רק שנפסלו). קעט, א – קפא, א (חילוקים בין נ. שרבו נוטפין על הזוחלין למעין שהוא משוך כנדל ריבה עליו והמשיכו. שיטות הפוס'). קפ, א (מקור מעין ונ.). קפ, ד (הטבילה בנ.). קפא, ב (אם הפסול ברבו נוטפין על הזוחלין הוא מה"ת). רס, א-ג (חילוקים בין נ. שרבו

ק' תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נוטפין כו' למעין משוך כנדל כו'. רס, ד (הטעם שלא נק' קטפרס). רסא, ד (כנ"ל). רסד, ג (טבילה בנ.).
פס"ד: רעו, ד – רעז, א (אינו קטפרס. חילוק בין נ. שרבו נוטפין על הזוחלין דפסול למעיין שהעבירו ע"ג השוקת שע"ג השפה דכשר חוצה לו). רעח, א-ג (דעות הפוס'. חילוק בין אמצע הנ. למקום שנתרחב ע"י הגשמים). ח"ג טו, ג (כנ"ל). עיי"ע חלחול. מעיין.

ניצוק

יו"ד: קסט, א (נ. שבתוך עץ חלול המחובר לנהר. חילוק בין גוד אסיק דל"א לגוד אחית דאמרינן. בין נ. לסגוס. בין נ. לקטפרס. לענין שאובין הוי נ. חיבור).
חידושים: רנו, ג (אם הוא חיבור לגבי עצמו. בפלאמפף [שהוא עץ חלול הנ"ל]. בכלי).

נתן סאה ונטל סאה בשאובין

יו"ד: קעא (לחוש לכתחילה לדעת הראב"ד. ישוב המשנה היו בעליון מ"ס כו' לשיטתו. הראב"ד בע"כ ס"ל כרי"ו דהשקה שנסתם אינו כשר). קעד (כשהמשיכו השאובין אין להחמיר).

עוקת המערה

יו"ד: קעו ח"א ד (פי' הרמב"ם).

פקק בדבר המקבל טומאה

יו"ד: קעא (באמצע פוסל ולא מהצד. ודוקא באביק המקבל והי' כלי קודם קביעתו).

קטפרס

יו"ד: קסט, א (חילוק בין ק. לניצוק ולטופח ע"מ להטפח. לענין שאובין הוי ק. חיבור). קעו ח"ג, ו (כנ"ל, לענין זוחלין, כ"ש, מ"ס. בניצוק ובמחוברין).

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קיא

חידושים: קע, ב-ג (חיבור ג' גומות שבנחל ע"י ק.). קע, ג (אם הנהר נקי ק.). קעד, ג – קעה, ג (חילוק בין הכשרת מים שאובין לבין הכשרת מקוה חסר, ובין ב' המקוואות פחות ממ' סאה לבין יש בא' מהם מ"ס). קעה, א (חרדלית משום ק. או משום זוחלין. אם נהר הוי ק.). קעה, ב-ג (שיטת הרמב"ם דק. אינו חיבור כי אין הזוחלין מערבין, משא"כ ע"י סילון דמניח ידו תחתיו אינן זוחלין וק. הוי חיבור). קעז, ב (אם נהר הוי ק.). רנז, ג (אם הוא חיבור לגבי עצמו עכ"פ. בכלי. סילון. אם אומרים גוד אחית). רנז, ד (הטעם דסילון הוי חיבור. שיטות הפוס'י). רנח, ד (כנ"ל). רס, ד (הטעם דנהר ל"נ ק.). רסא, ד (כנ"ל).

פס"ד: רעו, ד (נהר).

שאובין

יו"ד: קסא (כולו ש. אם פסול מה"ת. ס' ש. כשר). קסג, ה (ש. שהמשיכה. שיטות הפוסקים. בש. דרבנן אם מועיל המשכה). קסג, ו (קדמה המשכת מ"ש לרבייה. הכשר המ. ע"י שלג וקרח שהביאו בכלים. חילוק בין שלג לקרח שלכ"פ אין לעשות ממנו בתחלה. לא להפשיר הקרח ע"י מים חמים). קע (אם כולו ש. מדאו"י). קעו ח"א, יז (כנ"ל. אם הכלי מחובר לקרקע אפשר דכשר מדאו"י).

חידושים: רנט, ב (ה' שיטות הפוס'י מתי פסול מה"ת). עי"ע מעיין.

שלג

יו"ד: קסג, ו (זכורני כד הוינא טליא התיר אאזמו"ר הגאון נ"ע לעשות מקוה בתחלה ע"י שהוציאו המים מהמקוה והביאו שלג כו'. חילוק בין שלג לקרח). רסג, ג – רסד, ב (אם משלים למ"ס ואם טובלים בו לפני ולאחר שנמס).

ק"ב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שינוי מראה

יו"ד: קעג (מ. שכבר נפסלה בשאובין לא מועיל ש"מ ע"י יין).

שיעור מקוה

יו"ד: שלג (שתהיי התיבה מחזקת ס' סאה שהם ל"ה פוד. ארכו י"ד טפחים וגובה המים ז"ט, או ארכו פחות וגובה המים חצי אמה למע' מהטבור).

שלושה לוגין

או"ח: ט [טז, א] (נפלו לוג ומחצה בזה כו' ונתערבו ובין שניהם פחות ממ' סאה). הוספות: סח, א (ניקו המ. בכלי שא"מ וס' אם נפלו ממנו ג"ל, ס' דרבנן. דוקא בנפלו ג"ל בלי הפסק).

חידושים: קעג, ג (אם פוסלים גם במעין שאין מ"ס). קעד, א-ג (נפלו לוג ומחצה בזה כו' ונתערבו ובין שניהם פחות ממ' סאה). קעד, ב (נפלו ג"ל ונפסל, ונחלק והקוו עליהם מי גשמים מרובים). קעד, ג (עד שיצא ממנו מלואו ועוד, ועוד זה לכתחלה חצי לוג). קפא, ג-ד (ג' מ. בזה כ' כו' מדוע מה שנתערב אינו פוסל. כשהג"ל מהצד. אביק). רנח, ג (נפלו לוג ומחצה בזה כו' ונתערבו ובין שניהם פחות ממ' סאה). רנח, ד (מתי סגי במלואו ועוד ומתי לפי החשבון. אם אומרים בזה חני"נ ואפשר לסוחטו אסור). רנט, א (כשמנקין המ. בכלים מנוקבין הוי פ"ר דלא ניחא. רק מג' כלים). רסב, ב-ד (ג' מ. בזה כ' כו' מדוע מה שנתערב אינו פוסל. כשהג"ל מהצד. אביק).

תולין

יו"ד: קנז, ד (חילוק בין נפל ג' לוגין מ"ש בא' מב' מ. שת. הקלקלה במקולקל לדין אין ת. כתם בכתם).

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קיג

תיקון המקוה של רבינו הזקן

יו"ד: קב. קעב [קג, ג] (מאד הי מקפיד והיי מזהיר שיעשו מ. חמה הן מצד בריאות הגוף בדורות חלשים והן מצד הדין שלעוצם הקור ממהרת לטבול וא"א להקפיד כו'). קעו ח"א (טעם החומרא שלא יהי עלי תורת כלי מעולם, אף שהיא מנוקבת ומחוברת לקרקע). קעו ח"ב (טעם החומרא שיהי הנקב כמו"ר). קעו ח"ג, ב (אופן סתימת הנקב כדי להטיל מים חמים. אי מהגי דברים שהתקין בחייו). שלד (כוונת רבינו ז"ל ... שעייז יוכלו לעשותה חמה שזה תיקון גדול הוא לשמירת הנזק מצינים כו' ... וכש"כ בקור העצום דמדינתנו ... קצת קפידא מדינא). שלו, א (טעם החומרא שלא יהי עלי תורת כלי מעולם). שלו, כב-ל (אופן סתימת הנקב כדי להטיל מים חמים).

תפיסת ידי אדם

יו"ד: קסט, א (כששואב מהנהר עיי עץ חלול ובחללו עץ שהאדם מגביה. פוסלין רק בשנתלשו ולא במחוברים, אפי' בנצוק וקטפרס). קסט, ב-ג (בניצוק בר ניצוק שלא במתכוין). שלז (זילוף בידי אדם ובהמה הוי ככלי). רנח, ג (כופה קנקנים שבראש הגג. בהמשכה. בלא הגבהה). רסג, ב-ג (אם פוסלין גם בלי כלי. סגוס. טיט).

פס"ד: רעז, ג-ד (בלי כוונה. סוחט מכסות. זורק בחפניו). רעת, א (גי שיטות הפוס' בענין זילוף).

עיי"ע הווייתו עיי טהרה.

ק"ד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

פרק שנים עשר מבצע תיקוני מקוואות

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

בשנות מלחמת העולם הראשונה רבו הנוודים מערי הספר של רוסיה ופולין לערי רוסיה הפנימית. העיירות שהתיישבו בהם היו, עד אז, מחוץ לתחום מושב היהודים ולכן לא היו בהם לא מקוואות ולא שאר מוסדות הדת. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שלח אז את הג"ר יעקב לנדא לעיירות האלו, להשתדל לבנות שם מקוואות ושאר מוסדות הדת, כמסופר במבוא ל"אגרות-קודש" אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה ע' 6-9.

הדבר התחיל בגי אדי"ש שנת תרע"ו. למחרת כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"ה אגרת אינב) אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהר"צ נ"ע:

תמול קראתי את יעקב קורנעצער [לנדא] ודברתי אתו, והוא מבין את הענין, ואחר ש"ק הבע"ל יסע א"ה על חדש ימים.

נסיעה זאת היתה רק כדי לברר את מצב היהדות בעיירות שאליהן גלו הפליטים, וממנה חזר לרוסטוב לפני חג הפסח, כמסופר בזכרונותיו (קובץ יגדיל תורה, נ.י. חוב' נב ס"י לז).

כשחזר מהנסיעה ערך סקירה והצעות (נדפסה כנספח לאגרת הנ"ל). בסקירה הזאת רשם את מספר היהודים שיש בכל מקום שביקר ואת מצב היהדות במקומות האלו.

בקשר למקוואות מסכם:

בפלך וואראנעזש ... בכל מקומות הנזכרים לא הי' מקוה – לבד בעיר וואראנעזש. ובאסטור"ג, זיעמליאנסק,

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קטו

וואלויקי וניזשניעוויצק הייתי עוד הפעם בדבר
המקוואות ביחוד...

בפלך טומבוב ... בבאריסגלועבסק יש מקוה מכבר, אם
כי רחוקה מהעיר. בקוזלוב עשו כעת מקוה והיא עשוי'
בטוב, אולם באוסמאן הי' שם איזה מקוה, קטנה ביותר,
מכבר, ועתה נשרף הביהמ"ד הישן ואין להם כעת מקוה...

והולך ומפרט את מצב ההתעוררות ליהדות בכלל ולבניית
מקוה בפרט, בכל מקום שביקר בו.

אחר חה"פ נשלח שוב הגר"י לנדא לאותן עיירות. הגיעה
לידינו רשימה של 8 עיירות שרשם הרבי "מקומות מהנודדים
שאין שם מקוואות" (ח"ב אגרת תנז), כמו"כ הגיעו לידינו
מכתבים שכתב אל הגר"י לנדא, עם הוראות מפורטות איך ומה
לעשות (שם אגרת תנח; תעח), ומסיים:

**ובד"כ ישתדל למהר מלאכתו ולבוא לפה, כי עוד
המלאכה מרובה כו', והשי"ת יהי בעזרו.**

לצורך הדבר הזה יסד הרבי ועד מיוחד מנגידי אנ"ש
בפטרבורג, שבראשם עמד החסיד ר' שמואל מיכל טריינין. אליו
סיפר הרבי את תוצאות הנסיעה הזאת, בכ"ח סיון (אגרת א' נח):

**עסק המקוואות הולך בכבודות. מיד בבואי כתבתי לאיזה
מקומות שיכתבו הסמיעטא [הצעת מחיר] כמה שיעלה,
ומה שביכולתי ליתן ע"ז, ולא הי' תשובה, ושלחתי את ר"י
לאנדא, ובמ"א ישב יותר משבוע, והי' מניעה מהבע"ב, שלא
נתאספו ולא מצאו מקום המוכשר לבנין המקוה, והעיקר
הוא מפני שהמקומיים רחוקים מזה, והבייעזשינצעס
[הנודדים] רפה ידם מאד, ו[ע]ם כל התמרמרותם על העדר
הדבר, אין להם הרמת רוח ר"ל, וע"ד ולא שמעו כו' מקוצר
רוח כו', ויום ליום אני מקווה שיבוא באיזה ידיעות,
ושנתחיל א"ה במלאכת הקדש הזאת.**

קטז תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ושוב כותב בח"י תמוז (אגרת אינו):

בדבר בנין המקוואות, בד"כ הולך והדבר בכבדות, עד שמקבלים ידיעות מהמקומות, ועד שבאים לידי איזה הסכמה והחלטה, ושום דבר אינו נעשה על המקום לפועל, ובהכרח לשלוח אליהם, וזה לוקח זמן והוצאות רבות.

ועוד ממשיך הרבי לספר בפרטיות את מצב השתדלות בניית המקוה בכל אחת מהעיירות, כמה השתתפות בהוצאות נתן, וכמה עדיין צריך, ומסיים:

והלואי שיתעוררו בעוד מקומות בהדבר הגדול הזה, ולפי הנשמע במקומות שלא יש מקוואות (שזה כמעט בכל מקומות הנוודים) נעשים דברים נוראים ר"ל, ואם הי' לנו כסף רב, כמו שיש להקאמיטעט הראשי, היינו צריכים ליתן כל כחותינו על הדבר הזה, לאפרושי את אחינו מהאיסור הנורא הזה ר"ל.

כך נמשך במשך כל שנת תרע"ו ושנת תרע"ז. הגיעו לידינו שתי רשימות אשר רשם הרבי אודות המקומות הזקוקים לעזרה ואלו שעזרו להם בבניית המקוה (ח"ב אגרת תסד וח"ה אגרת איסו*).

על סיכום המצב בקיץ תרע"ז מדווח שוב אל ראש הועד החסיד ר' שמואל מיכל טריינין, בער"ח תמוז (אגרת איעא):

כבר שלחתי פ"א ליסט מהמבקשים על תקוני מקוה, וכעת אני שולח הוספה ... היום נוסע ר"י לאנדא לוואלויקא בדבר תקון המקוה, ויש לי ע"ז תקפ"ה ה[ובל].

ובי"ב מנ"א (אגרת איעד):

הנני לעורר את כבודו עוה"פ בדבר ענין המקוואות, אם השיבו לאותן שכתבתי לו.

בחורף תרע"ח השתדל כ"ק אדמו"ר מוהרש"יב נייע לייסד

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו ק"ז

אגודה מיוחדת "עדת ישראל" שתעסוק בחיזוק היהדות, ורשם תוכנית מפורטת לאגודה הזאת (ח"ב אגרת תצח), ובה גם ההחלטה בקשר לטהרת המשפחה (עמ' תתפא):

האגודה תתענין בטהרת המקוה, לעורר את העם בהדבר הגדול הזה שהוא יסוד כל היהדות, ובו תלוי גורל כל הדור הבא, ולתקן מקוואות טהרה שיהיו בתכלית ההכשר ועל צד הנקיון.

מסכם את הדברים כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, באגרת שכתב בח' מני"א תרפ"א (אגרות-קודש ח"א אגרת פג):

בעת המלחמה, ובאו כמה מאחינו שיחי' בפלכי רוסיא, שלא הי' שם מקווה וכו', ושלא איש מיוחד ויסד מקוואות (במקומות שונים כ"ב מקוואות).

כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע

התקופה שלאחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בי' ניסן תר"פ, היתה מרה וקשה ברוסיה, מלחמת אזרחים, רעב ומגיפות, והתחלת הגזירות של המשטר החדש נגד היהדות.

על כס נשיאות תנועת חב"ד ישב כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שפעל בכל יכלתו לעורר ולעודד את היהודים על חיזוק היהדות בכלל ובפרט על שמירת טהרת המשפחה ובניית מקוואות.

בי"ט מ"ח תרפ"ב כותב אל תושבי רודניא (אגרות-קודש ח"ד אגרת ה'פה):

כולנו כאחד יודעים את התורה והמצוה לנו, בדבר טהרת בית ישראל, הנוגע בנפש כל אחד ואחד מישראל ממש, וכאשר במחנם בית הטבילה נתקלקלה וצריכה תיקון, וכבר יש לכם קורות במה לתקנם, התעוררו עם

ק"ח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

קדש ועשו ועד מיוחד, אשר ישתדל בתקנת הבית טבילה,
אשר זה נוגע לכל אחד ואחד מישראל.

עשו אסיפה מכל העיר ובחרו באיזה אנשים, אשר הם
יביאו אל הפועל תיקון בית הטבילה. ובגלל הדבר הזה יברך
הש"ת פועל כל אחד ואחד ויצליחהו בכל אשר לו.

כעבור ימים אחדים כותב להם שוב (שם ח"י"ג אגרת
ד'תרמח):

ע"ד בית הטבילה, היא עצלות נוראה, וראויים הם הבע"ב
והרבנים שי' לגעור בהם על התרשלות כזו, ואין לך דבר
שעומד בפני עבודה ותעמולה ... ובאשר הוד כ"ק אאמ"ר
הרה"ק זצולקללה"ה נבג"מ זי"ע הי' משתדל בדבר מקוואות

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קיט

ליסדם ולכוננם, הנני מרחיק¹ להשתתף בבנין המקוה, ומכספו הנני ליתן בסף מאה אלפים ר"כ, אשר ידעתי כי מה הוא והוא רק למען להשתתף בזה, ויתחילו בשעטומ"צ לעשות בזה והשי"ת יצליחם.

בעיר לאזניא סגרו את המקוה בעל כרחם, ובי"ט מ"ח כותב אל רב העיר מו"ה אברהם קלאצקין (הי"פ):

ספר לי דבר הסגר בית הטבילה במחנם, דְּבַר שהכאיב את לבי במאד מאד, ולא ידעתי מה עלי לעשות בזה, ולו יכולתי הכל עשיתי, ולא הי' דבר נשגב מאתי לעשותו. והדבר יפלא לי במאד, באיזה אופן, ובאיזה חוק יכולים היו לסגור בית הטבילה, לא אדע. עד כמה שחקרתי פה, אין איש יודע מזה, והוא רק מעשה איש רע ובליעל, שעשה זאת על חשבון עצמו בלי שום יסוד חוקי. ואפשר יש דברים בזה, אשר לא אדע.

והפלא עוד יותר על הבע"ב ועם הקדש שלא ישימו לב לזה. הלא כל עם ה' יודעים כי טהרת בית ישראל נוגע לכל אחד ואחד מישראל, ועם ה' כולם קדושים, מגדלם ועד קטנם לבם מלאה אהבה לה' ולתורתו, ובהתעוררות קלה מתעוררים, ואם עוד לא נתתקן הדבר פלא הוא. והשי"ת יעורר לב אנשי העיר בחסד וברחמים, ויתעוררו לתקן את זה בהקדם האפשרי, והשי"ת יצליחו.

בשנת תרפ"ג חל שיפור קטן במצב, המלחמה נגמרה הרעב הוקל והמגיפה נעצרה, אמנם מוסדות הדת הנהרסים טרם הוקמו.

את המצב באותה שעה מבכה כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, במכתב כללי שכתב בכ"ב טבת (אגרות-קודש ח"א אגרת קיד):

(I) ר"ל הנני יוצא מגדרי ונותן מקופת כ"ק אדמו"ר הרה"ק.

קכ תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

אמנם רחוב היהודים עודנו חרב – ר"ל – ומה גם בעירות הקטנות ברוב פלכי המדינה, אין ידם משגת לבנות הנהרסות לתקן בתי הכנסת ולהבדיל בתי הטבילה.

במשך השנה פנה רבינו למוסדות צדקה במדינות שונות, בבקשת עזרה להקמת מוסדות הדת הנהרסות, באחת מאגרות אלו (ח"א אגרת קכו) מסכם:

הבתי טבילה בכל העיירות עומדים במצב גרוע ושפל במאד ודורשים תמיכה ועזרה נכונה, והנסיון הראה דכאשר נותנים עזרה גם קטנה נעשה התעוררות גדולה בכל עיר ועיר.

אמנם העזרה לא הגיע, וביי אלול תרפ"ג כותב הרבי אל המשפיע הרש"ז הבלין בארה"ק (שם אגרת קכח):

הישמע או היראה כזאת במחנה ישראל עם קדש אשר זה כשמונה חדשים שנשלח הקול-קול יעקב בכל מרחבי המדינות בבקשת רחמים בעד נשמת ישראל, ולא הגיע אף עזרה היותר קלה ... קבלתי הרבה והרבה מכתבים במאד אשר ממש כמה חדשים שאין בית טבילה, ומהם שנה, ושנה ומחצה, וענין כמעט שנעשה הרגל והסכם, ונרעדתי על זה.

וראיתי אשר בהרבה מקומות יכולים לתקן זה בעזרתו ית' בדבר מועט ... ועזרתי בכמה מקומות ... ועוד היום הנני מקבל ריבוי מכתבים בבקשת עזרה ולא ידעתי מה לעשות. בעבודתי המצומצמת הלזו נעשה התעוררות גדולה במאד במאד בבקשת עזרה עוד יותר ויותר, וכסף אין במה לענות להדורשים.

בחורף תרפ"ד פנה רבינו באגרת ארוכה אל אני"ש בארה"ב, בה מתאר את כללות המצב, וגם את מצב המקוואות (ח"א אגרת ג'תשפה):

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קכא

התבוננו נא ידידינו יחיו, בצערואנין אחד (שהוא בערך ארבעה וחצי דאללאר) יכולים להחזיק בית טבילה בעיר שיסיקו אותה ב' פעמים בשבוע, והנסיון הראה כי כאשר עוזרים בעזר מועט, אז מתעוררים דיירי העיר ומשיגים כחות שלהם, כי לב ישראל פתוחה היא לכל דבר טוב.

שוב מספר באגרת שכתב בג' כסלו תרפ"ד (ח"א קנא):

דבר המקוואות ותיקונם ... בקיץ העבר מאחר הפסח, שלחתי מכתבי התעוררות לכמה וכמה גלילים, לרבנים ונכבדים, בדברים המעוררי' את הלב, ואשר אליהם החובה והמצוה לעורר איש איש בעירו ומקום מגורו, וגם יבואו בכתובים את מכריהם איש איש בגלילו והקרוב אליו, ויצעקו אל בני' עד מתי ח"ו יכלו זרעם כו'.

והולך ומפרט את מצב המקוואות בעיירות קאראלעוויץ, חרסון, וואראניז' וסומי, ומסכם:

סוף דבר אשר בכל הארבעה מקומות נעשו מקוואות ת"ל וס"ה עלה זה כסף מזומן בערך ששה צער' (לבד השילוח) ורק יגיעת כתיבת מכתבי התעוררות.

באותה שעה קיבל הרבי בקשת עזרה לתיקון מקוה בקיוב, והרבי השיב (שם אגרת קנח):

בדבר הבתי טבילה, הנה אנכי כתבתי וכותב אבל עוד טרם נעניתי במענת עזר, ובכ"י ויום הנני מקבל מכתבים מעיירות שונות קטנות וגדול' צועקים ככרוכיא להושיעם בעזר תיקון הבתי טבילה, ומה אוכל לעשות ... היום קבלתי מכ' מהרב מלמד שי' מעיר חארושקופקה פלך פאדולי' בדרישת עזרה על מקוה ... להרב מאוורוטש שלחתי צערואנ' אחד על תיקון מקוה.

הגיעו לידינו כמה מכתבים בתוכן זה: "ומאד אתענין לדעת

קכב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מצב ביה"ט במחנם, והאם משימים לב על זה כראוי" (אגרת קפז). "אודות בית טבילה במחנם ... בקשתי להודיעני איך הוא מצב הדבר כהיום" (אגרת ריד). "אודות בית טבילה במח' הט' מאד מאד אצטער על זה שלא אוכל להיות בעזרם בענין זה במאומה, ורק הנני להודיע את אשר הורה הנסיון, כי כאשר ימצאון שלשה חמשה אנשים אשר יתנדבו עצמם לעורר בקרב אזרחי מחנם הט' על דבר הבית טבילה ברור לי הדבר כי בזמן קצר יהי' להם בעזרתו ית' כל הסכום הדרוש לצורך זה. והאפשר הדבר אשר בעיר ואם בישראל כמחנם הט' – כן ירבו – יהיו בלא מקוה" (אגרת ריט). "האפשר הדבר אשר ח"ו וח"ו לא תהי' להם בית טבילה" (אגת רכד). "ובדבר בית הטבילה, הגם כי אין לי מקור מפורט עדיין בזה, בכ"ז חפצי לדעת כמה צריך לעלות בנין בית טבילה ... וכמה דרוש עזר מן הצד, והאם יש מי שבקי בההלכה ובהפועל של בנין בית טבילה כדין" (אגרת רפט).

וכהנה מכתבים רבים באגרות-קודש של השנים ההם. סקירה כללית על מה שפעל במשך שנות הגזירה (תרפ"ב-ז) בעיירות רוסיה, נדפסה שם בנספח לאגרת שיט (עמ' תקעג-ד). ועל המצב משנת תרפ"ח ואילך – בסי' תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית פרק לח.

*

גם אחרי נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מרוסיה, בראשית שנת תרפ"ח, המשיך לעזור ולעורר בדבר תיקוני המקוואות ברוסיה, למרות כל הקשיים והרדיפות ברוסיה נגד הדת, כאשר המשטרה החשאית היתה סוגרת את המקוואות בעיירות רבות.

כך כותב בי"ז טבת תרפ"ט (ח"ב אגרת תכא):

חוסר המקוה במחנם הט' מבהיל הוא עד למאד, ומכאיב הלב מאד מאד. עיד גדולה כן ירבו לטובה ולברכה ירדו

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קכג

פלאים בירידה עצומה כזו מה שאין בינת אדם משיגו, וזאת אומרת כי חסרו המעוררים האמיתים, אשר באמת כאשר היו מעוררים הי' הדבר הגדול והנורא הלזה מתתקן, ויהי' בעזרנו אשר נוכל להושיע לאלו הדרושים עזרה.

גם בשנים הקשות יותר, כשהתרבו המאסרים של אנ"ש ברוסיה, ממשיך היי הרבי לכתוב להם בדבר המקוואות בשפה מסתורית וברמזים. כך כתב להם באגרות רבות בשנים תרצ"ג-ו (ח"י"א אגרות ג'תתקטז-יז; ג'תתקצה; ד'סב; ח"י"ג ד'תשדמ"):

מאד אתענין לדעת המצב דמ"ם סאה ... הנני מתגעגע לידע המצב דמ"ם סאה ... נהניתי במאד מאד מתיקון ביה"ט והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר ... ואתענין לדעת מהנעשה אתו עמו בכלל והמצב בדבר בית טבילה בפרט ... שמחה גדולה גרם לי הידיעה טובה כי נגמר הרעמאנט של הבית ט' ובטח משתמשים בה.

ברוסיה נוהלה העבודה הזאת באותה שעה ע"י נציגו של הרבי הגרש"י ז"ל. בקיץ תרפ"ד ביקשו הרבי (שם אגרת ג'תתקפד) לשלוח לו:

רשימת העיירות שיש שם בתי טבילה, והעיקר במקומות שלא נמצא, באיזה אפשרות הי' להשיג זאת.

וכהנה באגרות רבות. אמנם לא רק את יהודי רוסיה היי מרבה לעורר לעמוד במסירות נפש נגד סגירת המקוואות, כי אם גם מחוץ לגבולות רוסיה הרבה לעורר על אודות תיקוני מקוואות. כך כותב לאנ"ש בריגא (ח"י"ג אגרת תתל):

שמעתי כי עניני המקוה עזובים, היינו שהיו זמנים שהי' דוחק בהסקה, והקול נשמע בין הנשים כי המקוה קרה ועלולים ח"ו להצטנן, והי' לי מזה צער גדול.

וממשיך לספר את דברי כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב אודות

קכד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

המס"נ שנדרש על הדבר הזה. ובאגרת נוספת כותב לאחד הרבנים (חי"א אגרת ד'דש):

בדבר שאלת בנין מקוה, התחלתי להשתדל בזה, לקרוא א' הגבירים שיש לו אחוזת יער סמוך למחנם ולבקש מאתו שינדב ע"ז, אבל לסבות שונות עדיין לא הי' אצלי, וא"א לסמוך ע"ז, ומוכרח שתהי' התחלה מהעירה גופה ומהעיירות הסמוכות, וביחד יש לקוות להשי"ת שיצא מה.

אל רבה של ראקשיק, השד"ר הרב שמואל לויטין כתב (חי"ד אגרת תתקכ):

שמוע שמעתי אשר ת"ל עלה בידי ידידי שי' לתקן את ביה"ט ונהניתי במאד מזה, ובטח מתענין ידידי שי' לעורר אודות שמירת הטהרה, ובבקשה להודיע מזה.

באותו תוכן כתב באגרות רבות, שאין להסתפק בתיקון המקוה, כ"א צריך להשתדל ולעורר את הנשים להשתמש במקוה. כך כותב לא' מאנ"ש בארה"ק בשנת תרח"צ (חי"ד אגרת תתקעז):

במענה על מכתבו המבשר אשר בנין המקוה נגמר ת"ל, וכבר משתמשים בה. בשורה גדולה היא לי, אבל אין זה מספיק עדיין, וצריכים להניח כחות גדולים בהשתדלות מרובה ובתעמולה עצומה בלי הרף, שכל הנשים הצריכות טהרה ישתמשו בהמקוה.

בנושא הזה של התעמולה ועבודה בטהרת המשפחה פנה באגרת מיוחדת אל כמה אדמו"רים וגדולי ישראל בשנת תרח"ץ. באגרת הזאת כתב (חי"ד אגרת תתקצג):

ידידי כ"ק שליט"א יודע עד כמה נפרצו בעו"ה חומות של טהרת המשפחה בישראל ... ועלינו – כמו על כל אחד מרבני ישראל – החובה והמצוה בשעה זו לבא אל בני

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קכה

ובנות ישראל, הנדכאים והנשברים, בדברי התעוררות של תשובה ... ולמען אשר יהי' ביכולת הקהלות לתקן ולחזק עניני טהרת המשפחה, הנני מציע אשר כל הקהלות והעדות במרחבי עולם יתאגדו לחבורה אחת, ועם מס האמור בהצעת הקול-קורא שהנני מצרף בזה.

ובזה הנני מצרף הצעת קול-קורא אשר יואיל נא כ"ק שליט"א לעיין בו, ולהגיד חוות דעתו אם להשאירו כמו שהוא או לגרוע או להוסיף, ויואיל לשלחו אלי חזרה ואז אשלחנו לכבוד הגאונים שליט"א לחתום עליו.

באותו קול-קורא (אגרת תתקצד) מתאר את המצב הכואב בענין המקוואות וטהרת המשפחה ברוב הקהלות, ומסיים :

על כן החלטנו ליחד ולאגד כל קהלות הקדש בכל העולם לחבורה אחת מיוחדת לשם טהרת המשפחה, ותכלית זאת החברה תהי' בעזה"י:

לבנות מקוואות מחדש בכל מקום שנתישב כעת מישראל, ובישובים קטנים שאין ידם משגת.

לחזק בדק הבית במקוואות שנתישנו, בקהלות שצריכות לעזר.

ולהדפיס ספרי דינים והתעוררות בכל מדינה ומדינה כלשונה.

לא נודע לנו אם תוכנית זאת יצאה אל הפועל, בשנה שלאחריה כוסו השמים בערפל והתחילה מלחמת העולם השניה, ובשלהי חורף ה'ת"ש ניצל הרבי והגיע לארה"ב.

*

מיד עם הגיע כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נייע לארה"ב, בט' אד"ש ה'ת"ש, התחיל להתעסק, בין השאר, בתעמולת תיקוני מקוואות

קכו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

וטהרת המשפחה.

ימים אחדים אחרי הגיעו לנ"י. בעצם יום הפורים, כתב רבינו מכתב אל הרב ד"ר יאנג (ח"ה אגרת א'קסו):

יום ועש"ק העבר בקרני ידי הנכבד הרב לוקשטיין שי', ובין יתר הדברים שדברנו בעניני חזוק היהדות דברנו גם על אודות מצב טהרת המשפחה. אבל מה נשתוממתי לשמוע ממנו אשר בגלילו, שהוא בגליל ידידי שי', אין כלל בית הטבילה, אלא שזה משך זמן אשר כבוד ידידי והרב לוקשטיין והרב גאלדשיין והרב האפמאן מתעסקים ועובדים לכונן בית טבילה בגלילם.

הרבי מזרזו להביא את בניית המקוה לידי גמר, ובקשר לסיום בניית אותו מקוה כתב באותו קיץ לפחות 18 אגרות (ח"יב אגרות ד'תי. ד'תיז. ד'תיט-כג. ד'תכט. ד'תלו-מג. ד'תנא. ח"י"ד ה'רצה), כולל מכתב-כללי לתושבי השכונה (ח"ה אגרת א'ר), לעוררם ולזרזם על התמיכה בסיום בניית המקוה הלוה.

באותה שעה עסקו גם בוואשינגטון בבניית מקוה. הרבי כתב בקשר לזה אל הרב יעקב עוזר דובראו (ח"ה אגרת א'ריח):

נהייתי לשמוע אודות גמר בית הטבילה החדש במחנם הט', ובודאי נכון ונחוץ הדבר במאד מאד לסדר חגיגה פומבית בסעודה ערוכה, ולהזמין נואמים מפורסמים בשפה המדוברת ובשפת המדינה ולהזמין המעמבערס מכל בתי הכנסיות ואגודות נשים, והעיקר הצעירות מדור החדש, אשר רובן ככולם אינן יודעות כלל ענין טהרת המשפחה במקוה כשרה.

ובהמשך לזה כתב עוד כמה אגרות באותו תוכן (שם אגרות א'רכט. א'רל).

כל זאת במחצית השנה הראשונה לבואו לארה"ב. בתוכן

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קכז

דומה, אודות בניית המקוה בעיירות שונות, קוראים אנו באגרות מרובות במשך השנים ת"ש-תש"י.

כ"ק אדמו"ר זי"ע

גם בסדרת אגרות-קודש של כ"ק אדמו"ר זי"ע קוראים אנו מאות אגרות של זירוז ותמיכה בתיקוני מקוואות, ובעיקר על התעמולה בין הנשים בעניני טהרת המשפחה.

את האגרות האלו אפשר למצוא לפי מפתח הענינים הכללי ערך מקוה וערך טהרת המשפחה.

בתור דוגמה, יועתקו בזה כמה אגרות מהשנים הראשונות לנשיאות כ"ק אדמו"ר זי"ע:

ח"ה אגרת אישנא (י"ז טבת תשי"ב):

בנוגע לענין המקוה, ונצטערתי במאד על מה שמתעכב הדבר, וכידוע שענין טהרת המשפחה הרי אין זה ענין ומצוה פרטית, כ"א נוגע למהות וחיי הילדים הנולדים, וכן ג"כ משפיע על מהות וציור הכללי של הבעל ואשתו, וכמבואר בכמה ספרים בנגלה וגם בנסתר. וידוע ג"כ מה שפסקו אפילו האחרונים (עין יצחק חאו"ח ס"ג) וגם מבין העולמ'שע, אשר מותר למכור בית הכנסת בשביל לסדר ענין של מקוה.

ח"ו אגרת איתקלו (ג' אייר תשי"ב):

בנועם נודעתי ... בנין מקוה במחנם הט' באגאטא, אשר נכנסים הם בועד לענין בנין המקוה. ובטח למותר להאריך בגודל ערך ענין זה, אשר נוסף שזהו אחת מהמצות העיקריות שבתורתנו הקדושה, הנה טהרת המשפחה וכל ענינים הקשורים בזה הוא אחד מעמודי התווך, שבזכותם ועל ידם יש בכח עם ישראל לסבול את כל קושי ועול

קכח תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

הגלות ולהיות בריאים בגופם ובנשמות ... ומפני כל טעמים אלו, הרי ההקדם בבנין המקוה ביפי' והתעמולה שישתדלו בקיום מצוה זו מוכרח ביותר, וכל טרחה כדאית בשביל להביא הענין לידי גמר טוב ולהקדימו עד כמה שאפשר.

שם אגרת א'תשעז (יג מנ"א תשיב) :

שמח אני לצרף בזה המחאה ... לבנין המקוה שלהם ושכלולה – שכלולה כוונתי לצאת גם דיעות המהדרין.

ח"ח אגרת ב'תמט (א' אד"ר תשי"ד) :

הנני ממהר לענות עליו כיון שהוא נוגע לטהרת בנות ישראל, אשר אין כדאי להמשיך עוד השק"ט ודו"ד, ותומ"י להתחיל בהתקונים שעליהם כבר יש הסכמה.

ח"י אגרת ג'קפט (ט"ו טבת תשט"ו) :

קבלתי מכתבו בהנוגע להמקוה טהרה בוויניפעג, וכתבתי לשם לעשות בזה ולהודיענו הפרטים ... לפלא שאינו מזכיר סיום הענין בפאטסוויל וכותב אני גם לשם להוודע מהמצב ואחכה לבשו"ט.

שם אגרת ג'רכב (כ"ה טבת תשט"ו) :

היות ווי אין וויניפעג איז שווער מיט א מקוה, איז דאס א געלעגענהייט אז מען זאל דארט בויען אויך א מקוה.

שם אגרת ג'שיד (כ"ט שבט) :

מ"ש בדבר המקוה כשרה, הנה גודל הענין מובן שאין צריך אריכות וכל השתדלות הנצרכה בזה כדאית היא, ובמילא תקותי חזקה שיעשה בזה במרץ ובזריזות ויפה שעה אחת קודם.

ח"י אגרת ג'תקצז (א' תמוז תשט"ו) :

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קכט

כדאי להשתדל ע"י המעטת מחיר הכניסה ושיפור התנאים שם כו' להגדיל המספר ככל האפשרי, ונוסף על עצם הידור המקוה יש ללמד את האשה המשגחת על הטבילה דינים הנחוצים בזה, ולהורות שתודיע לכל אחת ואחת מהמבקרות את כל הדינים.

שם אגרת ג'תרלד (י"ד תמוז תשט"ו):

מצער מה שמתעכב ענין בנין המקוה במחנם הט', והרי אין אתנו יודע כל יום עובר שמתאחר הבנין, גודל התועלת שהי' יכול להיות בהקדם הדבר.

ח"י"ב אגרת ג'תתקלב (ז' כסלו תשט"ז):

מה נבהלתי כשבקרני ימים אלו הרב דהעלמיץ שי' (הדר עתה בקלעוולאנד) ועל שאלתי אמר לי שלא שמע מאומה אודות מקוה במחנו הט', ולכן ירא הוא לחשש שעדיין לא נעשה דבר ... ומה שכותב שמצב הרוחני בשפלות וכו', הרי אדרבה זה טעם נוסף ועוד מגדיל את האחריות שלו לתקן הענינים, כיון שהשאר אינם יודעים מגודל וחומר הענין...

כמדומה שמאז כתב שהוצאות הכרוכות בענין המקוה הוא לערך חמש מאות דולר, ומוכן הנני בעזה"י להשיג הלואה על סכום זה על מנת שישלמו אותה במשך 20 חדשים, ואפשר באופן כזה יקל עליו לעורר את נקודת היהדות אשר בלב כאר"א מישראל, בכדי להביא בפועל ענין טהרת בני ישראל, שהוא ג"כ הכנה לקיום היעוד וזרקתי עליכם מים טהורים, ויה"ר שיהי' בהקדם ובשלימות.

*

בשנת תשל"ה ביאר הרבי בשיחה מיחדת (ראה לקוטי שיחות ח"י"ג עמ' 259-260), את החובה שיש על כל אחד להתעסק

קל תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

בתעמולת "טהרת המשפחה". מאז נקבע הדבר לאחד המבצעים הקבועים, אשר כל שליח חייב להתעסק בו.

*

נסיים את הפרק הזה בדברי כ"ק אדמו"ר זי"ע, שכתב באגרות-קודש חיי"ט אגרת מב:

עד כמה התענינו בזה רבותינו נשיאינו זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, ונפלא הענין – שאפילו אלו מהם שמכמה טעמים לא רצו לפסוק דינים, ועד כדי כך, אפילו כשהי' הכרח לפסוק דין, מסרו הנוסח לרב שיאמר הוא שכן הוא הדין, יצאו מכלל זה עניני מקוה טהרה, שהתענינו בזה בתשומת לב מיוחדת, שלחו שו"ת, הוראות מפורטות וכו' וכו'.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קלא

פרק שלושה עשר

מכתבי רבני חב"ד

[לפי סדר הא"ב של שמות המשפחה!]

הגה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי

רבו של כפר חב"ד ארה"ק

ב"ה יום א' כ' סיון ה'תשנ"ח, כפר חב"ד ארה"ק

כבוד הגה"ח ספרא רבא רשד"ב שיחי' לוי, מנהל ספריית
ליובאוויטש

קבלתי את עלי ההגהה של ספרו "תיקוני מקוואות לפי תקנת
רבותינו", ואפשר להעיר בזה:

(א) מ"ש רבינו הזקן שהמים כשרים שבמקוה יהיו בגובה יותר
משבעה טפחים, יש לעיין אם לדעתו ה"ז גם להוציא מחשש
מרודד, ולפי"ז גובה האוצר התחתון צ"ל לא פחות מקצת יותר
משבעה טפחים. שוב ראיתי שמובא בפרק התשיעי של הספר,
שאדמו"ר מוהרש"ב ני"ע כתב שלא חששו לחומרת הרא"ה
בהשקה למרודד.

(ב) מ"ש ברשימת הרב לנדא ס"ב, שיהיו שני נקבים טע"ט,
ומ"ש ס"ד שנקב ההשקה ישימו בשיש. לכאורה הכוונה שרק נקב
אחד הוא בשיש, והשני הוא ברצפה עצמה. וכמ"פ קרה אשר
הבלן החליף השיש ולא ידע שהחורים הם נקבי ההשקה לכן

(II) בכמה מקומות תקנתי בפנים – לפי מכתבים אלו, שנתקבלו בין הגהה
להדפסה.

קלב תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

עושים שנקב אחד הוא קבוע ברצפה. שוב שמעתי שכך הוא גם במקוה שברוסטוב.

ואולי הטעם שדייקו שהנקב יהי בשיש, בכדי שעי"ז יהי אפשר להוציא את השיש, כשיצטרכו לנקות את הבור התחתון, אבל אי"ז לעיכובא. וכהיום שישנם אפשרויות אחרות להוציא את השיש, יכולים להיות ב' הנקבים בהרצפה, ואז בטוח יותר שישארו לתמיד.

ובאשר לשיעור של הטפח, כיון שלקמן סי"ד כותב ששיעור האמה היא 62.3 ס"מ, א"כ הטפח הוא 10.4 על 10.4 ס"מ, וצריך להקפיד בשיעור הזה להשקה, וכדאי שיהי יותר גדול, מכיון שלמעשה, בעובי הבטון שהוא בדרך כלל 20 ס"מ קשה להקפיד שבכל העובי יהי אותו שיעור נקב. והרי לדעת אדמו"ר מוהרש"ב הטפח על טפח הוא עיקר הכשר המקוה.

ג) משי"ש ס"ד שהמים יעלו על גדות הרצפה, ומה שהביא בהערה שם מאגרות אדמו"ר, שתהי נתינת המים למקוה כשרה, לפי"ז לכאורה יש להקפיד ב' דברים: א) שלאחר שמסיימים להמשיך המי גשמים למקוה ועולים המים על גדותיהן בתוך מקוה העליונה, לא לשאוב כל המי גשמים שבמקוה העליונה ולהשאיר קצת כדי שתהי נתינת המים שאובים למקוה כשרה. ב) כל פעם שמריקים המקוה העליונה, לא להוריקה לגמרי. וצ"ע איך ינקו את רצפת המקוה. וצ"ע.

עוד מבואר שם "ואת השיש הזה יסירו לגמרי בזמן מילוי מי הגשמים לתחתונה דרך עליונה". כנראה חשש שלהשיש הזה יהי איזה שהוא דין כלי, והרי אינו קבוע, לכן הקפיד להסירו לגמרי.

ולמעיר דאע"פ שהי באמצעו נקב ההשקה שהוא טפח על טפח שמבטלו מדין כלי, בכ"ז צוה להסירו לגמרי. וראי למ"ש לעיל ס"ב שהנקב בהשיש לא הי בקפידא דוקא לכן צוה להוציא השיש, כיון שיתכן שהנקב השני יהי בהרצפה.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קלג

ד) משי"ש ס"ז, להעיר שבתיקוני המקוה של אדה"ז לא הצריך המשכה עבור מים החמים, ואולי כיון ששם שופכים את המים החמים לתוך מי סאה מים כשרים שנמצאים כבר במקוה, בלי השקה כלל. או ששם התיבה היא בחפירת מי המעין קשה יותר לעשות המשכה.

ה) משי"ש ס"ח שצריך ראוי לבלוע, לא הבנתי דבשביל להכשיר מצד כח אדם א"צ לראוי לבלוע (ואולי מדובר שם בצינור, ולהוציא מחשש שאובין, ולפי"ז כשיוצקים תעלה מביטון א"צ לזה, ועי"ש לפני"ז ס"ז). שוב ראיתי באגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה אגרת א'קא, שמאריך בזה ומסיים "ומשום חששא דחששא מפני שמנענע את המים ... או משום שסופו לצאת כולה, ודאי מהני בהם המשכה".

ו) משי"ש ס"י"ד במ"ש בצינור עשוי מלט ראוי לבלוע, לכאורה הכוונה לתעלת יציקה עשויה ממלט, שנקראה במשנה (פ"ד מ"א) ובפוסקים בשם צינור (ואין הכוונה לצינור ממש).

ולענ"ד בכל אופן כשהאוצר רחוק מהמקוה (מצוי ביותר) וצריך להמשיכו ע"י צינורות ומוכרח כו"כ ארכובות בדרך (וראה שם ס"י"ג שהזהיר שלא יהי' על הגג דברים המעכבים את המים, ולכן הצריך אח"כ המשכה), נכון לעשות בהצינור גופא נקב פותח טפח לבטלו מתורת כלי, ולאחר שקבעו בקרקע אפשר גם לסתמו בצמנט וכיו"ב (כפי שמובא בספרו פרק שני בהערה בשם הרה"ק הר"ה מפאריטש), ולפני הכניסה למקוה לעשות המשכה של ג"ט ע"ג קרקע הראוי לבלוע.

וכ"ז כשיש ארכובות בצינורות. אמנם כהיום שישנם הרבה אפשרויות חדשות, כדאי להשתמש בתעלות יציקה, ומה שפחות בצינורות.

ז) בקשר לגובה המים במקוה, מ"ש בפרק עשירי השיעור 140 ס"מ (חצי אמה למעלה מטיבורה), המקובל במקוואות בארה"ק

קלד תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

הוא כמדומה לא יותר מ-120 או 110 ס"מ. והשיעור המובא כאן, הוא רק במקוה קטנה שא"א לטבול בה מושכב על הארץ, כ"א מעומד.

ח) בקשר לאורך המקוה, מה שכתב בפרק עשירי שצ"ל 180 ס"מ מתחלת המדרגה התחתונה עד הכותל שכנגדה, זאת מנין לו, ומדוע לא יצטרפו המדרגות התחתונות כשתשים ראשה עליהם. ושאני מנידון רבינו הזקן, ששם הירידה היא ע"י סולם וא"א לדעת כמה הי' שם בין שליבה לשליבה. אבל בזמנינו בכל אופן בארה"ק גובה מדריגה בערך 18-19 ס"מ, לא ידעתי אם שייך כ"ז.

ומ"ש ברשימת הרב לנדא ס"ה שאורך המקוה צ"ל 142 ס"מ (מלבד המדרגות), היינו דוקא כשהמים אינם גבוהים במקוה, ולכן צריכה להניח ראשה על המדריגה התחתונה. משא"כ אם המים גבוהים 110 ס"מ, שאז יכולה להניח ראשה על המדרגה השניה והשלישית, וא"כ אין צ"ל 142 אורך המקוה מלבד המדרגות.

וכנראה שאדמו"ר חשש שמא לא יהיו המים גבוהים מספיק, וחשש זה הוא בעיקר במקוה שעל פי תיקונו, כי המקוואות שההשקה היא מן הצד הרי נקב ההשקה הוא גבוה ומוכרחים להגביה המים לגובה הנקב לפחות, משא"כ כשהבור למטה הרי בשיעור מקוה לבד מספיק מעיקר הדין.

ועכ"פ במקוה שאין בה שיעור זה עד למדריגה התחתונה צריך להקפיד על גובה המים של לפחות 110-120 ס"מ כפי המקובל.

ט) בקשר להוראות נוספות כמדומה לא הביא הכתוב בשיחת חה"פ תרצ"ו עמ' 129, אשר הקפידו שכניסת המי גשמים לא יגעו בברזל, ולא גילה לנו טעמו, ויש להאריך בזה בכו"כ פרטים. ומצוי בהרבה מקוואות בזמנינו שעושים בהפתח של האוצר רעמיל מברזל, וכן לפעמים נוגעים המים בכניסתם

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קלה

בראדיאטורס.

(ו) כדאי הדבר להעיר אשר הבונים המקוואות יקפידו לצקת המקוה העליונה והתחתונה יחד, דכשאינם יוצקים ביחד יש חשש זחילה בהחיבור ביניהם.

לענין חסר כו"כ דברים ועצות פרקטיות בקשר לבנין המקוה. ויש להאריך בזה הרבה.

מרדכי שמואל אשכנזי

קלו תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

הגה"ח הרב אברהם יוסף הלוי העלער

חבר הבד"צ קראון הייטס וראש כולל אברכים

בי"ה עשי"ק חיי סיון ה'תשנ"ח פה ברוקלין יצ"ו
כבוד יד"נ הרהגה"ח ר' שלום דובער שי' לוי

אחרי הברכה וכו'

ראיתי קונטרסו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו",
וכמעט שלא הניח כלום.

ובכ"ז לחביבותא דמילתא אציין, דבקונטרס "קובץ רז"ש"
כותב הגרז"ש דווארקין ז"ל (בעמ' 44) דהחילוק בין השקה מן
הצד להשקה מלמעלמ"ט הוא דמקוה ע"ג מקוה הוא באמת
מקוה אחת ולא מקוה הנכשרת ע"י השקה, וההפסק שבינתיים
הוא רק להפסיק בין האויר החם שלמעלה, ובמילא אין העליונים
ותחתונים מתערבים, אבל בבור השקה מן הצד המקוה נכשרת
ע"י השקה.

ובשו"ת מנח"י (ח"ו סי' צ) הביא זה בשם רב גדול אחד, וכתב
שסברא זו אין לה שום יסוד ושאין חילוק בין חיבור מן הצד
לחיבור באמצע ע"ש.

וזכורני שסיפר הגרז"ש ז"ל הנ"ל, שסברא זו שמע מפי כ"ק
אדמו"ר זיע"א, במענה לשאלתו האם יש מעלה שבור התחתון
יהי דוקא תחת בור הטבילה או יכול להיות גם תחת בור מי
גשמים שמן הצד, דהיינו שבצד בור הטבילה יהי שני בורות מי
גשמים זע"ז (וכמו שבנה כן הגאון בעל מנח"י הנ"ל, והוסיף עוד
בור הזריעה מצד שני, דלפ"ד יוצאים בזה כל ההידורים, כולל
המקוה של אדמו"ר הרש"ב נ"ע. ורבים נמשכים אחריו עד היום
לבנות מקוה של ד' בורות כידוע). וע"ז השיבו כ"ק אדמו"ר

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קלז

זיע"א שאינו כן וכנ"ל.

ויעוי בספר החשוב "מקוה מיס", שנדמ"ח בשנת תשנ"ב (בעמ' סג ואילך), דלאחר שמבאר היטב סברא הנ"ל כתב שאין זו סברא מחודשת, וכבר נזכרה בכמה גדולי אחרונים ע"ש. ועוד מבאר שם לפי דרכו הא דהצריך אדמו"ר מהרש"ב נ"ע נקב טפח על טפח ע"ש.

ומהגר"מ אשכנזי שי' האב"ד דכפר חב"ד שמעתי לבאר עפ"ד הש"ך בהלי אבלות סי' שע"א סק"ד, דכשיש פותח טפח בין בית לעלי נחשבים כחדר אחד ע"ש (וכמדומה שכבר נדפס באיזה מקום משמו).

ואסיים בברכה

יוסף אברהם הלוי העלער

קלח סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

הגה"ח הרב עזריאל חייקין

ראב"ד בריסל, בלגיה

ב"ה יום א' די תמוז ה'תשנ"ח

אל כבוד הרה"ח וו"ח וכו' נו"נ הרב שלום דובער ש"י לוינ,
ספרן ספריית רבינו

שלום רב!

מאד נהנתי לעבור על ספרו תיקוני מקוואות לפי תקנת
רבותינו, המסודר בטוב טעם, שמכין לדפוס, שהואיל להראות לי
בהיותי בבית רבנו על ג' תמוז דהשתא.

אמנם לא היי זמני בידי ללמדו בעיון הדרוש, מ"מ לא אמנע
עצמי מלכתוב איזה הערה.

ברשימה ע"ד בנין ותיקון מקוה בסעיף ד, נידון הדיוק שהמים
יעלו על גדות הרצפה, והביא בהערה השאלה איך יהי כשרוצים
לנקות רק העליונה, הרי מוציאים כל המים ולא נשאר מי גשמים
על הרצפה.

ואולי יש לומר שבזה יש תועלת גם במקוה של בור ע"ג בור
כאשר עושים גם מקוה מהצד, אשר משם נכנסים מי העיר
(הקרים והחמים) דרך זריעה ומקוה העליונה, ואז אולי כבר אין
כל כך קפידא שתהיי הרצפה מכוסה במי גשמים תחלה.

בברכה

עזריאל חייקין

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קלט

הגה"ח הרב יהודה ירוסלבסקי

יו"ר ועד רבני חב"ד בארה"ק

ב"ה יום א' כ"ז סיון ה'תשנ"ח

לידי"ע הגה"ח מוה"ר שלום דובער ש"י לויין
ספרן ראשי ומנהל ספריית ליובאוויטש

שלום רב וברכה!

בנועם קבלתי את הקונטרס שעומד להו"ל בענין מקוואות,
וברצוני להעיר איזה פרטים בדרך אפשר:

א. כפי שראינו את המקוה אשר בנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב
ני"ע, בעת ביקורינו ברוסטוב, הנקב שדרכו באים מי העיר אל
המקוה, הוא בגובה 79 ס"מ מרצפת המקווה. ז.א. שבנו
מלכתחלה באופן שגובה מי המקווה יהי פחות מ-79 ס"מ, ולכן
הצריך אשר הטבילה תהיי רק בשכיבה כדג, וכפי שכתב רבינו
הזקן בתיקוני המקוה שלו, אשר גובה המים יהיו 7 טפחים
והטבילה תהיי בשכיבה (משא"כ בעמידה צ"ל המים בגובה זרת
למעלה מטבורה).

ב. נלע"ד הטעם שרצה רבינו ני"ע, שמי העיר יגיעו למקוה דרך
המשכה, עפ"י מש"כ החת"ס בתשובותיו (יו"ד סי' ריד), שאם
באים המים בהמשכה, אזי גם להראב"ד אין חשש של נתן סאה
ונטל סאה. עיי"ש ד"ה ומאי דקמן. וכן נוהגים כיום ברוב
המקוואות שבונים (ראה מש"כ בס' הגהות על שו"ת חת"ס, מה
שהקשו על החת"ס בזה ומה שיישבו).

ג. אעפ"י שלפי תיקון רבינו ני"ע גם מי הגשמים וגם מי העיר
באים למקוה דרך המשכה, מ"מ בנה באופן ששניהם באים
ממקומות נפרדים. ונלע"ד הטעם לזה, כדי שלא תהיי אפשרית

קמ סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

מציאות, שבעת המשכת מי הגשמים אל האוצר, תהיי בתוך תעלת ההמשכה שארית של מי העיר.

ד. ברשימה של הגר"י לנדא מבואר אשר ההמשכה של מי העיר היא "בתוך הקיר". ולמעשה מצאנו שם רק הנקב שבתוך הקיר, אבל לא מצאנו את המשך התעלה של גי טפחים (כמבואר בשו"ע סמ"ה-ו), עבור המשכת מי העיר. ויתכן שהיה המשך תעלה שנהרס.

יהודה ירוסלבסקי

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קמא

הגה"ח הרב משה יהודה ליב לנדא

רב אב"ד בני ברק

ב"ה יום א' י"א תמוז ה'תשנ"ח

כבוד הרב שלום דובער שי' לוי

קבלתי את עלי ההגהה של ספרו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו", וברצוני להעיר:

א) בענין האם המים מן המקוה העליונה מתערבין בתחתונה, הדבר תלוי במשקל הסגולי של מי הרשת בכל מקום, כגון בארה"ק מי הרשת כבדים הרבה ממי גשמים. מעניין לדעת משקל מי הרשת ברוסטוב ביחס למשקל מי הגשמים.

היי אצלי יהודי מדרום אמריקא שבנה דגם מקוה מפלסטיק שקוף בור ע"ג בור, כדי להוכיח חילוף המים, והוסיף צבע במים שבעליונה, וראו כמו חוט דק יורד כל הזמן מן העליונה לתחתונה, והוא מפני כובד המים.

הוא רצה לחדש שיוסיפו מלח במי הגשמים, אך לא הסכמתי בגלל שיטת הראב"ד במכות גבי חבית בים.

בפרט לפי הוראת כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א לכוין זרם המים מול נקב ההשקה קשה להבין, זה ודאי יגרום להחלפת המים בבור. ובפרט כאשר ישנם שני נקבים בין העליונה לתחתונה, אי"כ זרם המים בנקב אחד יגרום ליציאת מים מן הנקב השני, וצ"ע.

ב) בענין אם הנקב בין העליונה לתחתונה הי' עגול או מרובע, יש בניירות של כבוד אבי הגה"ח זללה"ה שרטוט של המקוה, ובע"ה אחפש ויתברר הספק.

ג) בענין נקב וסתימה במקוה, שהביא מהצ"צ שאין בזה חשש

קמב סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

ומתיקוני המקוה של אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע שלא יהי שום נקב, הנה אינו דומה ברזא בין מים למים (עיי צ"צ סי' קעו ח"ג אות ו), ואילו במקות אדמו"ר מוהרש"ב שולל נקב לחוץ.

משה יהודה ליב לנדא

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קמג

הגה"ח הרב חיים אליהו לנדא

ר"י בישיבת תורת"ל כפר חב"ד

ב"ה יום א' י"א תמוז ה'תשנ"ח

כבוד הרב שלום דובער שי' לויך

קבלתי את עלי ההגהה של ספרו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו", וברצוני להעיר:

(א) ע"ד תדירות החלפת מי האוצר, אמנם אינני זוכר ששמעתי בבירור באיזו תדירות היו מחליפים המים מהמחסן של מי הגשמים, אולם, כידוע מתוך רשימת אמו"ר הרב ז"ל שהי' אוצר מים רזרווי "מחסן" בחצר, שממנו המשיכו המים לבור התחתון (כפי הנראה לע"ע, המחסן הזה בחצר הרסוהו הגויים ואינו קיים).

וברוסטוב בדרך כלל אין מחסור בגשמים, ועכ"ז עמד בקביעות על שלחן הרבי נ"ע בחדרו ברומטר, ובפירוש לצורך ובגלל המקוה. ויש ברשימות אבי הרב זללה"ה שפעם אחת בהיותו בחדר הרבי שאל אודות החלפת המים (מתוך המחסן) ואמר הרבי: וואס וויזט דער ברומטר?

ואגב, בהסב השיחה אז אודות הברומטר ומהותו אמר הרבי, שעניין אותו לידע מהותו, ופירקו לראות, ואמר שיש בו כסף חי (כספת) המפעילה אותו ואמר הרבי "איך בין נתפעל גיווארן פון דיא התכללות פון דעם תמים דעים", והמשיך מילא כאשר בחוץ יבש והברומטר מראה לצד הלחות שצפוי גשם, הנה הרגישות שלו גדולה יותר והוא כבר מרגיש את הלחות, אבל כאשר בחוץ גשם שוטף והלחות גבוהה, והברומטר כבר מתחיל להראות על יובש... ונפלט מפי אבי זללה"ה "און דאס איז מרגיש דוקא דער דומס", והשיב הרבי "דאס רעט מען דאך". סיפור זה שמענו מפיו פעמים רבות.

קמד סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

והנה בודאי וכמובן מאליו שאילו הי' מדובר על החלפה אחת או שתיים בשנה ויש מחסן רזרווי, לא הי' צריך ברמוטר קבוע לשם כך... אלא ודאי משמע שהחלפת המים היתה תדירה הרבה יותר.

(ב) בדבר חשש הדברי חיים ושיטתו:

הנני לספר מה שאני בעצמי הייתי נוכח בהזדמנות של בקור שערך אבי הרב זלה"ה אצל האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בקרית צאנז (וגם בנו ממלא מקומו בארה"ק הי' נוכח), והוסב השיחה בענין המקוה, והתלונן שחסידי צאנז בפ"ת (כמדומה לי שהמדובר הי' על פ"ת), רוצים מקוה שתהא מתאימה לשיטת הד"ח, והיות ששם המקוה היא בור ע"ג בור ועובי התקרה האמצעית היא כעין הסילון המחבר שני מקוואות זו ע"ג זו. ואבי השיב שאינו כן אלא בנידון דידן אין אלו שתי המקוואות אלא מקוה אחת ממש, והאריכו בשיחה אודות זה.

מספר שעות לאח"ז כשחזרנו לביתינו, טלפן אל אבי בנו של האדמו"ר מקלויזנבורג בשליחות אביו, ואמר, שעבר שוב על הרשימה הנודעת של אבי הרב זלה"ה, ואמר שאם אמנם עושים בדיוק כפי הכתוב שם, זה בודאי טוב גם לפי דעת הדברי חיים.

(ג) לפני שהרבי ני"ע החליט לבנות המקוה בור ע"ג בור, הי' דיבורו אל אבי וספר אשר דעתו נוטה לעשות בור ע"ג בור. אולם דן בזה עם הרב הגה"ח ר' מנדל חן הי"ד, והוא הביע דעתו להעדיף בור השקה מן הצד (כנראה שהרבי ברוב ענותנותו רצה דוקא שרב יסכים אתו). אבי ז"ל העלה אז הסברא שיש עדיפות בבור ע"ג בור מחמת שינוי הטמפרטורה במים. הרבי נהנה מרעיון זה וקבלו. ואז נפלה ההכרעה למעשה לבניה באופן הידוע.

חיים אליהו לנדא

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קמה

הגה"ח הרב הלל פּעוּזְזֵר

רב קהלת חב"ד בצרפת

ב"ה יום שלישי שהוכפל בו כי טוב ערב ראש חדש תמוז תשנ"ח

לש"ב הרשד"ב נ"י לוי, והי' חכם ומדעתו מבין

קבלתי קונטרס תיקוני המקוואות, בירור הלכות בכל אות ואות בשלושה עשר פרקים כפתור ופרח, באופן מסודר וברור ופה רך במקוואות כמה מעלות טובות, בהלכות והידורים לנשים צובאות ואבוהון דכולהו מקוה דרוסטוב, נתגלתה בחקירה וראש טוב

יש שפקפקו בהתקנה דמקוה ע"ג מקוה, מפני שמי גשמים הם קלים ממים שמנהרות ומעיינות היוצאים בבקעה ובהר, שיש בהם תערובת חמרים חמרים, מהם מלוחים מהם מרים (כידוע לכל, ורשום ע"ג בקבוקים מים מינירלים), משא"כ מי גשמים שמתמתקים בעבים, אע"פ שאד יעלה מן הארץ, ממימי אוקיינוס (ב"ר פ"ג ועוד).

ועפ"ז במקוה ע"ג מקוה שהמים התחתונים הם מי גשמים, שהם קלים מהעליונים, הם עולים למע' וסוכ"ס הם מתערבים, אע"פ שהם צוננים והעליונים חמים.

אבל הרי כ"ק הרש"ב אמר שמחמת שינוי מדת החום "רחוק הדבר שיתערבו", דהיינו ששינוי מדת החום פועל נגד ההתערבות בין התחתונים להעליונים, והתנגדות זו היא חזקה מאד, שהרי אנו רואים כשמוסיפים מים חמים למקוה מוכרח לערב החמים בצונן, ומצד עצמם המים העליונים הנשארים למעלה הם חמים מאד וא"א להכנס אע"פ שלמטה עדיין קר מאד, וזה ידוע לכל.

וגם הרי המי גשמים הבאים מהגגות יש בהם הרבה עפרורית ופיח עשן, ולא הכל שוקע למטה, והאבק הדק נשאר מעורב עם המי גשמים, וא"כ אין המי גשמים קלים כ"כ כמו בעצם הווייתם בעבים.

קמו סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

עכ"פ הרש"ב לא אמר שהמקוה ע"ג מקוה אין כלל תערובות המים, ועפ"ז הכינו אוצר מי גשמים להחליף אותם מזמן לזמן.

אבל נ"ל לומר יותר מזה, שמכיון שהחשש בני"ס וני"ס הוא מצד מראית עין (כמ"ש בכ"מ), והיינו כשני"ס וני"ס בידים. אבל גם במקואות עם הנקב מן הצד הרי אנו רואים איך שע"י הטבילות נכנסים ויוצאים המים, ומתערבים השאובים עם המי גשמים.

והנה אם הי' טבע המים החמים והצוננים להתערב זב"ז, הרי ג"כ זה נראה, ואי"ז כמו ני"ס וני"ס בידים, ואפילו לא ע"י יציאת וכניסת המים על ידי הטבילות, אבל מ"מ ע"י שהמים החמים מתקררים ג"כ נראה במוחש שנתערבו זה עם זה, אבל מכיון שטבע החמים והצוננים שלא להתערב, אין ניכר שום תערובות מים במים, ואין שום מראית עין.

ואע"פ שלא משמע כן מהלשון של הרשימה של הר"י ז"ל לנדא, אבל הרי אין זה לשונו של הרש"ב, שהרשימה נרשמה בשנת תש"ח, כשלשים שנה אחר הוראות כ"ק הרש"ב (כך כתוב בקונו פרק עשירי. ואע"פ שזה לא מסתבר, אבל עכ"פ אין זה דווקא לשונו של כ"ק הרש"ב נ"ע).

קשה לי מ"ש כ"ק אדמו"ר זי"ע (באג"ק ח"א ו'תסב, וכבר נדפס קודם בלקו"ש) "לסדר שיפלו המים שאובין ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון", ולא הבנתי, הרי זה ממש היפך ממה שאנו משתדלים שלא יכנסו מים שאובין לאוצר התחתון, שהרי הם מתערבים תומ"י עם כל המים שבאוצר התחתון. ובפרט אם הם באים מצנור, שבאים בכח וזרם חזק. ושאלתי לחכמים ואין פותר.

הלל פעוזהנער

בברכה

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קמז

הגה"ח הרב עזריאל זעליג שארפשטיין

רבה של סינסינעטי, אהי"א

ב"ה כ"ח סיון תשנ"ח

אל כבוד ידידי הנעלה והחביב הרה"ח אי"א נו"נ וכו'
מוה"ר שלום דובער ש"י לוי

הנה ראיתי את הקונטרס בענין תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו, אשר יגע ובירר כמה ענינים נחוצים, ומברר כמה ענינים בטוב טעמא ובסברא ישרה, לכן הנני מעוררו כי הדברים ראויים להדפיסם ורבים יהנו מאורו.

החותם בכבוד התורה ולומדיה
עזריאל זעליג שארפשטיין
הרב דועד העיר סינסינעטי, אהי"א

**סדר מכירת
חמץ לפי תקנת
רבותינו**

קג סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קנא

ב"ה

פתח דבר

לקראת כנס הרבנים-השלוחים השלישי, ביום א' כ"א אדר שני, אשר בו עומד להתקיים בעזהי"ת יום עיון בהלכה מעשית, לדון בהלכות הפסח, הכשר הבית לפסח, מכירת החמץ, ומוצרים הכשרים לפסח,

מוציאים אנו בזה לאור קונטרס "סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו", אשר ממנו יוכל כל אחד ללמוד איך לסדר בעצמו את מכירת החמץ לנכרי לפי תקנת רבותינו, ובו נדפס גם נוסח שטר מכירת החמץ לנכרי, שטר הערב קבלן ושטרות ההרשאה, ביאור תוכנם וסדר המכירה.

הקונטרס נערך ע"י הרה"ת ר' שלום דובער לוי, והוגה ע"י כמה מחברי ועד רבני ליובאוויטש.

ויה"ר שכינוס זה של תלמידי חכמים יעזור לכל אחד מאתנו בקיום השליחות, כרצון המשלח כ"ק אדמו"ר נשיא דורינו זי"ע, ונזכה זעה"ן זיך מיט"ן רבי"ן למטה מעשרה טפחים, בגאולה האמתית והשלימה במהרה בימינו ובקרוב ממש.

ועד רבני ליובאוויטש

יום א' ד' אדר"ש ה'תשנ"ז, ברוקלין נ.י.

קנב סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

הסכמת הרה"ג הרב הלל פעווננער שליט"א רבה של קהלת חב"ד בצרפת

בי"ה ט' אדר"ר א' לסדר ת'דיב'ר'י איל' כיל' ח'כ'מ'י' לבי
תשנ"ז לפ"ק

ראיתי והנה מגילה עפה, את הכל עשה בעטו יפה,
הוא ניהו הרב שלום דובער נ"י לויך,
חכימא דיהודאי וספרא רבא, איש האשכולות צנתרא דדהבא,
מפתח וחותרם מעשה חרש אבן.

מנהגי מכירת חמץ כהלכה, את אשר לעיכובא ככה,
ואשר כן הוא המנהג והמדה, כי הדר הוא לכל חסידיו,
מפי סופרים ומפי ספרים, להאיר לארץ ולדרים,
כי ממנו ישקו העדרים, שלוחי הרבי ורבני ערים.

ויתבדרון שמעתתי' בעלמא, לדעת בכל פרט על מה,
עושים ככה מילתא בטעמא, לא מצוות אנשים מלומדה לקיימה,
ולהבין גם לאשר לא שאלו, ויברך השם את פעלו,
עד כי בקרוב יבוא שילה, ויודע ה' את אשר לו.

הלל פעווננער

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קנג

סדר מכירת חמץ לפי תקנת רבותינו

המנהג לפני תקופת רבינו הזקן

סדר מכירת החמץ לנכרי שאנו נוהגין בו, אשר אחרי הפסח מחזיר הנכרי את החמץ לישראל, נתקן לראשונה על ידי בעל תרומת הדשן (סי' קכ):

מי שיש בידו עניני חמץ סמוך לפסח וקשה עליו לבערם ורוצה לתתם לנכרי חוץ לבית ... ישמרם לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתנה לו ... רק שיתנם לו במתנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט.

תקנה זו שתיקן בתרומת הדשן הובאה ונפסקה גם בשלחן ערוך סי' תמ"ח ס"ג, ודנים בו נושאי כלי השלחן ערוך.

באופן זה היתה נהוגה בישראל מכירת החמץ במשך כמאתים וחמשים השנים הבאות (לערך בין השנים ר-תק"נ), היינו או

קנד סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

שהיה נותנו במתנה גמורה לנכרי המכירו, ואחר הפסח היה הנכרי מחזירה לו במתנה גמורה, או שהי' מוכרו לנכרי במכירה גמורה בדבר מועט ואחרי הפסח הי' הנכרי מוכרו לו חזרה בדבר מועט.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קנה

זקיפת המעות במלוה

בימי תקופת רבינו הזקן התחיל להתפשט המנהג, למכור את החמץ לנכרי ע"י זקיפה במלוה, והיינו שהנכרי היה משלם עבור החמץ דמי קדימה בלבד, ואילו את שאר המעות שהוא חייב עבור החמץ זוקפים עליו במלוה, שהם נשארים עליו חוב בלבד, ואחר הפסח משלם הנכרי ליהודי את החוב שעליו – על ידי החזרת החמץ באותו מחיר המלא.

כמדומה שתקנה זו תוקנה לראשונה ע"י בעל הנודע ביהודה בפראג, ומשם נתפשטה לכמה קהלות.

בספר שיבת ציון של רבי שמואל לנדא, בנו של בעל הנודע ביהודה, כותב בסי' י':

העתק מכתיבת יד אאמ"ו הגאון זצ"ל אות באות, סדר מכירת חמץ, ונתייסד פה פראג עפ"י הוראת אב"ד ובהסכמת בית דינו הגדול ב"ד מו"ש יצ"ו [בית דין מורי שאלות ישמרם צורם וינצרים].

היותר טוב ומובחר שבדרכים להקנות החמץ ... וכה יהי' סדר המכירה, היהודי יקח פרוטה או יותר מהאינו יהודי וכה יאמר לו בשעת קבלת המעות ...

הנוסח עצמו הוא בעברי-דייטש (תורגם בסדר מכירת חמץ כהלכתו עמ' שנט), ושם מבואר אשר את שאר המעות, שהגוי חייב ליהודי עבור החמץ, הוא זוקף עליו במלוה.

הספר שיבת ציון נדפס לראשונה בפראג בשנת תקפ"ז, אבל את הנוסח והתקנה הזו מביא מאביו הגאון בעל הנודע ביהודה, שנפטר כבר בשנת תקנ"ג.

קנו סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

ערב קבלן

אחת מהתקנות הגדולות של רבינו הזקן¹ היתה, לא להסתפק במה שזוקף את המעות על הנכרי במלוה, כ"א שימכרו את החמץ לנכרי דוקא בערב קבלן. וע"ז כותב רבינו הזקן בסדר מכירת

(I) לפי הנראה, כתב רבינו הזקן את סדר מכירת החמץ לערך בין השנים תק"י – תק"ס, וצירפו למכתב כללי ששלח אז לאנ"ש, להודיעם איך ינהגו במכירת החמץ.

במכתב הכללי הזה כתב את האמור לעיל והוסיף לכתוב בו: **כפי המבואר בנוסח זה השלוח אליכם, אשר מתוכו יוכל כל אדם לכתוב שטר מכירה.**

אמנם את אריכות ביאור שיטתו בדבר הזה לא צירף למכתבו הכללי הנ"ל, ומסיים בהמשך דבריו שם: **וכאשר הארכתי בקונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה.**

בשנת תקס"ג הדפיס רבינו הזקן את סידורו, ובה שילב גם את שטר מכירת החמץ, יחד עם מכתבו הכללי הנ"ל.

בשנת תקע"ד, בהוצאה הראשונה של שלחן רבינו הזקן הלכות פסח, הוסיפו והדפיסו את נוסח המכירה בסופו, יחד עם מכתבו הכללי הנזכר.

אמנם ה"קונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה" לא נדפס מעולם, לא בסידור ולא בשלחן ערוך.

[יחד עם סדר מכירת החמץ כתב רבינו גם את סדר מכירת בהמה המבכרת לגוי, אשר דיניהם שווים זה לזה, וכן נדפסו יחד; אי"כ יש מקום לשער, אשר בקונטרס הנזכר, ביאר גם את דין מכירת החמץ לגוי וגם את דין מכירת בהמה המבכרת לגוי, ואפשר גם שזוהי התשובה שאודותה כותב כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בתשובתו שבחלק יורה דעה סי' רכט: **מעשה שהי' מפורסם בלאדי ... וכמדומה שכתב על זה שו"ת באריכות ... והי' מהצורך להשיג התשובה שהשיב ע"ז כאזמו"ר הגאון ז"ל ואינה אצלי.**

עד היום לא התפרסם קונטרס זה, מסתבר אי"כ שנשרף בשריפה הגדולה שהיתה בלאדי בשנת תק"ע, אשר בה נשרף גוף-כתב-יד-קודש השלחן ערוך שלו, כמסופר בכמה מקומות.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קנז

החמץ שלו :

וחדשים מקרוב באו¹¹ לתקן לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה כו'. וגם זה אינו מועיל לדעת גדולי הראשונים ז"ל, וכנראה בעליל ממ"ש בזה גדולי האחרונים מהרא"י ז"ל בתרומת הדשן, שלא מצא תקנה למכור בהקפה ולזקוף עליו במלוה ע"ש.

ורצונו לומר בזה, שמעצם הלכה זו שהובאה לעיל מהתרומת הדשן "שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט", ומזה שהלכה זו הובאה בלשונה לפסק הלכה בשלחן ערוך, ומזה שדנו בהלכה זו נושאי כלי השלחן ערוך, וכולם מיירי שמשלם עבור החמץ "דבר מועט"; מזה עצמו רואים אנו "שלא מצא תקנה למכור בהקפה ולזקוף עליו במלוה", והיא רק תקנה אשר "חדשים מקרוב באו לתקן".

ומוסיף רבנו הזקן וכותב אשר "לזאת אין תקנה אחרת למכור בהקפה, אלא להיות יד ישראל אחר באמצע", והיינו שכאשר הנכרי קונה את החמץ לפני הפסח מהיהודי, מקבל על עצמו הערב-קבלן היהודי לשלם את החוב הזה בשלימותו, מיד כשיבוא זמן התשלום, ועי"ז "לא יהיה להישראל בעל החמץ שום עסק בעולם עם הא"י הקונה החמץ ולא יהיה הא"י נשאר חייב כלום לבעל החמץ אלא לישראל אחר שלא היה החמץ שלו עדיין

(II) מסתבר שכוונתו בזה אל בעל הנודע ביהודה, כמובא לעיל.

תקנה זו (לזקוף עליו במלוה) מובאת בספרי הדור ההוא גם בספר מקור חיים (לבעל החוות דעת) סי' תמ"ח חידושים סק"ח, ובחיי אדם כלל קכד ס"ב, אבל שני אלו היו צעירים מרבינו הזקן, וספריהם נדפסו אחרי זמן כתיבת סדר מכירת חמץ ע"י רבינו הזקן (מקור חיים נדפס לראשונה בשנת תקס"ז וחיי אדם בשנת תק"ע), ובדאי שלא אליהם כיון בכתיבתו זו.

כמו"כ נדפסה תקנה זו מאת רבי נתן אדלר (בקוני הסמ"ע, זאלקווא תקצ"ג. ונעתק בסדר מכירת חמץ כהלכתו עמ' שסד) ועוד.

קנח סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

מעולם".

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קנט

עייל ונפיק אזוזי

אחרי הסתלקות רבינו הזקן בשנת תקע"ג, ובפרט אחרי שנדפס הנוסח בהוספות לשלחן ערוך שלו, פנו כמה מגדולי החסידים אל אחיו המהרי"ל, הכותב בתשובתו שנדפסה בספרו שארית יהודה (סי' ז):

שלא מצאו אנשי חיל ידיהם להבין קריצת ורמיזת הקדמתו במ"ש דמה שנהגו לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה אינו מועיל לגדולי הראשונים ז"ל, וישוטטו אנה ואנה לבקש דברי גדולי הראשונים ולא ימצאו.

ומבאר המהרי"ל שם, שהכוונה היא לשיטת הרי"ף וסייעתו, שבמקום דעייל ונפיק אזוזי לא מועיל מה שכותב "והשאר זקפתי עליו במלוה".

פירוש הדברים הוא, שיש שני סיבות שהאדם מוכר את חפצו, (א) שהיא עומדת למכירה ולכן מוכרה, (ב) שהוא בהול להשיג מעות ולכן מוכר את חפצו.

והנה באופן הא' שאינו זקוק מיד למעות, אזי מועיל מה שמקבל רק דמי קדימה ואת השאר יקבל במשך הזמן. אמנם באופן השני, שהוא מוכר את חפצו כיון שהוא זקוק עתה למעות, שהוא עייל ונפיק אזוזי, אזי אינו מועיל מה שמקבל רק דמי קדימה, ואת השאר זוקף עליו במלוה, שהרי עתה הוא זקוק למעות.

וכך הוא גם במכירת חמץ, כיון שהוא עייל ונפיק אזוזי^{III}, לכן

(III) ב"שדי חמד" (מערכת חמץ ומצה סי' ט' סעיף י, ומערכת בכור בהמה, סי' ג' סעיף א) מלקט את דברי הדנים בזה, וכותב אשר: **הנהגתי פה מזה כמה שנים, אחר שראיתי דברי הגאון מוהרש"ז, לעשות כדבריו לקבל על המותר ערב קבלן ישראל.**

אמנם שם ד"ה אפריון מעיר על כך: **ועם שיש לפקפק במה שכתב הגאון**

קס דדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

צמח צדק על פי מה שכתב הרי"ף דבדעייל ונפיק אזוזי לא קנה וכו', והמעין בספרי שם יראה שזוהרתי מזה וכתבתי לדבר פשוט שבמכירות הללו לא חשבינן להישראל עייל ונפיק אזוזי, ואין כונתו אלא להנצל מאיסור ולא יתן עיניו בממון.

ולכאורה היא קושי אלימתא, שמאיזה טעם יחשב המוכר חמץ לפני הפסח כמי שמוכר חפציו מחמת בהילותו להשיג עתה מעות?!

מלבד הערתו של השדי חמד לא מצאנו שידונו בזה בספרים, וגם בתשובות שארית יהודה וצמח צדק הני"ל כותבים בפשיטות שיש לזה דין "עייל ונפיק אזוזי" ואינם מבארים הטעם בזה.

[למרות מה שכתב בשו"ת הצמח צדק (סי' מה אות ב) בפשיטות גבי מסירת המפתחות: "והנה מכירת חמץ קוה"פ ודאי אין לך מוכר מטלטלין מפני רעתן גדול מזה"].

וראה מש"כ בזה בקובץ יגדיל תורה (חוברת כא סי' צו), אשר אמת נכון הדבר שבשעה שמוכר החמץ אינו זקוק עתה למעות, והרי מפורש בשטר המכירה שאינו צריך לשלם עד אחר חג הפסח; אמנם מיד אחר הפסח רוצה שישלם לו מיד, או שישלם לו את המעות או שימכור לו בחזרה את החמץ.

תאר נא לעצמך, אם מיד בתחלת הפסח הי' הנכרי לוקח את כל החמץ ואוכלו או מוכרו, ואחר חג הפסח הי' הגוי אומר לישראל שאין לו עתה מעות ובמשך הזמן ישלם לו עבור החמץ שקנה, האם לא ידאג על זה המוכר?! וכיון שכך, הנה לפי דעת הרי"ף הני"ל תיבטל עי"ז המכירה, ומלכתחלה אינה חלה עד אשר יקבל היהודי את מעותיו.

וראה גם מש"כ שם בשם הראב"ד: **אפי' קבע לו זמן הפירעון וכשהגיע זמן דחקו לפרוע מעותיו וזה דחהו, גם זה נקרא עייל ונפיק אזוזי.**

וראה מ"ש בזה גם בס' "מכירת חמץ בערב קבלן" עמ' קכת, אשר כיון שהקונה הוא נכרי, ובפרט אם הוא עני שאין בידו לשלם בעד הכל, לא סמכה דעת הישראל כלל שיקבל מעותיו אי פעם, וכיון שאינו בטוח במעותיו גרע מעייל ונפיק אזוזי.

[וכיון שכל הטעמים האלו אינן שייכים לענין מסירת המפתחות, לכן גבי מסירת המפתחות כבר בצמח צדק בפשיטות דהוי מוכר מפני רעתן, וכנ"ל].

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קסא

לא מועיל מה שכותב והשאר זקפתי עליו במלוה, ורק באופן שמעמיד ערב קבלן על שאר המעות, שאזי מפרש בזה שאינו מצפה לשום תשלום נוסף מהנכרי.

באותו אופן מבאר את דברי רבינו הזקן נכדו אדמו"ר הצמח צדק בכמה מקומות, וכבר הרבו לדון בזה בכמה ספרים^{IV}.

IV) ראה מה שדן בזה בארוכה בס' "מכירת חמץ בערב קבלן" (נ.י. תשמ"ה), ומה שציין בזה ב"אוצר מנהגי חב"ד", ניסן אייר סיון (ירושלים תשנ"ו) עמ' עה.

וראה מ"ש בסדר מכירת חמץ כהלכתו, שביבי אש סייג-יד, שלכמה שיטות קנין אגב מהני רק כנגד מעותיו, ולא מהני בזה זקיפה במלוה.

קסב סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

שכירות החדרים

בנוסף למכירת החמץ בקנין מעות האמור לעיל, התקין רבינו הזקן להשכיר לנכרי את החדרים שבהם מונח החמץ. ועל כך כותב בשו"ע שלו סי' תמח סעיפים ח-יא:

שי"א שהנכרי אינו קונה מטלטלין בכסף בלבד אלא במשיכה ... וזה שלא משך את החמץ מרשות הישראל לא קנהו כלל אע"פ שנתן לו כל דמיו ... לפיכך אם היה החמץ רב שא"א להנכרי בעצמו להוציא את כולו מרשות הישראל קודם הפסח ... צריך להקנותו להנכרי בא' משאר דרכי הקניה שהן קנין גמור המועיל ... ע"י אגב קרקע, דהיינו שימכור להנכרי גם החדר שהחמץ מונח בתוכו^V ויאמר אגב

(V) תקנה זו למכור את החמץ בקנין אגב קרקע מובאת גם בחק יעקב סי' תמח סק"ד ובשיבת ציון שם, מאביו בעל הנודע ביהודה.

אמנם לכאורה מטעם זה בלבד לא הי' צריך שתהי' המכירה אגב החדרים שהחמץ מונח בהם, והי' סגי בקרקע אחרת, או עכ"פ בא' מהחדרים שהחמץ מונח בו. כמו"כ הי' אפשר להשכירו את החדר רק לשעה ולא לכל ימי הפסח; מ"מ מורה רבינו הזקן להשכיר את החדר שהחמץ מונח בתוכו למשך כל ימי הפסח.

המקור למנהג למכור או להשכיר החדר שהחמץ בו הוא בב"ח ובמ"א סי' תמ"ח סק"ד. וכתב המ"א שם "דאם ישאר בביתו יהא נראה כמקבל בפקדון חמצו של עכו"ם, אבל מדינא שרי כיון דאין הישראל חייב באחריות".

מ"מ נראה דכאשר מוכר כל א' את כל החמץ שברשותו, והחמץ אינו מדוד, אז הוי חיוב מדינא להשכיר החדר לכל ימי הפסח, כמשמעות דברי המקור חיים (סי' תמח באורים סק"ט) "צריך למכור לו החדר שהחמץ בתוכו, דהא אחריותו עליו, מחמת שלא נמדד, רק דהוי כמקבל אחריות על חמצו של גוי בביתו של גוי".

ופירוש הדבר הוא, כיון שבזמנינו מוכר הרב את החמץ של כל בני הקהלה, ואין החמץ של כל אחד מהם נמדד ונשקל, א"כ כאשר יגב החמץ לא יחויב הנכרי לשלם עליו, שהרי לא ידוע אם וכמה חמץ הי' שם, וא"כ יוצא

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קסג

החדר תזכה החמץ שבתוכו.

כאן מדובר במכירה, אמנם בסדר מכירת החמץ כתב :

והנה אף גם במכירת החדרים אין מועיל כלום לזקוף במלוה לפי גדולי הראשונים ז"ל, ואין תקנה אלא בשכירות^{VI} כפי

שאחריות גניבת החמץ הוא על הישראל, וע"ז מבואר בסי' תמ (ראה שו"ע רבינו הזקן שם ס"ט ואילך), שאם החמץ הוא בבית הישראל, לכמה דיעות עובר עליו בבי"י ובי"י. לכן תיקנו כאן להשכיר החדר לנכרי, דאז הוי כמקבל אחריות על חמצו של גוי בביתו של גוי.

לפי האמת, כתב מהרי"ל בשו"ת שארית יהודה (סי' ח, הובא בשער הכולל שם אות יח) :

ובענין היתר עד למדידה, פשוט הוא שאינו דומה לקבלת אחריות כלל, דמה שאינו יכול לתבוע את האין יהודי אם לא יהיה ההיזק והחסרון ניכר אין זה דומה לאחריות שמקבל עליו היזק, וזה אינו מקבל עליו כלום אלא שאינו יכול לברר שהיזק ונחסר.

מ"מ תיקנו מטעם זה שבכל אופן יהיה החמץ ברשות הנכרי לגמרי, כנ"ל. וראה מ"ש בזה במעדני שמואל סי' קיד סק"ט. סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"ז.

[אמנם כ"ז הוא רק בתחלת השטר, בתיאור שכירות המקומות שבהם מונח החמץ. אבל בסיום השטר, שנכתב בנוסח רבינו הזקן "ואגב קנין שכירות החדרים יהי' קנוי לו כל החמץ שבהם", ובנוסח השטר שלפנינו נשמטה תיבת "שבהם", היינו כדי לכלול בקנין זה גם את החמץ שבשדות ועל אם הדרך ביבשה או בים או באויר או בדואר].

(VI) פירוש הדבר הוא, שגם במכירת החדרים לא סגי בזקיפה במלוה, וצריך לקבל על המותר ערב קבלן. וכן אמנם כותב רבינו הזקן בשו"ע שלו (סי' תמח ס"א-יב), שימכור את החדרים בערב קבלן. מ"מ כותב כאן שאין כדאי לעשות תקנה במכירה כ"א בשכירות החדרים לכל ימי הפסח, שזה יכול להיות בסכום מועט, שאותו יתן הנכרי בשלימותו לבעל החמץ, ולא יזדקקו לערב קבלן על זה.

וכן אמנם מבואר בשטר מכירת החמץ של רבינו הזקן, שאת דמי שכירות

קסד סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

המבואר בנוסח זה.

והיינו שבנוסח מכירת החמץ של רבינו הזקן אין מוכרים את החדרים אל הנכרי כ"א משכירים אותם לו לימי הפסח, וכמבואר בנוסח השטר:

ועוד זאת השכרתי בשכירות גמורה לא"י מוכ"ז את מקומות של כל החמץ הנ"ל במקח א' זהב בעד כל חדר מהיום עד כלות יום או יומים ... אחה"פ ... ואגב קנין שכירות החדרים יהיה קנוי לו כל החמץ שבהם ביתר שאת ויתר עז על קנין דלעיל.

החדרים משלם הנכרי בשלימותו. אמנם להלן יבואר שמנהגינו להשכיר גם את החדרים בערב קבלן, וא"כ שוב היה אפשר למכור את החדרים, לכאורה. וכעין זה הקשה בפס"ד צ"צ (סי' תמח לב, א).

אמנם באמת נכתבה הוראה זו, שלא למכור החדרים (כמ"ש במ"א שם) כ"א להשכירם, כבר בסדר מכירת חמץ של בעל הנודע ביהודה (שיבת ציון שם. הובא בשער הכולל שם אות ט), וז"ל שם:

יותר טוב להשכיר החדר בתורת שכירות מלמכור החדר במכירה גמורה, כי בשכירות ודאי קונה האיננו יהודי בכסף לחוד, משא"כ בתורת מכירה אז איננו קונה אלא בכסף ובשטר, וכן מי שאין לו בית אינו יכול למכור החדר בלי רשות בעל הבית, ולפעמים אין הבעל הבית עמו בעיר, ולפעמים הבית הוא של א"י, ולכן החלטנו משום לא פלוג תקנה השוה לכל להשכיר החדר על משך תשעה ימים מערב פסח עד כלות ימי הפסח.

וכך כותב גם רבינו הזקן שם, שמכירת החדרים צ"ל דווקא בשטר עם הכסף, ואז יהי צריך ששטר המכירה יהיו לו כל דיני שטר מכירה (ראה שער הכולל שם אות ט). עוד מרויחים בזה שגם אם אין הבית שלו כ"א מושכר, יכול הוא להשכיר את החדרים שהחמץ בהם. וראה מה שהאריך בזה במעדני שמואל סי' קיד סק"ו. סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"ז.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קסה

קנין תקיעת כף

בכל הנ"ל נתבאר אופן מכירת החמץ בקנין כסף וקנין אגב קרקע. אמנם לכמה מגדולי הפוסקים אינו מועיל קנין אגב קרקע בנכרי וגם אינו מועיל קנין כסף בנכרי כי אם יחד עם קנין משיכה, וכאן הרי אין הנכרי עושה קנין משיכה בכל החמץ שקונה.

רבינו הזקן כותב ע"ז בשלחן ערוך שלו (סי' תמ"ח ס"ח):

אבל בדיעבד שלא קנה הנכרי את החמץ אלא במשיכה בלבד או בכסף בלבד ועבר עליו הפסח הרי זה מותר אפי' באכילה.

ואת הטעם ע"ז כותב בהמשך דבריו שם:

כיון שהחמץ לאחר שהגיע זמן ביעורו, אף אם לא היה מוכרו לנכרי לא היה ברשותו של הישראל ולא נקרא שלו כלל שהרי אין רשאי ליהנות ממנו, אלא שהתורה העמידה את החמץ ברשותו להיות שמו נקרא עליו שיעבור עליו בב"י וב"י אם לא הוציאו מרשותו קודם שהגיע זמן הביעור ולא ביערו מן העולם לאחר שהגיע זמן הביעור, לפיכך בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו קודם שהגיע זמן הביעור שאין רצונו כלל שיהיה החמץ שלו די בזה להפקיע מעליו איסור ב"י וב"י, וגילוי דעת זהו הוא מה שמקנה אותו לנכרי אע"פ שאינו קנין גמור המועיל מדין תורה שלא יוכל אחד מהן לחזור בו ולבטל המקח.

אמנם בהקדמתו לשטר מכירת החמץ חזר בו, כנראה, מפסק זה, שהרי כותב שם:

ומי שעולה על דעתו שמכירת חמץ הוא מד"ס ... שגגה הוא בידו ... ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בבל

קסו סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

יראה ובל ימצא VII.

(VII) קצת יש לעיין בדברים אלו, שהרי כאן מבאר את סברת האומרים שמכירת חמץ הוא מד"ס: לפי המנהג שהכל מבטלין החמץ ואומרים כל חמירא ליבטל ולהוי הפקר כו'.

את הסברא הזאת שולל מטעם: כי החמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר, מאחר שדעתו עליו לחזור ולזכות בו אחר הפסח.

אמנם ההלכה המובאת לעיל מהשלחן ערוך אינה קשורה כלל למה שביטל את החמץ בערב פסח ואמר כל חמירא כו', כי אם עצם גילוי דעתו שרצונו למכור את החמץ לנכרי, די בזה להפקיע מעליו איסור בל יראה ובל ימצא, אף אם אינו קנין גמור המועיל.

הלכה זו לקוחה מדברי המגן אברהם על אתר (סק"ד, שכותב כך בשם המשאת בנימין, סי' נט).

גם מובא כלל זה בשו"ע רבינו הזקן סי' תלד ס"ז (דמה"ט מועיל אמירת כל חמירא, אף אם אינו בלשון המועיל להפקיר מה"ת) וסט"ו (דמה"ט מועיל ביטול ע"י שליח).

ואף שיש חולקים על דברי המ"א והמ"ב בזה (ראה מקור חיים סתמ"ח ביאורים סק"ח), וסי' דמכירת החמץ צ"ל באופן המועיל לכו"ע, מ"מ כאן בהקדמתו לסדר מכירת החמץ אין רבינו משיב ע"ז.

ויש לבאר זה עפ"י דברי הצמח צדק בפסקי דינים שלו סתמ"ח (כט, א):

גילוי דעת של הישראל לא מהני שאין כאן גילוי דעת שמפקירו אלא שמוכרו ומכירה אינה כלום.

ור"ל בזה, כי כל הסברא הנ"ל שבמ"ב ובמ"א הוא, שמחמת גילוי דעתו שאינו רוצה שיהי' החמץ ברשותו ע"ז אין החמץ ברשותו והוי הפקר (ולא שע"ז נכנס לרשות הנכרי), וזהו דוקא כשמגלה דעתו שרוצה לבטל או להפקיר, משא"כ שאינו רוצה להפקיר אלא למוכרו, והחמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר, א"כ כאשר המכירה אינה מועלת גם הגילוי דעת אינו מועיל (וראה מ"ש בזה בסדר מכירת חמץ כהלכתו, שביבי אש ס"ג).

ואפשר אשר גם בזה האריך בביאור שיטתו "בקונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה" – שלא הגיע לידינו.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קסז

ומשיגרת הלשון נראה לכאורה דאפילו בדיעבד יש להחמיר במכר את החמץ לנכרי בקנין כסף בלבד, אבל אינו מוכרח.

ומטעם זה הוסיף רבינו לכתוב בסדר מכירת חמץ, שמלבד קנין הכסף וקנין אגב קרקע יש להוסיף עוד שני קנינים, האחד הוא קנין תקיעת כף – "וגם נתתי לו ידי על המכירה הנ"ל כדרך התגרים" שיש אומרים שהוא מועיל גם מדין תורה, והשני הוא קנין מסירת המפתחות, דלקמן.

אבל איך שיהי, פוסק כאן רבינו הזקן אשר "אם המכירה אינה כדת עובר עליו בבל יראה ובל ימצא". וא"כ גם בדיעבד אי אפשר לסמוך על קנין כסף לבד, אפילו אם נעשה ע"י ערב קבלן.

קסח סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

מסירת המפתחות

בנוסף לכל הקנינים הנ"ל תיקן רבינו הזקן שגם ימסרו לנכרי את המפתחות של החדרים שבהם החמץ, וכותב על זה שני טעמים:

א) שגם מסירת המפתחות הוא קנין נוסף לקניית החמץ שבחדר.

את הטעם הזה כותב רבינו הזקן בשו"ע שלו סי' תמח סי"א:

על ידי שימסור הישראל להנכרי את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו, אם הוא במקום שנוהגין שמסירת המפתח קונה קנין גמור.

וכן נכתב בשטר המכירה שבסדר מכירת חמץ שלו:

וכבר מסרתי לו המפתחות לקנות בהם החמץ שבחדרים הנ"ל

ב) את הטעם השני כותב בשו"ע שם סי"ג:

צריך למסור להנכרי את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו, כדי שיוכל הנכרי ליכנס להחדר וליטול את חמצו בכל עת שירצה מכל ימי הפסח ... ואפילו בדיעבד אסור החמץ בהנאה לאחר הפסח אם לא מסר לו את המפתח.

ובשטר המכירה הנ"ל:

וגם מסרתי לו המפתחות כד"ת.

מ"מ אין נוהגים למסור עתה את כל המפתחות של החדרים לידי הנכרי, וביאר רבינו הצמח צדק בשו"ת שלו חאו"ח סי' מה אות ב' וג', דמ"ש רבינו הזקן דלא מהני בלא"ה אפי' בדיעבד זהו דוקא כשהקונה מבקש המפתח ואינו נותן לו, ועוד כשזוקף מותר המעות במלוה, דגלי דעתיה שעושה כן שיהי' בטוח במעותיו, אבל

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קסט

כשהעמיד לו ע"ק על מותר המעות, ואין לו עוד על המוכר שום טו"מ כו' אינו מעכב דיעבד אפילו לא מסר לו המפתחות.

ובאגרות קודש אדמו"ר זי"ע (חיי"ג אגרת ד'שיג) :

**במ"ש אודות מסירת מפתח במכירת חמץ, בודאי ידוע
לו אשר בכ"מ ועיירות אפילו המדקדקים במצות, הנה בזמן
האחרון אין עושים זאת.**

וראה מה שציין עוד בזה בנטעי גבריא, חג הפסח ח"א עמ' קכב, ובאוצר מנהגי חב"ד, ניסן אייר סיון, עמ' פב.

מטעם זה נכתב בשטר המכירה הנהוג עתה (כמועתק לקמן) :

**והמפתחות להמקומות של כל המיני חמץ הנ"ל, הן הנה
עומדים מוכן בכל מקום ומקום וחפשים להא"י הנ"ל
לקחתם וללכת לכל המקומות הנ"ל ואין למחות ע"י VIII.**

ובאשר לקנין מפתח, נראה מלשון השטר הנהוג עתה, שבכל אופן נותן הרב אל הנכרי מפתחות אחדים, כדי לעשות בהם קנין IX. וע"ז כותב בשטר: "וכבר מסרתי לו מפתחות לקנות בהם החמץ".

וכן הוא גם בשטר מכירה של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע

(VIII) ובכמה נוסחי שטרות שלפנינו הוסיפו, שאם ימחה הישראל מליכנס למקום החמץ הרשות ביד הנכרי לשבור המנעולים (הוספה זו תיקן בדברי מלכאל ח"ד סכ"ד סקע"ו).

(IX) ואולי הטעם שאין מדייקים בזה כ"כ בזמנינו, כי על עיקר הקנין כותב רבינו הזקן בשו"ע שלו (סי"א) "במקום שנוהגין שמסירת המפתח קונה קנין גמור", ובזמנינו לא נוהג קנין זה בין התגרים.

ועוד טעם לזה, שבזמנינו סוגר כ"א את החמץ שבביתו בארונות ותיבות שבתוך הבית, שאין עליהם מנעולים ומפתחות. ואפשר שמסירת המפתח של כל הבית אינו מועיל לארונות אלו.

קע סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

משנת ת"ש, אבל בשטר מכירה שלו משנת תשי"ד, וכן בשטרות המכירה של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש ני"ע, של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע ושל כ"ק אדמו"ר נשיא דורינו זי"ע (ראה אוצר מנהגי חב"ד, ניסן אייר סיון, בסופו) לא נזכרת מסירת המפתחות כלל.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קעא

קנין אגב סודר

בשו"ת שארית יהודה סי' יא, כותב אחיו של רבינו הזקן:

לפי שיש אומרים אין קנין אגב קונה באינו יהודי, ולפיכך לא כתב רבינו הגאון ז"ל קנין זה אלא ליתר שאת. אני רגיל לצוות להוסיף קנין חליפין.

וביאור דבריו, שהן בקנין אגב והן בקנין חליפין, בשניהם יש פוסקים הסוברים שמועיל בנכרי ויש פוסקים הסוברים שאינו מועיל, ורבינו לא צוה להוסיף את קנין אגב רק ליתר שאת, שכן כותב בשטר המכירה "ואגב קנין שכירות החדרים יהיה קנוי לו כל החמץ שבהם ביתר שאת ויתר עז על קנין דלעיל", היינו שאין סומכים על קנין זה בלבד רק בתור תוספת לקנין כסף העיקרי. אשר לכן "אני רגיל לצוות להוסיף קנין חליפין", שגם הוא מועיל לכמה פוסקים.

אמנם רבינו הביא בקונטרס אחרון שבסי' תמא סק"ג את דברי הש"ך ש"האריך בראיות דנכרי אינו קונה בקנין סודר" ומוסיף אשר "לכך לא הזכרתי קנין סודר בפנים בסי' תמ"ח^X,

---

(X) וכן כתב בפס"ד צ"צ (סי' תמח לב, א) "דק"ס לא מהני". ולכאורה הוא דבר תימה, מאיזה טעם דייק שלא להזכיר את קנין סודר בסי' תמ"ח ובסדר מכירת חמץ, הרי בשניהם כותב שליתר שאת וליתר עז מוסיף עוד כמה קנינים לרווחא דמילתא, גם קנינים כאלו שלכמה דיעות אינן מועילות בנכרי, ולכן הורה להוסיף את קנין אגב קרקע וקנין תקיעת כף וקנין מפתחות, ומדוע אי"כ לא נוסף גם את קנין סודר, שמועיל גם בנכרי לכמה פוסקים?

ובאמת רואים בזה דיוק מיוחד, שהרי רבינו הזכיר בסדר מכירת חמץ את קנין הסודר, גבי הערב קבלן, אשר יקנה ממנו את התחייבותו ע"י קנין סודר: **וככה יעשה באמת ישראל בעל החמץ ליתן כנף בגדו שיאחז בו החתום כנהוג בכל קנין אגב סודר.**

משא"כ בקשר לקנין הנכרי, דייק ולא הזכיר את הקנין הזה אפילו בתור

קעב סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

אבל הזכרתי כאן לענין דיעבד". והיינו שהן בשו"ע והן בסדר מכירת החמץ הזכיר רק את קנין אגב קרקע ולא את קנין אגב סודר.

סיני ליתר שאת וליתר עז, וכדברי הש"ך (חו"מ סי' קכג סק"ל) כאשר דן בקנין סודר בנכרי: **גבי חמץ האריכו הפוסקים וכל האחרונים לעשות בהיתר להקנות לו היכא דלא אפשר במשיכה, ואם איתא לקנינהו ניהלי' בחליפם.**

וכבר האריך בנושא זה בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ט ס"ל) וליקט ספרים רבים הדנים בהוספת קנין סודר במכירת חמץ, והתמהים על רבינו הזקן שלא הוסיף קנין זה. ואף שצוה להוסיף על קנין המעות את א' קנין אגב (ב' קנין תקיעת כף ג) קנין מסירת המפתחות, כנוכר לעיל, אבל לא את קנין הסודר.

ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סכ"ד סקס"ו) כתב, שאפשר שרבינו הזקן לא הוצרך לקנין חליפין בשט"מ שלו דהוא ליחיד שמוכר בעצמו חמצו לעכו"ם, אבל אצלינו שיש הרבה פקפוקים נכון לעשות כל הקנינים שאפשר. אח"כ כותב שיש סברא שאצלינו גרע, כיון שהרב עושה את הקנין חליפין בשליחות בעלי החמץ, ובתוס' (ב"מ עא, ב ד"ה בשלמא) מבואר שכדי לעשות זאת צ"ל גם שלוחו של הנכרי ולא מהני, ומיישב עפ"י משי"ש סקט"ו לענין קנין מעות.

בישועות חכמה (לבעל מסגרת השלחן, סדר התנהגות בענין מכירת חמץ, אות יח) ובס' המקנה (לבעל הטהרת ישראל, סקצ"ד) רוצים להנהיג גם את קנין אגב סודר מאת הנכרי, עפ"י דברי מהרי"ל המובאים בפנים, וכ"ה בנוסח השטר של מוהרא"ד לאוואוט (בעל שער הכולל) ב"פסקי פרי מגדים" עמ' תג. אמנם ברוב נוסחי השטר מרבני אנ"ש שהיו לפנינו לא נזכר קנין אגב סודר אצל הנכרי, וכדברי רבינו הזקן הנזכרים, וכיון דנפיק מפומי' דרב כו'.

מ"מ יש מרבני אנ"ש המוסיפים גם קנין אגב סודר מהנכרי.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קעג

סדר המכירה

(א) בתחלה יקרא הרב לפני הא"י את נוסח שני השטרות ויבארם אליו, כפי שכותב רבינו הזקן שם:

ולקרות נוסח המכתב הזה ... באיזה לשון שמבין הא"י, באזני הא"י, וגם נוסח חת"י מהערב קבלן, ולהסביר לו היטב כל הענין מראש ועד סוף.

(ב) אח"כ צריך הרב לעשות קנין^{XI} אגב סודר עם הערב קבלן^{XII} ואז יחתום הערב קבלן על השטר וימסרו לידי הנכרי, כפי שמוסיף רבינו הזקן:

וככה יעשה באמת ישראל בעל החמץ [ובענינינו – הרב המורשה] ליתן כסף בגדו, שיאחז בו החתום [הערב קבלן] כנהוג בכל קנין אגב סודר ... [אח"כ] ימסור חתימת יד [הערב קבלן] הנ"ל ... ליד הא"י.

(ג) אח"כ יקבל הרב מהנכרי את דמי הקדימה (א) עבור (החדרים ב) עבור החמץ^{XIII}, ועל מותר המעות יקבל ממנו את

(XI) ואף שערב בשעת מתן מעות אין צריך קנין (טוש"ע סי' קכט ס"ב), מ"מ היינו דוקא בהלוואה, מטעם שכן על אמונתו הלוהו (בי"ב קעה, ב). וגבי מתנה ראה רמ"א שם ס"ה וש"ד סקט"ו, וטוש"ע סי' קכו ס"ט וש"ד סקע"ח.

(XII) וצריך לדקדק שבמכירה הזאת לא יהיה נכלל חמצו של הערב קבלו עצמו (שער הכולל שם אות לו), וכמ"ש בסדר מכירת חמץ של רבינו הזקן "לישראל אחר שלא היה החמץ שלו עדיין מעולם". וע"כ יהי הע"ק אחד שמכר החמץ לרב המוכר לנכרי אחר, או אחד שאין לו חמץ משלו (כמו תלמיד ישיבה וכיו"ב).

(XIII) מה טוב שיהי' הדמי קדימה סכום חשוב, כדי שיהי' שוה שני פרוטות לכל אחד מהמוכרים והמשכירים, אי' עבור קנין החמץ ואי' עבור השכרת המקומות (ראה דברי מלכיאל ח"ד סכ"ד סקנ"ו). וי"א דהיינו בכל מקום המטבע הכי קטן שבאותו מקום (ראה סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"ח).

קעד סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבתינו

שטר הערב קבלן, ואז יעשה את הקנינים תקיעת כף ומסירת המפתחות, ואח"כ יחתום הרב על השטר מכירה, וימסור לידי הנכרי את השטר מכירה^{XIV}, שעמו תפורים ודבוקים שטרות ההרשאה שאצלו, וכפי שכותב רבינו הזקן שם :

ואח"כ בשעת מכירת החמץ ממש, לפני מסירת המפתחות והשטר מכירה ליד הא"י, יבקש מהא"י שימסור ה"י אוהבו [הערב קבלן] הנ"ל, ואח"כ ימסור השטר מכירה והמפתחות.

ד) במוצאי החג ישאל הערב קבלן אצל הנכרי אם הוא רוצה להחזיק את כל החמץ, או שהוא רוצה למכרו אל הערב קבלן, עם הריוח שמבואר בשטר, וכן יוכל לקנות מאתו בהוספת ריוח עבור הנכרי, וכאשר יאמר הנכרי שהוא רוצה למכרו לו בריוח הנ"ל, אזי ישלם לו הערב קבלן את דמי הקדימה שנתן הנכרי לפני הפסח ועם תוספת הריוח האמור.

ה) אז יתן הנכרי לידי הערב קבלן את שטר המכירה עם שטרות ההרשאה, ואז ימכרם וימסרם הערב קבלן לידי הרב.

XIV) טוב יותר למסור לנכרי גם את השטר בתרגומו לשפת המדינה, ויש העושים ממנו שני טופסים חתומים, א' נשאר אצל הנכרי וא' אצל הרב, כדי שיהי ביד המוכר ראיי לגבות מהע"ק (ראה שו"ת דברי מלכיאל ח"ד סכ"ד סק"ס וסקפ"ב. ראה סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"י סקנ"ב).

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קעה

שטר הקנין

יש כמה חילוקים בין שטר מכירת החמץ^{XV} של רבינו הזקן ובין השטר הנהוג עתה:

(א) מחמת העובדה, ששטר המכירה של רבינו הזקן הוא שהישראל מוכר את החמץ לנכרי בלי ממוצעים, ואילו בזמנינו כולם עושים את הרב למורשה ולשליח למכור עבורם את החמץ, והרב מוכר לנכרי את החמץ של כל אנשי הקהלה, וזה גורם לכמה שינויים בנוסח השטר.

וכבר הרב לאוואוט בשער הכולל (בביאורו לסדר מכירת החמץ של רבינו הזקן) כותב בסק"י:

הנוסח הזה נתקן בלשון יחיד המוכר חמצו דקאי על מ"ש בשו"ע שלו אך כל איש אשר יראת ה' נגע בלבו כו'

(XV) כן נקרא השטר הזה כשאנו דנים אודותיו במקום אחר; אבל בתוך השטר עצמו, או בכותרת השטר, אין לקראתו בשם "שטר מכירה", כי לא בו תלוי הקנין, דשטר אינו קונה מטלטליו, ואינו אלא שטר ראוי, ולכן בתוך נוסח השטר של רבינו הזקן אינו קוראו אלא "מכתב זה" וכיו"ב (ראה שער הכולל שם ס"ג).

ומטעם זה מסיים בנוסח השטר של רבינו הזקן "ולראי" באתי על החתום", אף שלכמה דיעות אין מועיל שטר כזה לקנין, ולכן כתבו כמה מהאחרונים שלא לכתוב נוסח זה בסוף שטר מכירת חמץ (ראה מעדני שמואל סי' קיד סק"ח); כי לשיטת האחרונים הנ"ל השטר הוא לקנין, משא"כ תיקון רבינו הזקן הוא שהשטר הוא רק לראי. וראה סדר מכירת חמץ כהלכתו, שביבי אש סכ"ה.

ואף שכל שטר ראוי נכתב בלשון זכרון עדות כו' ובחתימת עדים, ורק שטר קנין נכתב בלשון מכרתי כו' (ראה שו"ת צ"צ חאה"ע"ז סי' קנב ס"ב), מ"מ במכירת חמץ לא החמירו לעשות השטר בעדים דוקא, והוא שטר ראוי בחתימת-יד המוכר (או המורשה) בלבד, ולכן נכתב בלשון המוכר (או המורשה).

קעו סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבתינו

יכתוב כמ"ש בסדור עכ"ל. ולפי המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם ... לכן צריך לדקדק לכתוב את ההרשאה שתהי' מכוונת להשטר מכירה הזה.

ועפ"ז ערך נוסח שטר מכירה והרשאה, ונדפס בספרו פסקי פרי מגדים (עמ' תא-ו).

(ב) מחמת שינויי תנאי החיים, שינוי הזמן והמקומות נאלצו לשנות גם בנוסח השטר ולהתאימו למצב ההווה. וכבר נערכו נוסח שטרות מכירה בכמה אופנים, על פי סדר ותיקון רבינו הזקן (ראה בנסמן בנטעי גבריאלי, חג הפסח ח"א עמ' קיט, ובאוצר מנהגי חב"ד, ניסן אייר סיון, עמ' עו).

מטעם זה מועתקים כאן שטרות המכירה הערב קבלן וההרשאה הנהוגים עתה.

לפנינו היו כמה שטרות מכירת חמץ של רבני חב"ד בדורינו ושבדור הקודם. בכל אחד מהם יש הוספות ותיקונים. הנוסח הבא לקמן לוקט מנוסח השטרות שהיו לפנינו, באופן שיהי' שוה לכל מקום ולכל זמן.

בשטר הזה יש כמה חלקים :

(א) הודעה שיש בידו הרשאה מאנשי הקהלה, למכור את חמצם ולהשכיר את המקומות שבהם מונח החמץ^{XVI}.

(ב) מכירת החמץ של אלו שלא רשמו שמם על שטר ההרשאה,

XVI) בדרך כלל מפרט כל אחד בשטר ההרשאה את הכתובת שלו ואת הארונות והחדרים שהחמץ הנמכר מונח בהם, ומוסיף ובכל מקום שהוא. אמנם בשטר המכירה של כ"ק אדמו"ר זי"ע (ראה אוצר מנהגי חב"ד בסופו, נכתבו רק הכתובות, בלי סימון המקומות, רק "במקומות מיוחדים ובשאר כל המקומות" וכיו"ב.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קעז

רק גילו דעתם שרוצים למכור החמץ^{XVII}.

ג) פירוט^{XVIII} מיני החמץ (חלק זה מועתק משער הכולל שם

XVII) ראה שער כולל שם סק"י שבשעה שמרשים את הרב למכור את החמץ, אין צריך לא עדים ולא קנין סודר, כמבואר ברמב"ם פ"א מהלכות שלוחין ופ"ה מהלי מכירה הי"ג. ואעפ"כ מנהג העולם לעשות קנין סודר לרווחא דמילתא.

ומה שהוסיפו בנוסח השטרות שמוכרים גם את החמץ של אלו שלא נרשמו כראוי על שטר ההרשאה, רק הי' ממנו גילוי דעת שרוצה למכור חמצו, וזכין לאדם שלא בפניו, הוא עפ"י מ"ש בשו"ת צמח צדק חאו"ח סי' מו:

כיון דגילה דעתו שעושהו שליח ע"ז, נהי דהשליחות לא מהני, מ"מ אח"כ המ"ץ יוכל למכור, משום דזכות הוא לו שלא יפסיד חמצו ושלא יעבור בבל יראה ובל ימצא ... עצם ענין המכירת חמץ מצד עצמו זכות הוא לבעל החמץ, א"כ כשנוסף ע"ז שעשה את המ"ץ שליח למכור לו חמצו, אף אם אין זו שליחות גמורה ... מ"מ הוי שליחות מצד הזכייה דזכות הוא לו, ולכן שפיר הוי שליח למכור כל החמץ.

וכ"ז הוא לרווחא דמילתא, ויש רבנים הסוברים שגם זה לא יועיל, שהרי בהרשאה שנמסרת לנכרי לא נזכר שם האיש המוכר. ובדיעבד כששכח למכור, יש לשאול אצל רב ומורה הוראה איך לנהוג.

ויש שטרות שמוסיפין בהם גם "כתקנות הצבור וכח ב"ד יפה", ובזה כוללים אף אלו שלא הי' מהם גילוי דעת, ששכחו וכיו"ב. וצ"ע איך מועיל בזה הפקר ב"ד הפקר, או זכין לאדם שלא בפניו, האומנם מוכר המ"ץ את החמץ של כל בני העיר, גם אלו שלא גילו דעתם כלל?

אבל ראה מעדני שמואל סי' קיד סקכ"ב.

XVIII) בנוסח השטר שבסדר מכירת החמץ של רבינו הזקן אינו מפרט את מיני החמץ. בשו"ת צמח צדק (סי' מה אות ה) מביא מ"ש במקור חיים (סי' תמוח סק"א) "וכשמוכר החמץ יפרש כל מין חמץ שמוכר, דאל"כ הוי כדבר שאינו מסויים דלא קנה", ודן בזה בארוכה ומסיים: "וא"כ במכירת חמץ שאע"פ שלא פי' פרטי המיני חמץ מ"מ כיון שמכר כפי השער והמקח הווה שבעיר זו ודאי סמכה דעתו של הלוקח, ולכן אף אם נאמר דהוי כמוכר דבר שאין מינו ידוע קנה ... וכ"ש שבאמת נראה דזה נקי מינו ידוע היינו מיני

קעח סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

אות י"א וי"ב, עם תיקוני לשון לפי צורך הזמן).

(ד מכירת הבעלי חיים, החנויות והעסקים^{XIX}, הכלים שיש

חמץ".

ובאות ד שם כותב "מלשון רז"ל בשטר המכירה נראה דלא ס"ל סברת המקור חיים", אך מ"מ כתב שם:

נהגו לכתוב רשימה מפרטי מיני החמץ והמקח מכל א' כמו י"ש שכר קמח שפירט אריק ליווער כל מין בפרט והמקח ממנו.

ועפ"י ערך בשער הכולל שם את נוסח פירוט המינים. וכן הוא בשטרות המכירה של רבותינו שיש בהם פירוט המינים, אף שפרטי המינים משתנים משטר אחד למשנהו. וכן הוא בשטרות הנהוגים עתה, אלא שמזמן לזמן מוסיפים עוד פרטי מיני חמץ הנהוגים בזמנינו.

ובאשר לפירוט המקח מכל מין, כן הוא בשטר שנהגו בו בכמה קהלות חב"ד, שנדפס בקובץ יגדיל תורה (חוב' נט עמי רטו), אבל בשטר של רבינו הזקן נכתב רק "כפי השער ומקח השוה שבעיר זו", וכן הוא בשטרות הנהוגים עתה.

(XIX) דהיינו מי שיש לו חנות שעוסק בעניני חמץ, או שיש לו שותפות בעסק שעוסק בעניני חמץ, שהוא מוכר את כל העסק הזה אל הנכרי, ואחרי הפסח קונהו בחזרה ממנו.

בעצם מכירת החמץ שבחנויות דן כ"ק אדמו"ר נשיא דורינו ז"ע באגרות קודש חי"ט אגרת ז'רמח; אלא ששם מדובר שהבעה"ב עצמו עושה בחמץ בכל ימי הפסח כבתוך שלו, וע"כ לא סגי במכירה כל העסק, וע"כ מחפשים דרכים מיוחדים, להתנות בשטר מיוחד שהיהודי יש ברשותו לתת מתנות וכו' מהחמץ שבחנות בשביל הנכרי, או להתנות שמוכר את החמץ עד למדידה, ע"י רישום המלאי (שקורין אינווענטארי) וכיו"ב.

[יש מי שרוצה לפרש את הדברים, אשר הרבי מציע כאן, שגם בשטר הרגיל שבו מוכרים כל אנ"ש את חמצם יוסיפו פרטים אלו. אמנם לענ"ד א) קס"ד כזו לא עלתה על דעת קדשו מעולם. ב) קרוב לומר שבהוספה כזו יתבטל תקפה של מכירה ויעברו כל המוכרים על איסור חמץ בפסח.

וכבר דנו בכעין זה בכמה ספרים, גבי בעלי חנויות חמץ בערב פסח שחל

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קעט

בשבת, אשר לפי הנהוג שהמכירה היא ביום ועש"ק לפני חצות, ובעלי חנויות אלו מוכרים בהם מהחמץ שבו עד לכניסת השבת, ויש חשש שע"ז מתבטלת כל מכירת החמץ.

לכאורה אפשר להתנות עם הנכרי אשר היהודי מוכר לו עכשיו ביום הששי בצהרים, רק את החמץ שישאר אצלו עד לערב ולא ימכר במשך יום הששי. אמנם גם אם יתנה כן ישאר בזה חשש ביטול המכירה, שהיא צריכה להיות בדבר מסויים דוקא. וכבר האריך בשו"ת צמח צדק חאו"ח סי' מה בטעם הדבר למה כל מכירת חמץ נק' דבר מסויים, משא"כ כאן שבשעת המכירה אין יודעים כמה מהחמץ שברשותו יכלל במכירה זאת וכמה לא.

בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ט סקל"ה ובסי' ערב פסח שחל בשבת פ"ד סק"ב, מביאים את שיטת שו"ת מהר"ם שיי"ק סי' ר"ה, אשר אפשר להתנות עם הנכרי, אשר מה שהוא צריך למכור "יקחנו במדידה", ואם ישתיר יחזיר לו גם כן במדה", שאז ישאר החמץ הנמכר דבר המסויים. אמנם אח"כ מביאים כמה פוסקים המחמירים בזה, ומורים שימכרו את החמץ לנכרי שיחול ביום שבת בבוקר, או ביום הששי כשעה לפני כניסת השבת.

מטעם הנ"ל דייק לכתוב באגרות קודש: "שמוכר לו כו' עד למדידה בעתה"פ", דהיינו שמוכר את החמץ שיש עליו מדידה, ע"י רישום המלאי (שקורין אינווענטארי) וכיו"ב, ומה שיקח ממנו יהי גם במדידה ורישום, כרגיל בחנויות, דבלא"ה תהי המכירה בדבר שאינו מסויים.

אמנם יש בזה עוד חשש שלישי, שע"י שהנכרי נותן לו רשות ליקח במדידה מהחמץ, ע"ז נעשה כל החמץ באחריותו של הישראל, כמבואר במשנה (ב"מ מג, א. טושי"ע סי' רצב ס"ז): "היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות, אם אינם חתומים כו' מותר לו להשתמש בהם, לפיכך נעשה עליהם ש"ש וחייב בגניבה ואבידה אפי' קודם שנשתמש בהם".

ובאמת גבי ערב פסח שחל בשבת לא איכפת לן בזה, כי מזמן איסור חמץ (ביום הש"ק) ואילך אין לו רשות להשתמש בהן ואין אחריותו עליו, והאחריות שעליו ביום הששי לא איכפת לן. אמנם בעניינינו, אם יכתבו בשטר הכללי שבעלי החנויות יש להם רשות ליקח מהחמץ במדידה כו', הנה מיד יתחייבו כל בעלי החנויות (גם אלו שאינם מוכרים חמץ בפסח) באחריות החמץ שבחנויות, שזה אסור בפסח.

וכבר נתבאר לעיל שברור לענ"ד, שמעולם לא עלתה על דעתו הקדושה

קפ סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

עליהם חמץ בעין (רק הכלים נזכרים בנוסח רבינו הזקן, והזכרת בעלי חיים עפ"י שער הכולל שם אות ד, וכן הוא ברוב השטרות שהיו לפנינו).

(ה) הודעת מכירת החמץ כפי השער ומקח השוה שבעיר זו^{XX},

לכתוב פרט זה בשטר הכללי, אלא כל ההצעה היתה רק לעשות שטר מיוחד, עבור בעלי חנויות אלו שאפשר יקחו מהחמץ באמצע הפסח, ורצונו להקל את האיסור שעליהם ע"י מכירת החמץ, שיועיל עכ"פ בחלקו, או שעכ"פ לא יהי עליהם חיוב מלקות וכיו"ב.

ויבוא הפרט וילמד על הכלל, שגם ההצעה האחרת, שהישראל יהי בא כחו של הנכרי בניהול החנות ומכירת החמץ שבו, גם הצעה זו דנה רק בעריכת שטר מיוחד עבור אלו שאינם נזהרים בחמץ בפסח, שבודאי ובודאי אסור לישראל לנהל את החנות בפסח בתור מורשה של הנכרי ולמכור את החמץ שבו, ובודאי שלא יוזכר בשטר הכללי שהנכרי מרשה את הישראל לנהל את החנות עם החמץ בפסח, מכמה טעמים, ולא בזה דיבר רבינו, כמובן.

וזהו שדייק לכתוב באותה אגרת "האפשר להוסיף והתועלת בהוספה **בשטר הנ"ל**", שטר הנ"ל הוא השטר המיוחד שנערך כדי להקל את איסור החמץ של בעלי החנויות שבהן חמץ, ואינם סוגרים את החנויות בפסח. משא"כ בשטר הכללי יכתבו בנוסח המתוקן ע"י רבינו הזקן בסדר מכירת חמץ שלו].

גם דן שם אודות מכירת החמץ של אלו שאין נשמרים מאכילת חמץ בפסח, ומורה שאעפ"כ צריך למכור את חמצם ע"י הרשאה וכו'. ויועיל בכמה פרטים.

(XX) ובכמה שטרות שהיו לפנינו נוסף על זה "ודברים שאין להם מקח ידוע יושמו ע"פ ג' אנשים אשר אבחר אני הח"מ או באי כח"י. והוא עפ"י מ"ש רבינו הזקן בסדר מכירת חמץ שלו "ימכור כל החמץ במקח השוה שאפשר לקבל בעיר זו ... הוי פיסוק דמים, וכמו באומר כדשיימוהו בתלתא".

ואף שלפועל הסתפק רבינו הזקן לכתוב בנוסח השטר רק "כפי השער ומקח השוה שבעיר זו", ולא הוסיף "כדשיימוהו בתלתא"; היינו כי בימים

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קפא

והסכום שפוחת מהמחיר כדי שירויה הנכרי בעסק הזה (חלק זה מועתק מנוסח השטר שבסדר מכירת חמץ של רבינו הזקן, עם שינויים הנצרכים כנ"ל. ומה שהוסיפו לפחות האחוזים עבור הנכרי הוא עפ"י שער הכולל שם אות יט).

(ו) קניני תקיעת כף ומפתחות.

(ז) קנין מעות בדמי קדימה וערב קבלן.

(ח) השכרת המקומות ותשלום בדמי קדימה וערב קבלן וקנין אגב קרקע.

(י) יפוי כח וסיום השטר.

את כל פרטים האלו צריך הרב לבאר בפרטיות אל הנכרי לפני עשיית הקנינים ומסירת השטרות.

ההם היי שער קבוע לכל מין חמץ בעיר, משא"כ בזמנינו, ובפרט בחבילות אוכל או קמח שנקנו בחנות ונפתחו בבית, שהמחיר ודאי נשתנה ע"י הפתיחה, וקשה מאד לאמר שיש בזה מקח השוה.

קפב סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים איך שאני הח"מ הבא בכח והרשאה מהאנשים הנקובים בשמותם בכתבי הרשאה הדבוקים ותפורים לזה השטר ובניירות המצורפות לו ובכתבי הרשאה שלא הגיעו עדיין לידי או שנאבדו, ומאלו שמסרו הרשאתם בע"פ, וגם מאלו שרצו למסור הרשאתם ושכחו, וגם מאלו שרגילים למסור הרשאתם ובשנה זו שכחו, שמכל אלו יש לי הרשות והבקשה לעשות להם זכות ולמכור לנכרי קודם זמן איסור החמץ בהנאה, כל מיני חמץ וחשש חמץ ותערובות וחשש תערובות, וכן כל מיני בעלי חיים ועופות הניזונים מחמץ ואחריותם עלינו, וכל מיני כלים שיש עליהם ושנדבק בהם חמץ בעין, שעל כל הנ"ל הרשו אותי למכור הכל קודם זמן איסור חמץ בערב פסח דהאי שתא, וכן להשכיר את כל המקומות שהמיני חמץ או כלים חמוצים הנ"ל מונחים שם או שעומדים שם הבע"ח הנ"ל, וכפי שיוכשר בעיני ועל האופנים שיוכשרו בעיני, הנה כהיום מכרתי את כל הדברים האלו, וגם חמצי שלי הח"מ המונח בבית .....
..... להא"י ..... הדר .....
..... במכירה גמורה וחלוטה בלי שום תנאי ושיוור בעולם כלל, כל מיני חמץ וחשש חמץ ותערובות חמץ וחשש תערובות, חמץ נוקשה ממשם או טעמם בין שאסור מדאורייתא בין מדרבנן או אפילו מחמת איזו חומרא שנוהגין בה, דהיינו כל מיני תבואות וכל מיני קמחים וסלתות גריסין וסובין ומורסנן וחלב חטה שהם חמץ או חשש חמץ וכל הדברים הנעשים מהם, בין אם חיים, אפויים, מבושלים, צלויים, מטוגנים, כבושים, שלוקים ומלוחים, וכל מיני משקאות חמוצים, יין שרף, שכר ושאר משקאות וכל מיני שמרים מחמץ או מתערובת חמץ או מחשש חמץ ותערובת חמץ, בין פשוט בין מתוקן ומעורב עם מיני מתיקה, העומדים לאכילת אדם או בע"ח ועופות,

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קפג

או לשתי' או לרפואה, או לאיזה תשמיש והנאה, כל מיני תמרוקי הנשים ובורית ומשחת שיניים ודבק או צבע או שאר דברים שיש בהם תערובת או חשש תערובות חמץ גמור או נוקשה, כל מיני בע"ח ועופות הניזונים מחמץ ואחריותם עלינו, וכל החנויות והעסקים שלנו או שיש לנו חלק בהם ונמכרים בהם חמץ, וכל מיני כלים חמוצים שיש עליהם ושנדבק בהם חמץ בעין, הכלל כל מה שהפה יכול לדבר והלב לחשוב שיש בזה אפי' חשש חימוץ הנמצאים במקומות הרשומים בשטרי הרשאות וש במקומות אחרים בשדות ועל אם הדרך ביבשה או בים או באויר או בדואר, ואף שיבואו לידינו עד כלות חג הפסח דהאי שתא, בין שמיני חמץ הנ"ל הם שלנו בין אם יש לנו בהם איזה חלק וזכות או שהם פקדון בידינו מיהודים אחרים, את כל זה מכרתי כפי השער ומקח השווה שבעיר זו לפי העת והזמן דהאינדא שאפשר למכור כאן בעיר זו במקח זה, דהיינו כפי המקח שאפשר לקבל מהקונים שבעיר זו שיקנו במזומנים בכדי להוליך למקום היוקר או בכדי למכור כאן מעט מעט, כל המיני חמץ וחשש חמץ הנ"ל, ודברים שאין להם מקח ידוע יושמו ע"פ ג' אנשים אשר אבחר אני הח"מ או באי כחי. ובכלל הס"ה העולה מכל הנ"ל נכללו ג"כ במכירה זו חתיכות חמץ שימצאו בכל המקומות הנ"ל ואין עליהם מקח כלל ואין עליהם שום קונה, והרי הן של הא"י מוכ"ז בעד הסך הכל הנ"ל. ומסך כל המעות שיגיע מהא"י מוכ"ז בעד כל החמץ שבמקומות הנ"ל לפי מקח הנ"ל אחר המדידה והמשקל והמנין, הריני פוחת לו סך ..... שירויה לעצמו בעד טרחתו למכור החמץ הנ"ל במקח הנ"ל, ובעד השכירות והחזקתן שצריך לשלם שכר דירה (רענט) או מסי הממשלה, שכירות לפועלים ולנאמנים במשך שנים עשר יום מיום דלמטה עד שלשה ימים אחר חג הפסח, הריני פוחת לו עוד שלשה אחוזים (3%) מכל

קפד סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

מאה דולרים, ורשות בידו למכור אף גם תוך הפסח לא"י שבעיר או שבחוץ לעיר ואפי' ביוקר ממקח הנ"ל והריוח שלו, וכן אם יבא יהודי מחוץ לעיר במוצאי יום טוב ויתן יותר הריוח שלו. והרינו נותנים לו ולכל הקונים ממנו דריסת הרגל בחצרותינו ובבתינו ובכל מקום דהחמץ הנ"ל, והכלים ובע"ח הנ"ל עומדים ונמצאים שם. וכבר מסרתי לו מפתחות לקנות בהם החמץ הנ"ל שבמקומות הנ"ל, וגם נתתי לו ידי על מכירה הנ"ל כדרך התגרים, וגם קבלתי ממנו כל דמי החמץ עד פרוטה אחרונה, דהיינו שקבלתי ממנו ערבון דמי קדימה (שקורין דאון פיימענט) סך.....

..... כמנהג הסוחרים, ועל המותר עד תשלום כל הסך שיעלה ויגיע מא"י מוכ"ז לאחר המדידה והמשקל והמספר, כבר קבלתי ממנו חתימת יד .....

שנכנס בערב קבלן בעד הא"י מוכ"ז, ונתחייב בקגא"ס לסלק בעדו כל הסך שיגיע ממנו, אחר ניכוי הסך שלשה אחוזים 3% מכל מאה בעד ההוצאות הנ"ל, וסך .....

..... בעד טרחתו, וסך .....

לזמן פרעון המבואר בהשטר עם חתימת יד הע"ק הנ"ל. ומעתה נקנה כל החמץ לא"י מוכ"ז מעכשיו ממש בקנין גמור לחלוטין בלי שום תנאי ושיור כלל, ואין לי עליו שום טענה ומענה ופ"פ בעולם, וכל המעות שיגיע ליד הא"י מוכ"ז בעד החמץ כשימכרנו כולו או מקצתו ליהודי אחר חג הפסח או לא"י אף גם בתוך הפסח, מחויב לסלק הכל להע"ק הנ"ל החתום בחתימת ידו ממש, ולא לידי כלל אפילו פרוטה אחת, והחתום הנ"ל הבטיח להמתין לו עוד שלשה ימים אחר חגה"פ, בכדי שאם לא ימכרנו לא"י, שיוכל למכרו לאחר חג הפסח ליהודים שבעיר, בכדי שירווח את הסך הנ"ל אם ירצה לטרוח, או שמא יבוא יהודי מחוץ לעיר ויתן יותר ממקח הנ"ל, ואם לא ירצה הא"י המוכ"ז לטרוח באלה, אזי אפשר שהחתום הנ"ל יקבל

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קפה

ממנו בחזרה החמץ ויתן לו ריוח דבר מועט כפי שיתפשרו ביניהם, ולי החתום מטה אין לי שום עסק בזה עם הא"י מוכ"ז. ועוד זאת השכרתי בשכירות גמורה לא"י המוכ"ז את כל המקומות של החמץ וכלים חמוצים וכן המקומות שהבע"ח נמצאים שם וניזונים שם כפי הרשום בשטרי הרשאה מהיום עד שלשה ימים אחר הפסח, שיוכל אז למכור החמץ ליהודים שבעירינו או שבחוץ לעיר, והשכרתי לו את כ"ז כפי המקח והשער השוה, וקבלתי ממנו דמי השכירות עד פרוטה אחרונה במזומנים, היינו שקבלתי ממנו ערבון (שקורין דאון פיימענט) ..... ועל המותר קבלתי ממנו ח"י הערב קבלן הנ"ל כנ"ל, ושכירות המקומות יהי' במחיר אשר נברר לפי חשבון השכירות המשתלם בעד חדש כל מקום ומקום, ולפי ערך זה יהי' נחשב המחיר של הימים שהמקומות מושכרים ע"י להא"י הנ"ל, והמפתחות להמקומות של כל המיני חמץ הנ"ל, הן הנה עומדים מוכן בכל מקום ומקום וחפשים להא"י הנ"ל לקחתם וללכת לכל המקומות הנ"ל ואין למחות ע"י, ואם מישהו מהמוכרים לא יתנו, הרשות בידם לשבור המנעולים והדלת וליכנס. ואגב קנין שכירות החדרים והרפתים והלולים ומכלאות יהי' קנוי לו כל החמץ הנ"ל ביתר שאת ויתר עז על כל הקנינים הנ"ל, ושבאם לא יחול קנין אחד, אזי יחול קנין האחר, ולא יפסל ולא יגרע כח כתב זה מחמת איזה טעות חסר או יתיר אות תיבה, טשטוש או מחק, רק הכל יהי' נדרש לטובת קיום המכירה. והרשות נתונה להעתיק כתב זה בלשון המדינה באיזה מקום משפט כפי חוקי המדינה, ולשלם המכסים המתיחסים לזה להיות תוקף כתב זה כתוקף קאנטראקט הנעשה כנימוסי וחוקי המדינה, הן על שכירות המקומות הנ"ל, והן על מכירת החמץ הנ"ל. ולראי' באעה"ח היום יום ..... בשבת ..... לחדש ניסן שנת חמשת אלפים ושבע מאות .....

קפו סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

..... פה עיר .....

..... נאום .....

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קפז

שטר ערב קבלן

נוסח זה דומה לנוסח שבסדר מכירת חמץ של רבינו הזקן, אלא ששם התחייבות הערב קבלן היא רק על מכירת החמץ, וכאן היא גם על שכירות המקומות שבהם מונח החמץ.

טעם החילוק בזה מבואר בשער הכולל שם (אות כט), דבסדר מכירת החמץ, דמיירי שכל אחד מוכר החמץ לנכרי המכירו, ומעות שכירות המקום הם מועטים, לכן הצריך שיתן הנכרי את כל דמי השכירות לישראל, אמנם עתה אשר הרב "מוכר חמצן של כל בני העיר, שגם שכירות החדרים עד שלשה ימים אחר חג הפסח יעלה לסך רב, שאין ביכולת הקונה לסלק במזומן, יכלול הכל בחת"י הערב קבלן".

וזהו נוסח השטר:

ח"י דלמטה תעיד עלי כמאה עדים איך שכל הסך שמגיע מהא"י ..... להרב .....
בעד כל החמץ שקנה ממנו ובעד כל הבע"ח ועופות הנוזונים מחמץ שקנה ממנו בק"ג ומכירה חלוטה במקח המבואר בשטר מכירה שמסר לידו מחויב אני הח"מ לסלק להרב הנ"ל לזמן פרעון לא יאוחר משלשה ימים אחר חג הפסח דהאי שתא חמשת אלפים שבע מאות .....
ליצירה, במזומנים בלי שום טו"מ ופ"פ בעולם בעד הא"י הנ"ל כפי החשבון שיעלה אחר המדידה והמנין והמשקל, אם ימכרנו הא"י לאחרים, ואף גם אם לא ימכרנו כלל ואקבלנו ממנו בחובו, הריני מחויב למוכרו בעצמי לסלק ליד הרב הנ"ל לזמן פרעון הנ"ל, אם לא שיתרצה מרצונו הטוב לקבל החמץ בפרעון חובו, וכמו"כ מחויב אני הח"מ לסלק להרב הנ"ל את כל הסך המגיע מהא"י הנ"ל להרב הנ"ל בעד שכירות ששכר ממנו כל

קפח סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבوتינו

המקומות שהחמץ והכלים חמוצים מונחים שם, וכן כל הרפתים ומכלאות ולולין שהבע"ח והעופות נמצאים שם. מחיר השכירות של כל יום ויום לפי חשבון שכירות המשתלם בעד כל חדש וחדש כל מקום ומקום, וחיוב זה קבלתי בקגא"ס מיד הרב הנ"ל. ולראי' באעה"ח היום יום ..... בשבת ..... לחדש ניסן שנת חמשת אלפים ושבע מאות ..... פה עיר ..... נאום .....

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קפט

שטר הרשאה

בנוסח שטר מכירת חמץ של רבינו הזקן לא נזכר שטר ההרשאה, כי שם מיירי שכל אחד מוכר את חמצו לידי נכרי המכירו.

אמנם כבר בימי רבינו הזקן התחילו לנהוג לתת הרשאה לרב הקהלה שהוא ימכור את כל החמץ לידי הנכרי, כמבואר בשער הכולל שם אות י:

המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם (כמו שהי' המנהג גם בחיי אדמו"ר ז"ל).

אמנם לקמן יובא, אשר בכמה קהלות של תלמידי רבינו הזקן נהגו למכור את החמץ לידי רב הקהלה, והוא היה מוכרם אל הנכרי.

בשטר ההרשאה נכתב שמוכרים גם את החמץ שיבוא לידי היהודי אחרי החתימה על השטר, והוא עפ"י מ"ש בשו"ת צמח צדק חאו"ח סי' מו.

מועתק בזה נוסח שטר ההרשאה כפי הנהוג עתה:

אנחנו הבאים עה"ח בחת"י או במסה"ק או ע"י שלוחינו
וב"כ, הננו נותנים בהרשאה זאת כח ורשות להרב .....
..... הדר ברחוב ..... בעיר .....
למכור במכירה גמורה וחלוטה בלי שום תנאי ושיוור בעולם
כלל וכלל, לכל מי שיוכשר בעיניו ועל האופנים שיוכשרו
בעיניו כל מיני חמץ וחשש חמץ ותערובות חמץ וחשש
תערובות, חמץ נוקשה ממשם או טעמם בין שאסור
מדאורייתא בין מדרבנן או אפילו מחמת איזו חומרא
שנוהגין בה, דהיינו כל מיני תבואות וכל מיני קמחים
וסלתות גריסין וסובין ומורסנן וחלב חטה שהם חמץ או

חשש חמץ וכל הדברים הנעשים מהם, בין אם חיים, אפויים, מבושלים, צלויים, מטוגנים, כבושים, שלוקים ומלוחים, וכל מיני משקאות חמוצים, יין שרף, שכר ושאר משקאות וכל מיני שמרים מחמץ או מתערובת חמץ או מחשש חמץ ותערובת חמץ, בין פשוט בין מתוקן ומעורב עם מיני מתיקה, העומדים לאכילת אדם או בע"ח ועופות, או לשתי' או לרפואה, או לאיזה תשמיש והנאה, כל מיני תמרוקי הנשים ובורית ומשחת שיניים ודבק או צבע או שאר דברים שיש בהם תערובת או חשש תערובות חמץ גמור או נוקשה, כל מיני בע"ח ועופות הניזונים מחמץ ואחריותם עלינו, וכל החנויות והעסקים שלנו או שיש לנו חלק בהם ונמכרים בהם חמץ, וכל מיני כלים חמוצים שיש עליהם ושנדבק בהם חמץ בעין, הכלל כל מה שהפה יכול לדבר והלב לחשוב שיש בזה אפי' חשש חימוץ הנמצאים במקומות הרשומים בשטרי הרשאות ושבמקומות אחרים בשדות ועל אם הדרך ביבשה או בים או באויר או בדואר, ואף שיבואו לידינו עד כלות חג הפסח דהאי שתא, בין שמיני חמץ הנ"ל הם שלנו בין אם יש לנו בהם איזה חלק וזכות או שהם פקדון בידינו מיהודים אחרים, ובכלל זה הוא כל המיני חמץ הנ"ל שיבואו אלינו אחר חתימתנו על השטר הזה עד זמן הנ"ל אף שכעת איננו יודעים מזה, כן להשכיר ולהחכיר את כל המקומות שהמיני חמץ או כלים חמוצים מונחים שם או שעומדים שם הבע"ח הניזונים מחמץ על כל הנ"ל אנו מרשים את הרב ..... ונותנים לו כח ורשות למכור ולהשכיר ולחכיר לכל מי שיוכשר בעיניו, ועל האופנים שיוכשרו בעיניו, הוא בעצמו או שלוחו וב"כ שיוכשרו בעיניו בכל האופנים היותר מועילים והקנינים המועילים עפ"י דת תוה"ק וחקי המדינה בער"פ דהאי שתא. ונעשה כתקנת הציבור שכל מי שיבוא בשם איזה איש למכור חמצו להרב הנ"ל ולבוא על

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קצא

החתום, יהי' נאמן כאלו יש לו בכתב מהאיש ההוא, וכל זכות ויפוי כח נתון לו מאתו, וכל לשון מסופק בהרשאה הזאת יהי' נידון לטובת קיום ותוקף ההרשאה הזאת. וכ"ז נעשה בכל אוהיר"מ עפ"י דין תוה"ק וחקי המדינה דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא, ולראי' באנו עה"ח כאו"א ביומו בחדש ניסן דהאי שתא שנת חמשת אלפים ושבע מאות ..... לברה"ע אנו בעצמנו או במסה"ק או ע"י שלוחינו ובאי כחנו פה עיר ..... נאום

קצב סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

שטר הרשאה מרב לרב

מיד בתחלת נשיאותו של הרבי התחילה תקופת השליחות, אברכים היו נשלחים לעיירות ומדינות שונות להפיץ יהדות בין שכבות העם. בין השלוחים היו רבנים שסידרו בעצמם את כל עניני הרבנות שבעיר, אך היו גם כאלו שלא ידעו לסדר בעצמם את סדר מכירת החמץ. כשפנו בשאלה זו לידי הרה"ג הרה"ח מוה"ר זלמן שמעון דווארקין, השיב להם, שהכי טוב הוא, שאחרי שבני קהלתם חותמים על כתב ההרשאה למנות אותו למכירת החמץ שלהם, ישלחו השלוחים את ההרשאות האלו לידי, בצירוף כתב הרשאה מיוחד מהשליח אל הרב דווארקין, שהשליח ממנה אותו למכור את החמץ של בני קהלתו. כך נוהגים מאז ועד עתה בכמה עיירות, אשר השליח כותב שטר הרשאה מיוחד מרב אל רב, שרב זה ימכור את החמץ של בני קהלתו [מובן שזהו **בנוסף** לשטר ההרשאה, שבו ממנה השליח את הרב למכור את החמץ שלו].

שטר ההרשאה הזה הועתק מכת"י הרה"ג הרב זלמן שמעון דווארקין ע"ה (עם איזה תיקוני לשון):

אני הח"מ הבא בכח והרשאה מתושבי ודיירי עיר .....
וסביבותי' הרשומים בשטר הרשאה המצורף לזה, שהרשו אותי על כל פרטי המיני חמץ בעין או ע"י תערובות, וחמץ נוקשה, ובע"ח הניזונים מחמץ, וכלים חמוצים שנדבק בהם או עליהם חמץ, שעל הכל הרשו אותי, אם בעצמי או ע"י שליח שישר בעיני למכור לא"י קודם זמן איסור חמץ בערב פסח דהאי שתא שנת חמשת אלפים ושבע מאות .....
ליצירה, וכן להשכיר ולהחכיר את כל המקומות שהחמץ וכלים חמוצים מונחים שם, או שעומדים הבע"ח שם, למי שיוכשר בעיני ועל האופנים שיוכשרו בעיני, על

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קצג

הכל אני עושה לשליח את הרב ..... ונהני
נותן לו כח ורשות שימכור את החמץ וישכיר את כל
המקומות שמונח שם החמץ כנ"ל, למי שיוכשר בעיניו ועל
האופנים שיוכשרו בעיניו ויהי' ידו כידי ממש, וכל זה נעשה
בקגא"ס ובכל אופן היותר מועיל ע"פ דין תוה"ק, ולראי'
בעה"ח היום יום ..... בשבת ..... לחדש ניסן שנת
חמשת אלפים ושבע מאות ..... ליצירה
נאום

קצד סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבותינו

שטר המכירה של רבותינו

שטרות מכירת החמץ של רבותינו נשיאינו נלקטו ונתפרסמו בקובץ יגדיל תורה חובי נח סיי מח. שם נדפס תצלום שטרות המכירה של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש ני"ע, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע, כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע^{XXI} וכ"ק אדמו"ר נשיא דורינו זי"ע.

שטרות מכירה אלו שונות הן משט"מ הרגיל אשר מוכרים את החמץ לנכרי, או כותבים שטר הרשאה לרב שהוא ימכור את החמץ לנכרי בשליחות בעל החמץ, כי אם האדמו"ר מכר את החמץ אל הרב בעצמו.

כיון שמכירה זו היא מישראל לישראל, לכן הוסיפו בזה קנין גמור אגב סודר, שהוא הקנין הכי מועיל.

ושוב לא הוזקקו לשאר הקנינים שהם רק ליתר שאת ויתר עז, כמו קנין תקיעת כף ומסירת המפתחות. ולכאורה לא היו צריכים לעשות בזה גם קנין מעות, שהוא הקנין המועיל רק בנכרי, ובישראל מועיל רק למי שפרע ותו לא.

(XXI) בתקופת שהותו בווארשא ואטוואצק, וכן בתחלת בואו לארה"ב, לא רצה להטריח את הרב לבוא אליו ע"מ לעשות הקנין בעצמו, ולכן מכר את החמץ אל הרב ע"י שטר הרשאה, שכתב ע"ש הר"מ מענטליק והרחמ"א חדקוב ע"ה. בקובץ יגדיל תורה שם נדפס תצלום שטרות ההרשאה ע"ש הר"מ מענטליק ע"ה, וב"כפר חב"ד" גליון 664 עמ' 45 נדפס תצלום שטר ההרשאה ע"ש הרחמ"א חדקוב ע"ה, וכן שטר המכירה שמכר על ידו אל הרב ניסן וואקסמאן ע"ה.

כמו כן נהג כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע בשעה שלא הי' בליובאוויטש. ראה אגרות קודש שלו ח"ג אגרת תשט וח"ה עמ' פב.

שוב נדפס תצלום שטרות מכירה והרשאה הני"ל, בהוספת עוד שטרות מכירת חמץ של רבותינו נשיאינו, באוצר מנהגי חב"ד, ניסן אייר סיון (ירושלים תשנ"ו) עמ' שכט ואילך.

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קצה

מ"מ רואים אנו בשטרות המכירה של רבותינו שכתוב בהם גם קנין המעות. ולא זו בלבד אלא שגם על קנין המעות הזה ניתוסף בסופו התחייבות הערב קבלן.

עוד שם בחוב' נט ס"י ס יש תשובה מהגאון רבי שניאור זלמן יעשילסאן אבד"ק סוראז, אשר הוא העתיק את שטר המכירה של רבינו הצמח צדק, אשר מכר את החמץ ליד נאמן ביתו ר' חיים בער, וגם הוא מכרו בהוספת קנין מעות וערב קבלן^{XXII}.

וע"ז משיב (שם ס"י ס"א) הגאון מוהרי"ז לנדא אבד"ק וויטבסק, אשר בעיר וויטבסק נהוג מימי הגאון רבי יצחק אייזיק בהר"ד אבד"ק וויטבסק (בעל הפני יצחק), אשר אנשי הקהלה מוכרים את החמץ לידי הרב בקנין סודר ובהוספת קנין מעות ובזקיפת המותר במלוה, בלי ערב קבלן^{XXIII}.

אעפ"כ, בזמנינו לא נהוגה מכירת החמץ אל רב הקהלה, ולא נעתק שטר מכירה זה, אלא כדי להתלמד.

חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים איך שמכרתי אני הח"מ להרב ..... במכירה גמורה

XXII) בטעם הוספת קנין מעות וערב קבלן, אף שבישראל אינו מועיל קנין מעות אלא למי שפרע בלבד, כתב בהמשך התשובה שם :

שלא יהי' דומה למתנה ע"מ להחזיר, שלדעת אדמו"ר יש בו איסור בל יראה וב"י. ולפי הטעם המובא שם נלע"ד דאין חילוק בין יהודי המוכר לעכו"ם ובין ישראל המוכר לישראל חבירו, מאחר שהחמץ חוזר לו בעין.

ואף שקנין מעות לא מועיל בישראל, צ"ל לדבריו, דעכ"פ צ"ל תשלומי מעות עם ערב קבלן, מטעם האמור לעיל.

XXIII) ולדעתם אין זקוקים לערב קבלן רק כאשר הקנין עצמו הוא קנין מעות, ולא כאשר המעות הן רק לתשלומים.

קצו | סדר מכירת חמץ – לפי תקנת רבתינו

וחלוטה בלי שום תנאי ושיור כל החמץ שלי הח"מ, מכל מיני חמץ שיש לי מכל הדברים הנעשים ומעורבים ומתוקנים באיזה מין מחמשת מיני דגן, חיים או אפויים, צלויים מבושלים ומטוגנים, כבושים מלוחים באיזה חשש מחמץ גמור, או נוקשה בעין או ע"י תערובות העומדים לאכילת אדם או בע"ח או לשת' או לרפואה או לאיזה הכשר ותיקון והנאה כל מיני תבואות קליפות וגרופין וקמח סולת פשוט סובין ומורסן, כל מיני משקאות י"ש או שפירט פשוט או מעורב ומתוקן עם צוקער או דבש ובשמים והדומה מכל הדברים שיכולים לחשוב שיש בזה חשש חמץ גמור או נוקשה בעין או ע"י תערובות, מכל זה הנ"ל שיש לי פה ברוקלין ניו יארק ..... מונח בכל הנ"ל במקומות מיוחדים, ובשאר כל המקומות, הכל כאשר לכל מכרתי להרב ..... הנ"ל כפי השער והמקח השוה שבעיר זו לפי העת והזמן דהאידינא שאפשר למכור כאן בעיר זו במקח זה דהיינו כפי המקח שיכולים לקבל מהקונים שבעיר זו שיקנו במזומנים בכדי להוליך למקום היוקר או בכדי למכור כאן מעט מעט, ובכלל הנ"ל נכללו ג"כ במכירה זו פירורי חמץ ושקים קרועים ונפות קרועים וקערבלעך אשר אין עלי' מקח ואין עליהם שום קונה, ובכלל זה כל מיני חמץ הנשכחים גם ניירות חמוצים והרי הן של הקונה הנ"ל בעד ס"ה הנ"ל ורשות ביד הרב ..... הנ"ל הקונה למכור כל החמץ הנ"ל למי שירצה מישראל או לא"י שבעיר זו או שמחוץ לעיר כאדם העושה בשלו, ואפי' ביוקר ממקחים הנ"ל, והריוח שלו, ומסך כל הנ"ל כל המעות שיגיע לי מהקונה הרב ..... הנ"ל בעד כל החמץ הנ"ל לאחר המדידה והמשקל הריני פוחת לו שלשה שקלים שירוויח לעצמו בעד טרחתו למכור החמץ במקח הנ"ל וקבלתי מיד הרב ..... הנ"ל כל דמי המכירה בשלימות היינו שקבלתי על או"ג ארבעה שקלים ועל

תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו קצז

המותר שיעלה קבלתי ערב קבלן הרב ..... לסלק לא
יאחר משלשה ימים אחר הפסח במזומנים, ומעתה נקנה
כל החמץ להרב ..... הנ"ל לחלוטין בלי שום שיור כלל,
והנני נותן לו ולכל הקונים דריסת הרגל בחצירי ובכל
המקומות שיהי' באפשר להכניס קונים מאתו יהודים וא"י
בלי שום מונע. כן גם השכרתי לו החדרים ואת כל
המקומות של החמץ הנ"ל בשכירות גמורה להקונה הרב
..... הנ"ל בעד חמש ועשרים דולר, מהיום עד כלות
משך שלשה ימים אחר הפסח, וקבלתי דמי השכירות
בשלימות, היינו שני שקלים על אר"ג ועל המותר חתימת יד
דע"ק הנ"ל, ואגב קנין המקומות יהי' קנוי להרב .....
הנ"ל כל החמץ ביתר שאת ויתר עז על קנינים הנ"ל. כל זה
נעשה המכירה והשכירות בקגא"ס ובכל אופן היותר מועיל
עפ"י ד"ת הק' דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי', ולראי'
באתי עה"ח היום יום י"ג ניסן שנת ..... פה ברוקלין
ניויארק אה"ב הצפונית
נאום מנחם מענדל בן אאמר"ר לוי יצחק ז"ל שניאורסאהן